

Metodika ochrany průmyslového dědictví muzejními prostředky

Odborná metodika Technického muzea v Brně a Národního památkového ústavu,
Metodického centra průmyslového dědictví v Ostravě

**Metodika ochrany
průmyslového dědictví
muzejními prostředky**

Petra Mertová

Certifikovaná metodika

(osvědčení č. 186 o uznání uplatněné metodiky vydané Ministerstvem kultury ČR, Odborem výzkumu a vývoje, č. j. MK 717/2019 OVV, Sp. zn. MK-S 16654/2015 OVV).

Metodika ochrany průmyslového dědictví muzejními prostředky byla připravena v rámci projektu Průmyslové dědictví z pohledu památkové péče programu NAKI II (kód projektu DG16P02H029).

Cílem metodiky je vymezení muzejního pohledu na hodnocení významu a přínosu dochovaného průmyslového dědictví v procesu selekce a teaurace muzejní sbírky. Ukazuje na koncepci aktivit vedoucích k aplikaci ochrany průmyslového dědictví prostřednictvím sbírky muzejní povahy, neboť muzejní koncept je jedním z etablovaných a udržitelných podob ochrany průmyslového dědictví. Metodika má sloužit jako nástroj použitelný pro volbu jednotného přístupu sbírkotvorných institucí k ochraně průmyslového dědictví za podmínek definovaných českou právní praxí pro vědomou definici hodnot průmyslového dědictví, určení priorit ve vztahu ke sbírkovému fondu a využití možnosti k záchraně průmyslového dědictví zařazením do muzejní sbírky. Perspektivou muzeologie a muzeografie je hledána odpověď na základní otázky: co je průmyslové dědictví a proč je chránit, jak k jeho poznání a hodnocení přistoupit v procesu selekce a kdy aplikovat ochranu průmyslového dědictví tvorbou muzejní sbírky.

Oponenti:

prof. PhDr. Jana Geršlová, CSc., Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta
PaedDr. Josef Velfl, Hornické muzeum Příbram

Text © PhDr. Petra Mertová, Ph.D., Technické muzeum v Brně, 2019

Konzultanti:

Ing. Vlastimil Vykydal, Technické muzeum v Brně
Mgr. Petr Nekuža, Technické muzeum v Brně

© 2019, Národní památkový ústav, Technické muzeum v Brně

Fotografie © Mgr. Ondřej Merta; PhDr. Jiří Merta; Eva Řezáčová; PhDr. Petra Mertová, Ph.D.;
Ing. Martin Barák; Mgr. Michaela Ryšková; Hornické muzeum Příbram, p. o.; 2019

ISBN 978-80-88240-14-3 (Národní památkový ústav)

ISBN 978-80-87896-79-2 (Technické muzeum v Brně)

Přední strana obálky: Příbram, Hornické muzeum Příbram, těžní stroj dolu Anna.

Foto Hornické muzeum Příbram, p. o., 2015.

Zadní strana obálky: Těšany, Technické muzeum v Brně, Kovárna v Těšanech. Foto Eva Řezáčová, 2019.

Obsah

01. Předmluva – Slovo úvodem z pohledu koordinátora projektu	7
02. Vstupní údaje	9
02.01. Výzkumný záměr	9
02.02. Cíl metodiky	9
02.03. Koncepce metodiky	10
03. Podmínky muzejní praxe v ČR pro ochranu průmyslového dědictví	17
04. Význam muzejní praxe pro ochranu průmyslového dědictví	21
05. Definice předmětu zájmu – průmyslové dědictví	29
05.01. Etapizace průmyslového dědictví	32
05.02. Terminologie	35
05.03. Výrobní odvětví	35
06. Selekce jako hodnotící proces fondu průmyslového dědictví	37
06.01. Selekce v terénu – výběr předmětu (předakviziční)	40
06.02. Selekce v terénu – výběr prostředí/objektu pro aplikaci muzejní praxe (předakviziční)	40
06.03. Revize hodnot průmyslového dědictví v muzejní sbírce	42
06.04. Postup selekce	43
06.04.01. Dokumentace a výzkum	43
06.04.01.01. Oborový výzkum	43
06.04.01.02. Průmyslová archeologie	43
06.04.01.03. Muzejní výzkum	44
06.04.02. Akviziční politika a sbírkotvorný plán	45
06.04.02.01. Akviziční politika	45
06.04.02.02. Sbírkotvorný plán	45
06.04.03. Formulář pro hodnocení předmětu z hlediska koncepce muzejní sbírky – předakviziční a revizní	46
06.05. Identifikace hodnot průmyslového dědictví v muzejní praxi	46
06.05.01. Třídění	46
06.05.02. Hodnocení	51
06.05.02.01. Vývoj oboru a míra autenticity	51
06.05.02.02. Hodnota památková	51
06.05.02.03. Hodnota muzejní	52
06.06. Závěr selekce	53
06.06.01. Náhradní, doplňková dokumentace	53
07. Tvorba muzejní sbírky – teaurace	55
07.01. Akvizice	55
07.02. Sbírkový fond	59
07.02.01. Sbírkotvorný plán	59
07.02.02. Koncepce sbírky	61
07.02.03. Příprava sbírkotvorného plánu	62
07.02.04. Struktura sbírkotvorného plánu	62

07.03. Využití shromážděného materiálu	65
07.04. Dokumentace současnosti	67
08. Péče o muzejní sbírku průmyslového dědictví	69
08.01. Strategie ochrany	69
08.02. Preventivní péče	73
08.02.01. Vliv člověka	77
09. Prezentace a interpretace průmyslového dědictví	79
09.01. Výstavní formy	81
09.01.01. Formy výstavní prezentace	85
09.01.01.01. Prezentace sbírky exponátů v podobě aranžované expozice (kombinace vitrín, dioramat, panelů apod.) na neutrálním prostoru	85
09.01.01.02. Sbírka v autentickém prostoru/objektu	89
09.01.01.03. Prezentace průmyslového dědictví ve formě technologického toku aranžovaného v autentickém objektu/prostoru	92
09.01.01.04. Prezentace technologického toku v autentické podobě na autentickém prostoru ...	94
09.01.01.05. Muzea v přírodě	99
09.01.01.06. Ekomuzea	101
09.02. Nevýstavní formy (přednášky, exkurze, popularizace)	102
10. Závěr	103
11. Prameny a literatura	105
11.01. Literatura	105
11.02. Elektronické zdroje	107

01. Předmluva

Slovo úvodem z pohledu koordinátora projektu

Předkládaná metodika je vydávána v návaznosti na metodiku památkové ochrany industriálního dědictví, protože se domníváme, že jedině ve vzájemné koordinaci památkové péče, muzejních institucí a archeologie může dojít ke kvalifikované evidenci, dokumentaci, hodnocení a ochraně industriálního dědictví. Přepokládáme, že obě úvodní metodiky budou postupně rozšířeny o obecnou metodiku k archeologickému výzkumu protoindustriálního a industriálního dědictví a o metodiky jednotlivých průmyslových oborů, protože se ukázalo, že základní hodnocení technického a stavebního vývoje je potřeba provádět nejprve v rámci jednotlivých oborů.

Nicméně problém spočívá v tom, že tuzemská památková péče postupně představu o stavebním a technickém fondu získává, ale na rozdíl od muzejní instituce nemá nástroje k tomu, aby technické zařízení a drobné předměty shromažďovala v depozitáři, budovala expozice a prováděla v nich edukační činnost. Památkové a muzejní praxi by tak rozhodně prospělo oba přístupy koordinovat. V podstatě by se jednalo o rozdělení rolí a odpovědnosti při zachování průmyslového dědictví. Úlohu památkové péče vidíme v dokumentaci a ochraně nemovitěho fondu a muzejní pak v muzejní dokumentaci, sbírkotvorné činnosti (včetně rozměrných strojů a zařízení) a prezentaci včetně vysvětlení principu, funkce a následně hodnoty. Oba přístupy by se měly prolínat a vzájemně doplňovat, například založením muzea tam, kde je dochován industriální objekt i jeho technické zařízení, nebo svozem historicky zajímavého technického zařízení do depozitáře a zřízení expozice, která by doplnila, vysvětlila a dala do kontextu kulturní památky v terénu.

Bohužel vzájemná koordinace obou přístupů a společná koncepce ochrany se děje pouze výjimečně. Chybí, nebo nám není známa koncepce, která by pokrývala problém industriálního dědictví jako celku v nejvýznamnějších oborech a průmyslových aglomeracích. Neexistuje specializovaná muzejní instituce (jednoznačně pro ostravskou průmyslovou aglomeraci), která by za industriální dědictví odpovídala. Absentují dostatečně velké (velkoprostorové) depozitáře, které je nutné požadovat jako jeden ze základních předpokladů zachování kulturního dědictví.

Potřebná navrhovaná zastřešující koncepce (priority, rozdělení práce a elementární představa, jak věci financovat) by se podle našeho názoru měla odvíjet od přehledu o sbírkách (zda jsou pokryty alespoň nejdůležitější obory), koncepce sbírkotvorné činnosti (koordinovaných akvizičních plánů), aby „všichni nesbírali všechno“ a nakonec „utekly“ nejpodstatnější věci s obligátní výmluvou, že „nejsou peníze na demontáž a převoz nebo není místo v depozitáři“.

Dalším námětem mohou být příklady z Anglie a Německa, kde jsou velká a rozměrná technická zařízení složena na tzv. „kontrolovaném šrotišti“ s cílem zabránit okamžité likvidaci a vyčkat na vhodný okamžik, až se v budoucnu ukáže jak s věcmi naložit.

Příkladem poněkud opačného přístupu může být snaha o zachování provozu a jeho „muzealizace“ například v podobě záměrně udržovaného provozu, v němž jeden nebo několik zaměstnanců stále udržují znalost technologie a vyrábí státem finančně dotované malé série a současně předvádí návštěvníkům postup výroby a zachovávají její znalost, jak je možné vidět v Norsku a Švédsku.

Jsou to samozřejmě velmi obecné úvahy a náměty, ale je nutné, aby zazněly, protože muzejní a památková praxe ukázala, že stávající dělený institucionální přístup k efektivní ochraně klíčového industriálního dědictví České republiky bohužel nestačí a nevede.

Ostrava, důl Anselm / Ed. Urx, dnes Horické muzeum Landek Park. Příklad nového využití průmyslového areálu. Pohled jámovou budovu s těžní věží, nástupní místo pro prohlídkovou trasu. Foto Ondřej Merta, 2018.

02. Vstupní údaje

02.01. Výzkumný záměr

Předložená metodika byla vytvořena jako metodická podpora pro výběr (selekcí) vhodných dokladů kulturního dědictví z kategorie průmyslové dědictví do muzejní sbírky a pro jejich následnou muzealizaci. Vychází ze společného projektu Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Ostravě,¹⁾ a Technického muzea v Brně pod označením NAKI II DG16P02H029 Průmyslové dědictví z pohledu památkové péče. Volně navazuje na Metodiku hodnocení a ochrany průmyslového dědictví z hlediska památkové péče.²⁾

02.02. Cíl metodiky

Hlavním cílem předkládané metodiky je vymezení muzejního pohledu na hodnocení významu a přínosu dochovaného průmyslového dědictví v procesu selekce a tezaurace muzejní sbírky.

Cílem je přinést uživatelům metodickou pomůcku využitelnou pro koncepci aktivit vedoucích k aplikaci ochrany průmyslového dědictví prostřednictvím sbírky muzejní povahy, neboť muzejní koncept je jednou z etablovaných a udržitelných podob ochrany průmyslového dědictví.

Metodika má sloužit jako nástroj použitelný pro volbu jednotného přístupu sbírkotvorných institucí k ochraně průmyslového dědictví za podmínek definovaných českou právní praxí: pro vědomou definici hodnot průmyslového dědictví, určení priorit ve vztahu ke sbírkovému fondu a využití možnosti k záchraně průmyslového dědictví zařazením do muzejní sbírky.

Komplexním cílem metodiky je perspektivou muzeologie a muzeografie stanovit odpovědi na základní otázky: co je průmyslové dědictví a proč je chránit, jak k jeho poznání a hodnocení přistoupit v procesu selekce³⁾ a kdy aplikovat ochranu průmyslového dědictví tvorbou muzejní sbírky v procesu tezaurace. Pro ilustraci možností jsou zpracovány příklady z domácího i zahraničního prostředí.

Navržené postupy jsou motivovány vědomím, že odpovědnost za uchování průmyslového dědictví spočívá ve vzájemné koordinaci státem organizovaných muzejních institucí, archivů a památkové péče spolu s neméně významným podílem samosprávy, investorů, developerů, občanských iniciativ a individuálních nadšenců.⁴⁾

1) Technické a průmyslové dědictví je na půdě Národního památkového ústavu odborně sledováno Metodickým centrem průmyslového dědictví, na územním odborném pracovišti v Ostravě.

2) Metodika byla zpracována Metodickým centrem průmyslového dědictví NPÚ: MATĚJ, Miloš – RYŠKOVÁ, Michaela. *Metodika hodnocení a ochrany průmyslového dědictví z pohledu památkové péče*. Ostrava 2018.

3) Základní orientaci pro pochopení významu a obsahu odborných pojmů jako selekce, tezaurus, muzealizace a další nabízí publikace *Základní muzeologické pojmy*. Brno 2011.

4) Různé přístupy k průmyslovému dědictví z pozice oficiálních institucí v ČR a Norsku popisuje kniha *Technical monuments in Norway and The Czech republic. Technické památky v Norsku a České republice*. V úvodním textu autor poukazuje na nutnost mezioborové spolupráce. Viz MATĚJ, Miloš. Ochrana průmyslového dědictví v České republice. In *Technical monuments in Norway and The Czech republic, Technické památky v Norsku a České republice*. Ostrava 2016, s. 13.

Svitávka, ruiny bývalé textilní továrny. Průmyslový objekt nenašel nové využití a postupně se rozpadá. Foto Ondřej Merta, 2015.

02.03. Koncepce metodiky

Obsah metodiky je koncipován pro podporu efektivního přístupu sbírkotvorných institucí k ochraně průmyslového dědictví. Tato metodická pomůcka pro práci s kulturním dědictvím hodnoceným v kategorii průmyslové dědictví má být využitelná pro koncepci aktivit vedoucích k ochraně průmyslového dědictví prostřednictvím muzejní instituce, a tudíž aplikací zákona č. 122/2000 Sb., tedy zařazením průmyslového dědictví do muzejní sbírky (u movitých dokladů), či aplikací muzejních aktivit v prostoru zachovaného průmyslového dědictví (u nemovitých dokladů).

V úvodních kapitolách je zpracována charakteristika předmětu zájmu – obsah pojmu průmyslové dědictví. Dále je sumarizován pohled oficiálních orgánů na význam průmyslového dědictví pro společnost (trvale udržitelný rozvoj, kreativitu, vzdělanost, národní a kulturní identitu) kodifikovaný mezinárodními smlouvami a chartami a analyzován význam a přínos muzejní sféry pro jeho ochranu.

Hlavní polohu metodiky představuje přehled vhodných a osvědčených postupů oficiální muzejní praxe (sbírkotvorných institucí), sféry technických muzeí či muzeí vědy a techniky, v procesu výběru vhodných exponátů pro sbírku (během tzv. selekce), kdy doklad průmyslového dědictví prochází hodnocením kulturně historické hodnoty, estetické hodnoty a schopnosti muzealizace, jež v sobě může zahrnout i pohled laické veřejnosti na přínos akvizice.⁵⁾ Muzealizací je chápán proces výzkumu a dokumentace informací fixovaných s předmětem ve vztahu ke skutečnosti prováděný v rámci tvorby sbírky – tezaurace.

Vedle toho je předmět posuzován také s ohledem na možnost muzejní ochrany vzhledem k fyzické povaze, technickým specifikům, nárokům na ochranu z hlediska preventivní konzervace, nárokům na konzervátorský zásah a požadavkům na dlouhodobé uchování v depozitáři aj. K hodnocení dochovaného průmyslového dědictví dochází v terénu a současně ve sbírce muzea s cílem rozhodnout o jeho zařazení do sbírky muzejní povahy a aplikovat tak formu jeho ochrany. Podobným procesem prochází celá sbírka (celý soubor muzejních sbírkových předmětů) vždy, kdy je nutné provést revizi sbírkové politiky muzea (akvizičního plánu) nebo sbírky samotné, např. po odchodu kurátora, v časovém odstupu, při revizi. Toto několikastupňové hodnocení vychází z teze, že odkrývání společenských a kulturně historických hodnot

Lodž (Polsko), Muzeum fabriky. Příklad nového využití průmyslového objektu s ukončenou výrobou. Muzejní instalace v bývalé textilní továrně rodiny Büttner respektující tematicky původní účel objektu. Foto Ondřej Merta, 2013.

5) Tyto tradiční hodnoty jsou v rámci tzv. nové muzeologie doplňovány o nová kritéria jako historická paměť, místní specifika nebo kulturní pluralita. Viz pozn. č. 21.

Těšany, Technické muzeum v Brně, Kovárna v Těšanech. Program pro veřejnost – praktické ukázky kovářského řemesla. Za dodržení bezpečnostních pravidel veřejnost může vyzkoušet „základy“ řemesla. Foto Ondřej Merta, 2017.

Těšany, Technické muzeum v Brně, Kovárna v Těšanech. Program pro veřejnost – ukázky soustružení za dodržení bezpečnostních pravidel mohou absolvovat i dětská návštěvníci. Foto Ondřej Merta, 2017.

průmyslového dědictví nelze provést jednou s neměnnou platností, ale je nutné neustálé ověřování a porovnávání s dalšími dochovanými reprezentanty jevu či vazeb.⁶⁾

Metodika je koncipována obecně pro použití při práci se sbírkou průmyslového dědictví v muzeích a ve svých příkladech se snaží poukázat na co nejširší množinu příkladů z muzejní praxe bez ohledu na dokumentovaný obor. V následujících publikačních počinech NPÚ či TMB je plánováno vydání oborových metodik, v nichž budou řešeny konkrétní a specifické problémy jednotlivých sbírek průmyslového dědictví s ohledem na dokumentovaný obor.

Koncepce metodiky je volena cíleně pro potřebu muzejní praxe po stanovení metodiky vedoucí k rozpoznání hodnoty a významu průmyslového dědictví z hlediska selekce a teaurace sbírky jako formy ochrany průmyslového dědictví, přičemž hlavním objektem zájmu muzejní praxe je převážně movité dědictví v podobě sbírkového předmětu zařazeného ve sbírce muzejní povahy jako reprezentant skutečnosti, interpretovaný veřejnosti muzejními technikami.

Současně metodika akceptuje druhou polohu muzeí v procesu ochrany průmyslového dědictví, kdy muzea aplikují své metody práce v objektech a areálech nemovitého charakteru (či krajinných prvcích), v památkách technického či

průmyslového dědictví, jejichž hodnoty vyhodnocuje buď památková péče samostatně, nebo památková péče ve spolupráci s muzejní praxí, a památková praxe také aplikuje formu ochrany těmto památkám dle znění zákona č. 20/1987 Sb. a ve znění navazujících novel a vyhlášek.

Rozboru hodnot movitého dědictví a forem ochrany průmyslového dědictví se věnuje památková Metodika hodnocení a ochrany průmyslového dědictví z hlediska památkové péče, kde je již definováno teoretické hledisko památkové péče k hodnocení, výběru a ochraně průmyslového dědictví a kde jsou možnosti ochrany formou aplikace památkových nástrojů ilustrovány mnoha praktickými příklady. Tato metodika se vyjadřuje k situaci, kdy muzejní praxe realizuje selekci a teauraci s ohledem na péči o památku vložení muzejních aktivit do interiéru či exteriéru nemovité památky, jež se sama stává důvodem vědeckých, výstavních, edukativních či výchovných aktivit muzea – např. budováním expozic, tvorbou výchovných programů, budováním naučných či industriálních stezek apod.

Metodika je určena pro odborníky z praxe (památkáře, muzejníky, státní úředníky, architektky, techniky) a také jako inspirace jiným uživatelům metodiky (vlastníkům, uživatelům či opatrovatelům, památek z privátní sféry) pro koncepci muzejních aktivit jako forem ochrany kulturního dědictví hodnoceného v kategorii průmyslové dědictví.

Cílovým uživatelem metodiky má být osoba definující akviziční politiku a sbírkotvorný plán muzea či sbírky zahrnující průmyslové dědictví nebo odborník, připravující konzervátorský záměr pro movité průmyslové dědictví (technologie a pomůcky), či pracovník definující prezentační aktivity přibližující význam a hodnoty průmyslového dědictví veřejnosti. V některých menších institucích může všechny tyto polohy obsáhnout jedna osoba.

Metodika se věnuje ochraně průmyslového dědictví z pozice muzejní praxe, a proto poukazuje na odlišné role památkové péče a muzejní praxe: posláním památkové péče je široký fond průmyslového dědictví zkoumat (evidovat, dokumentovat, vyhodnocovat), následně vytipované technické zařízení, objekty, areály a případně celé liniové stavby a území k památkové ochraně, a tuto ochranu aplikovat; posláním muzejní praxe je průmyslové dědictví zhodnotit v procesu muzealizace, vybrané příklady uchovat pro budoucnost a využívat pro výchovné a vzdělávací potřeby. Památková péče a muzejní praxe se v ochraně průmyslového (kulturního) dědictví setkávají a nutně spolupracují – v případě objektů i vybavení (strojů).

V našem i světovém prostoru poskytuje ochranu průmyslovému dědictví zejména památková péče, která své metody a postupy odvozuje od mezinárodních chart a doporučení (viz níže). Pro české prostředí jsou postoje památkové péče nově a uceleně definovány v Metodice hodnocení a ochrany průmyslového dědictví z hlediska památkové péče.⁷⁾

Z teoretického hlediska zde chápeme muzeum jako instituci, která není primárně zaměřena na tvorbu zisku, ale na získávání, uchovávání a předávání znalostí a vědomostí, jež jsou spojeny s hmotným i nehmotným dědictvím zastoupeným sbírkovými předměty.⁸⁾ Toto úsilí je projevem oficiálně aplikované muzeality, tedy specifického vztahu člověka ke skutečnosti, provozovaného ve veřejném zájmu, s jedinečným posláním a nesmírnou odpovědností za hodnoty, které

7) Viz pozn. č. 2. Jedná se o úvodní metodiku k tématu z projektu NAKI DG16P02H029.

8) Metodický pokyn MKČR č. j. 5762/2005 k provádění zákona č. 122/2000 Sb., ve znění zákona č. 483/2004 Sb., a k dopadu zákona č. 1/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 243/2000 Sb., o rozpočtovém určení daní na změny v centrální evidenci sbírek, vymezuje pojem muzeum ve vztahu k § 2 zákona č. 122/2000 Sb., kde se doplňuje odst. 3, který vymezuje pojem „muzeum“. Z definice muzea zejména plyne, že:

- muzeum je institucí, což znamená, že nejde o určitý formální subjekt (může jít o osobu právnickou, o osobu fyzickou, případně o subjekt bez vlastní právní subjektivity), nýbrž o uskupení ustavených, případně strukturovaných speciálních činností a praktik, tedy o širší pojem, než je například pojem organizace, ústav nebo zařízení,
- muzeum získává a shromažďuje přírodniny a lidské výtvořiny pro vědecké a studijní účely a zkoumá prostředí, z něhož jsou přírodniny a lidské výtvořiny získávány,
- z vybraných přírodnin a lidských výtvořin vytváří sbírky, které trvale uchovává, eviduje a odborně zpracovává,
- umožňuje způsobem zaručujícím rovný přístup všem bez rozdílu využívání a zpřístupňování sbírek poskytováním vybraných veřejných služeb,
- účelem poskytování vybraných veřejných služeb není zpravidla dosažení zisku,
- galerie je muzeum specializované na sbírky výtvarného umění,
- definice respektuje časovou posloupnost základních činností muzea, kdy nejprve jsou přírodniny a lidské výtvořiny získávány a shromažďovány pro vědecké a studijní účely a zároveň jsou prováděny výzkumy a průzkumy prostředí, z něhož jsou získávány, a teprve následně a nikoliv automaticky ze všech, ale pouze z vybraných přírodnin a lidských výtvořin je tvořena sbírka; jen zdánlivě toto neplatí pro muzea výtvarného umění (galerie), která zpravidla získávají nové přírůstky již s jasným záměrem zařadit je do sbírky, mohou však nabývat rozsáhlé konvoluty věcí, jimiž jsou např. pozůstalosti, odkazy atp., u nichž je výběr pro sbírku nutný,
- dále definice říká, že činnost muzea nespočívá pouze ve sbírání a tvorbě sbírek, ale také v poskytování vybraných veřejných služeb. Dostupné z: www.mkcr.cz.

6) FOLTÝN, Dušan – HAVLÚJOVÁ, Hana. *Kulturní dědictví a udržitelný rozvoj místních komunit. Cultural Heritage and Sustainable Development of Local Communities*. Praha 2012, s. 20.

Miskolc-Felsöhámar (Maďarsko), Magyar műssaki és közlekedési múzeum. Železářská expozice zpřístupněná veřejnosti v roce 1970. Muzeum je umístěno v objektu bývalého ředitelství místních železáren. Foto Ondřej Merta, 2016.

Terst (Itálie), Museo del mare. Expozice Námořního muzea s klasickou vitrinovou instalací. Vystavena je vývojová řada rybářských lodí. Využity jsou modely jako zástupci autentických objektů. Foto Ondřej Merta, 2017.

byly muzeím svěřeny, tak i za působení na veřejnost.⁹⁾ Průmyslové dědictví je zde posuzováno dle schopnosti být nositelem muzeality jako smyslově konkrétní stránky skutečnosti,¹⁰⁾ hmotným a nehmotným svědectvím člověka a jeho prostředí, zdrojem studia a prezentace.

Metodika chápe muzeum jako prostor, kde je realizována tvorba sbírek muzejní povahy, jejich studium a prezentace veřejnosti s cílem předávat získané znalosti a vědomosti společnosti a podílet se na její výchově a kultivování.¹¹⁾ To vše je činěno s vědomím odpovědnosti vůči zachování kulturní paměti pro dnešní společnost prostřednictvím hmotných artefaktů, ale zejména pro budoucí generace, které s odstupem času zhodnotí, zda zvolené koncepce selekce a tezaurace byly vhodné a dokázaly zachovat důležité kulturní dědictví jako reprezentanty minulosti i naší současnosti. O tom, zda instituce je, či není muzeem ve smyslu § 2 odst. 3 zákona č. 122/2000 Sb., rozhoduje předmět hlavní činnosti, nikoli její označení slovem muzeum.

Sbírka muzejní povahy je termín definovaný zákonem č. 122/2000 Sb. jako „soubor sbírkových předmětů“ a stává se sbírkou muzejní povahy zápisem do Centrální evidence sbírek (CES), což se týká všech sbírek ve vlastnictví státu a územních samosprávných celků. Sbírka muzejní povahy je podle zákona č. 122/2000 Sb. nedělitelným souborem majetku, což znamená, že ji nelze vnitřně dělit na „podsbírkky“. V praxi muzea běžně aplikují dělení na „podsbírkky“ ve smyslu expertního posouzení obsahu a hodnoty sbírky. Muzea jsou povinna sbírku evidovat a inventarizovat.¹²⁾

9) FIALOVÁ, Dagmar. *Profesní a etické standardy a výkonnostní ukazatele muzejní práce. Národní systém muzeí jako nástroj udržení společné odborné a etické základny muzeí v ČR*. Praha 2003, s. 5.

10) STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. *Úvod do studia muzeologie*. Brno 1979, s. 39.

11) Jako sekundární cíl lze chápat zábavu, či nabídku pro trávení volného času emotivním zážitkem.

12) Viz zákon č. 122/2000 Sb.

Žamberk, Muzeum starých strojů, expozice obráběcích strojů. Prostor původně vybavený pro účely televizního natáčení. Umístěno v bývalé Vonwillerově továrně v Žamberku, později Mosilana, n. p., Žamberk. Foto Ondřej Merta, 2017.

03. Podmínky muzejní praxe v ČR pro ochranu průmyslového dědictví

Česká muzea zřizovaná státem, kraji či obcemi, jejichž sbírky jsou přihlášeny v online databázi CES (v Centrální evidenci sbírek muzejní povahy, dále jako CES)¹³⁾ jsou takřka všechna členy Asociace muzeí a galerií ČR (dále jako AMG¹⁴⁾) a Mezinárodní rady muzeí (dále jako ICOM¹⁵⁾). Vedle nich na našem území působí i sbírkotvorné organizace (muzejního charakteru, soukromé či zřizované jinými vlastníky), které nemusí své sbírky evidovat v databázi CES a nejsou členy AMG či ICOM.

Vlastní práce muzeí a galerií se odvíjí od zákonných norem (podle zákona č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů, vyhlášek a metodických pokynů Ministerstva kultury České republiky) a strategických dokumentů České republiky jakožto zřizovatele muzeí. Případně se činnost muzea odvíjí od dokumentů vydaných jiným zřizovatelem, kterým může být kraj, obec, firma, soukromá osoba apod. Sbírkotvorné instituce jsou pověřeny vlastníkem pečovat o kulturní dědictví, což má vést ke kultivaci obyvatelstva, k jeho vzdělávání a upevňování povědomí o regionální a národní pospolitosti.

Ve strategických dokumentech muzeí, obvykle přístupných veřejnosti na webových stránkách, jsou jmenovány priority ve vztahu ke sbírkovému fondu a cesty vedoucí k jejich řešení. Víze obsahují také definované kritické momenty a návrhy na jejich odstranění. Jedná se o důležité podklady pro plánování muzejní práce. V případě organizací zřizovaných Ministerstvem kultury ČR se jedná o tyto dokumenty: Státní kulturní politika na léta 2015–2020 s výhledem do roku 2025 podle usnesení vlády ze dne 15. 4. 2015 č. 266 a Plán implementace Státní kulturní politiky na léta 2015–2020 podle usnesení vlády ze dne 3. 2. 2016 č. 81, Konceptce rozvoje muzejnictví v České republice v letech 2015–2020 podle usnesení vlády ze dne 20. 8. 2015 č. 655, Konceptce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice na období 2016–2020 podle usnesení vlády ze dne 13. 1. 2016 č. 10 a Strategie digitalizace kulturního obsahu na léta 2013–2020 schválená usnesením vlády ze dne 30. 1. 2013 č. 70. Ochrana průmyslového dědictví muzejní sférou na našem území není koncepčně řízena zvláštními zákonnými normami či doporučeními. Proto se stále jedná o činnost realizovanou individuálně se snahou o reflektování mezinárodních doporučení a normativů.

V mezinárodním měřítku je pro technické muzejnictví stěžejním orgánem Mezinárodní komise pro muzea vědy a techniky – The International Committee for Museums and Collections of Science and Technology – CIMUSET¹⁶⁾ – pracující pod ICOM. Cílem komise je pečovat o kulturní dědictví v rámci vědy a techniky a šířit znalosti v této oblasti. Poskytuje prostor pro komunikaci, spolupráci a výměnu informací mezi muzei, profesionálními pracovníky a dalšími, kteří se zabývají ochranou kulturního dědictví v rámci vědy a techniky a šířením znalostí v této oblasti. Ve shodě s cíli ICOM přispívá k rozvoji a provádění programů ICOM.¹⁷⁾

Z mezinárodního hlediska a s mezioborovým pohledem je pro koncepci aktivit na poli ochrany průmyslového dědictví významným zdrojem informací a nových postupů organizace DOCOMOMO (International Working Party for Documentation

13) CES online. Centrální evidence sbírek muzejní povahy [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://www.cesonline.cz/ari-ces/cs/ces-uvod>.

14) Asociace muzeí a galerií ČR je profesním orgánem českých muzeí a galerií.

15) ICOM (International Council of Museums) je mezinárodní nevládní organizace v rámci UNESCO, která udržuje kontakty na neformální bázi mezi muzei a muzejními pracovníky ve 137 zemích a teritoriích. Garantuje kvalitu muzeí včetně etických otázek, díky řadě etických kodexů. Dále zřizuje odborná grémia pro muzejní obory. V mezinárodním měřítku bojuje proti nezákonnému obchodu s kulturními statky a pomáhá v případě přírodních katastrof nebo ozbrojených konfliktů. Založena byla v roce 1946.

16) Komise byla ustavena v roce 1972 na zasedání v Národním technickém muzeu v Praze.

17) CIMUSET. International Committee for Museums and Collections of Science and Technology [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://network.icom.museum/cimuset>.

Brno, Technické muzeum v Brně. Expozice kovolictví prezentuje slévárenské výrobky pro nejrůznější způsoby použití. Technické muzeum v Brně je umístěno v adaptované budově bývalého podniku Tesla. Foto Eva Řezáčová, 2014.

and Conservation of Buildings, Sites and Neighbourhoods of the Modern Movement), English Heritage a TICCIH (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage),¹⁸⁾ z jejíž činnosti se odborná veřejnost snaží implementovat do své praxe např. tzv. Moskevskou a Benátskou chartu, vyslovující se k ochraně průmyslového dědictví.

V případě hodnocení přínosu muzejní praxe pro ochranu průmyslového dědictví je potřeba definovat základní znak muzejní instituce, jímž je existence muzejní sbírky (souboru řádně evidovaných předmětů uložených v depozitáři či vystavených v expozici nebo výstavě). Správa sbírkového fondu, péče o něj a jeho využití pro vědecké, výchovné či vzdělávací aktivity je nejdůležitějším posláním muzeí, kterým napomáhají k ochraně průmyslového dědictví. Sbírkový fond muzea vědecky zhodnocují a aktivně rozšiřují o nové sbírky předmětů, označované jako muzejní předměty, exponáty, muzeálie. Muzea mohou ke stávající sbírce přidat další podsbírkou s ohledem na vývoj poznání a na základě svého sbírkotvorného plánu, který popisuje plánovaný směr vývoje sbírky v případě nových akvizic. Muzejní sbírce se dle zákona č. 122/2000 Sb. musí věnovat odborná péče: je konzervována, uložena v depozitáři či vystavována ve vyhovujících podmínkách.¹⁹⁾ Sbírkový fond muzea je využíván i k dalším účelům, které můžeme označit jako nevýstavní metody práce. Jedná se zejména o odborné a popularizační či výchovné výstupy.

Běžná veřejnost není schopna postřehnout rozdíl mezi muzei budujícími a spravujícími sbírky od institucí, které se prezentují jako muzea či instituce podobného charakteru, ale sbírky nebudují a jsou vlastně jen výstavními síněmi, vzdělávacími institucemi či zábavními parky. Řada z výše vyjmenovaných činností charakteristická pro sbírkotvorné instituce je běžnou veřejností nepostihnutelná (např. preventivní konzervace, péče v depozitářích, výzkum) nebo veřejnost není jejich uživatelem (např. se neúčastní přednášek na konferencích, nečte odborné tištěné výstupy apod.). Výčet domácích sbírkotvorných institucí a základní pomoc při orientaci v problematice může nabídnout registr Centrální evidence sbírek muzejní povahy (CES) Ministerstva kultury České republiky, kde je možné vyhledat instituce spravující sbírky na našem území dle zákona č. 122/2000 Sb.²⁰⁾

18) TICCIH byla vytvořena v roce 1971 při UNESCO jako Mezinárodní komise pro ochranu průmyslového dědictví (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage) s cílem koordinovat a organizovat mezinárodní spolupráci při záchraně průmyslového dědictví. Generální shromáždění členů se schází na mezinárodní konferenci každé tři roky. TICCIH vydává svůj časopis a ročenku.

19) Sbírkou může být také předmětem zápůjček a výpůjček, inventur či odpisů.

20) CES online. Centrální evidence sbírek muzejní povahy [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <https://www.cesonline.cz/arl-ces/cs/ces-uvod>.

Chemnitz (Německo), Sächsisches Industriemuseum – Industriemuseum Chemnitz, stálá expozice. Replika historického originálu – jenny pro sprádkání příze. Muzejní instalace s komentářem interpretujícím stav textilní výroby na území Sasko na počátku 19. století. Expozice je umístěna v bývalém průmyslovém objektu, slévárně firmy Hermann und Alfred Escher AG uzpůsobeném pro muzejní účely. Foto Ondřej Merta, 2015.

Trhové Sviny, Buškův hamr. Kovářské nářadí řádně evidované v muzejní sbírce (opatřené evidenčními čísly) a umístěné v autentickém prostu hamerny. Foto Ondřej Merta, 2016.

Předmětem zájmu muzejní agendy jsou obecně řečeno hmotné doklady k vývoji společnosti a přírody. Tradičními objekty zájmu byly movité předměty, které bylo možné převzít do depozitáře či vystavit v expozici a výstavě. V souladu se stoupajícím zájmem veřejnosti o průmyslové dědictví se od 60. let 20. století muzejní instituce věnují také ochraně průmyslového dědictví ve formě movitého i nemovitého fondu. V případě nemovitého fondu je konkrétně stávající i nově vzniklá muzea přejímala a stále přejímají do své péče a zde (v nich, okolo nich, s nimi) aplikují své techniky práce. Průmyslové dědictví je předmětem zájmu především specializovaných muzeí, která často dokumentují i vývoj techniky jako oboru, jako např. hornická muzea (viz Muzeum těžby a dopravy vápence v Českém krasu „Skanzen Solvayovy lomy“), sklářská muzea (viz Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou), dopravní muzea (viz Muzeum koněspřežky v Bujanově), textilní muzea (viz Muzeum textilu v České Skalici). V současnosti se muzejní praxe posunuje od detailní dokumentace k oborové, k syntetickému zhodnocení vývoje oborů se snahou o prognostiku vývoje.

Crimmitschau (Německo), Sächsisches Industriemuseum – Tuchfabrik Gerbr. Pfau. Autentický prostor tkalcovny s kompletním původním originálním vybavením ponechán v instalačním záměru tzv. posledního pracovního dne. Foto Ondřej Merta, 2012.

04. Význam muzejní praxe pro ochranu průmyslového dědictví

Průmyslové dědictví se od 60. let 20. století dostalo do popředí zájmu řady vědních oborů²¹⁾ a veřejné debaty. V našem prostředí se z odborného hlediska věnuje významu, hodnotám a podobě péče o průmyslové dědictví také teoretická i praktická muzejní věda,²²⁾ která má více než stoleté zkušenosti v dokumentaci, výběru, ochraně a prezentaci vědy a techniky. Z hlediska primárního výzkumu i aplikace poznatků se muzejní prostředí stalo v minulosti prvotním místem využívání nových metod práce definovaných v souvislosti s dokumentací a péčí o technické a průmyslové dědictví. Průkopníkem na tomto poli u nás bylo Technické muzeum v Brně (dále jako TMB), které zařadilo do svého vědeckého programu muzejní dokumentaci techniky²³⁾ a technologie. Zaslouhou muzejního archeologa PhDr. Jiřího Mertý se chopilo nových metod práce v podobě industriální archeologie. Výsledkem přístupu muzea k výzkumu a dokumentaci techniky za spolupráce s památkovou sférou, místní samosprávou i podniky (komunální službou, zemědělskými družstvy apod.) byla řada zpřístupněných technických objektů,²⁴⁾ v nichž TMB dosud realizuje svou muzejní činnost. Díky tomu je TMB ojedinělou institucí, která má dlouholeté zkušenosti s dokumentací, péčí a prezentací technického a průmyslového dědictví v úzké spolupráci s památkovou obcí a je činná i na poli badatelském. Proto lze ve směru k ochraně průmyslového dědictví muzejními prostředky argumentovat dosavadní praxí TMB.

Podobné aktivity realizovalo také pražské Národní technické muzeum (dále jako NTM), které se dlouhodobě věnovalo dokumentaci movitých i nemovitých technických památek. Po demolici nádraží Praha-Těšnov v roce 1985 vznikla v NTM Sekce ochrany průmyslového dědictví. NTM se dále podílelo na expozicích v řadě zpřístupněných objektů, jimž se následně dostalo památkové ochrany.²⁵⁾ Péči těmto objektům poskytují místní muzea či organizace, neboť NTM památky v duchu tzv. decentralizačního přístupu nepřejalo pod svou agendu. Věnovalo se spíše movitému dědictví. Až v posledních desetiletích se i NTM podílí na péči o památky nejen formou sbírkové agendy, ale i péčí o dochované dědictví v terénu (Železniční muzeum – plánovaná expozice,²⁶⁾ Železniční depozitář Chomutov, Centrum stavitelského dědictví v Plasích aj.).²⁷⁾ Přínos NTM k dokumentaci techniky, technologie a průmyslového dědictví je položen také do roviny teoretické

21) Průmyslové dědictví je předmětem zájmu architektury, ekonomiky, památkové a muzejní sféry, výtvarné scény a řady dalších oborů.

22) Povědomí o hodnotách, významu a novém způsobu využití průmyslového dědictví se v našem prostředí utvářely pomalu. Odborné diskuse byly vyprovokovány demolicemi významných objektů, jako např. Žofinské huti v Moravské Ostravě (1972), koksovny Karolina v Ostravě (1989), nádraží v Praze-Těšnově (1985) atd. Prvé systematické průzkumy průmyslového dědictví byly učiněny v 70. letech 20. stol. pod vedením prof. Miroslava Bašeho v prostoru ostravského regionu (uhelné doly, koksovny, dělnické kolonie). Od 80. let 20. stol. se tématem zabývají také studenti na fakultách architektury ČVÚT v Praze (na dnes již významném výzkumném pracovišti s mezinárodním kreditem – Výzkumné centrum průmyslového dědictví) a VÚT v Brně (pod vedením prof. Heleny Zemánkové). Viz MATĚJ, Miloš. Ochrana průmyslového dědictví v České republice. In *Technical monuments in Norway and The Czech republic, Technické památky v Norsku a České republice*. Ostrava 2016, s. 14.

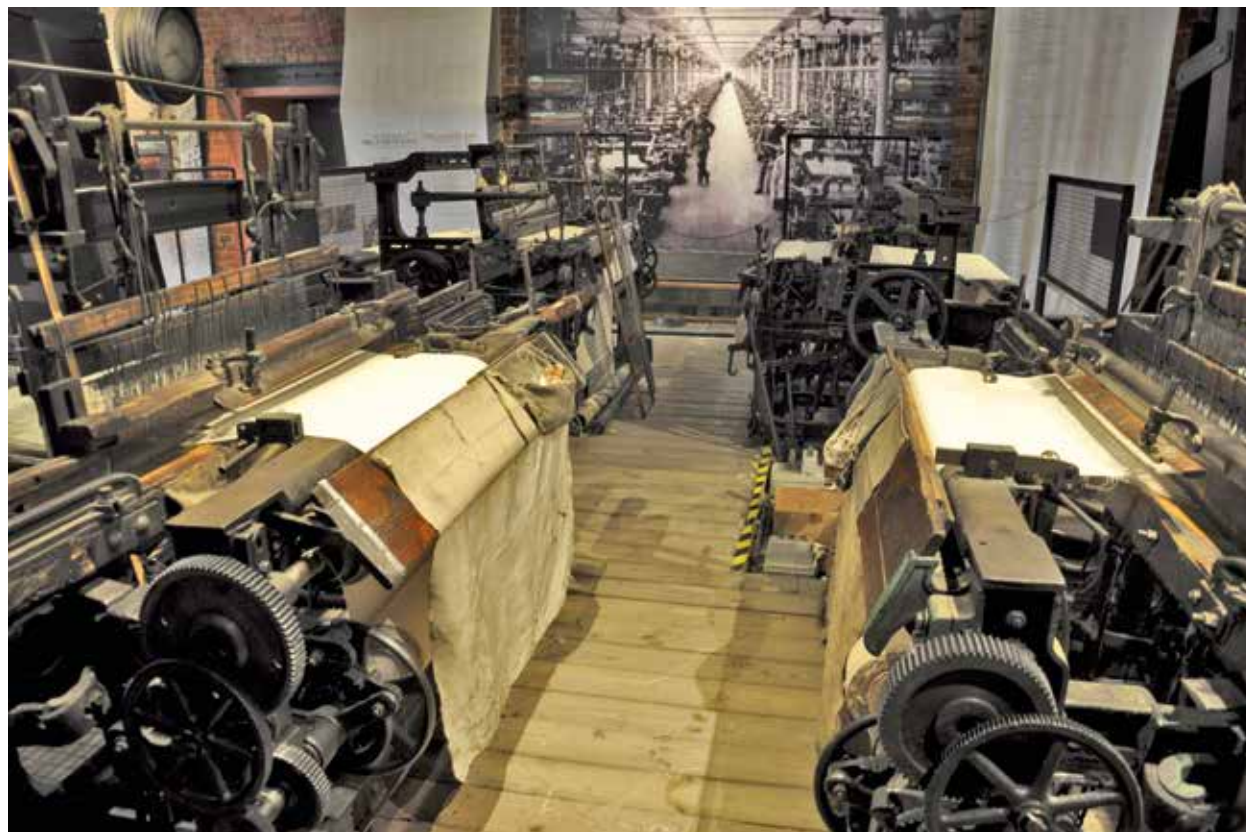
23) Viz BERKA, Miroslav. K aktuálním otázkám muzejní dokumentace techniky. In *Sborník Technického muzea v Brně*. Brno 1975, s. 22–27.

24) TMB díky úzké spolupráci se Státním ústavem památkové péče a ochrany přírody (předchůdce NPÚ) zrealizovalo několik úspěšných renovací technických památek, když zřídilo expozice dokumentující autentické výrobní prostředí – NKP Vodní mlýn ve Slupi, NKP Větrný mlýn v Kuželově, NKP a KP Stará huť u Adamova, KP Kovárna v Těšanech, KP Hamr v Hamrech nad Sázavou.

25) Hamr v Dobřívě a v Malenicích u Volyně, zemědělské a řemeslnické objekty na Chrudimsku a v Třebízi u Slaného, Hornické muzeum v přírodě na Příbramsku a Kladensku. Viz ČERNÝ, Karel. Úkoly národního technického muzea a ostatních muzeí v oblasti ochrany technických památek. In *Rozpravy Národního technického muzea v Praze 87. Symposium Technické památky. Technische Denkmäler*. Praha 4.–6. 9. 1980. *Problémy výzkumu, evidence a využití technických památek. Probleme der Erforschung, Evidenz und Ausnutzung der Technischen Denkmäler*. II. díl. Praha 1982, s. 159–160.

26) Železniční muzeum [online]. [cit. 4. 9. 2018]. Dostupné z: <http://www.ntm.cz/muzeum/sbirkova-oddeleni/zeleznicni-muzeum>.

27) Železniční depozitář Národního technického muzea v Chomutově [online]. [cit. 4. 9. 2018]. Dostupné z: <http://muzeum-chomutov.cz>.

Lodž (Polsko), Muzeum fabryki. Příklad nového využití průmyslového objektu s ukončenou výrobou. Muzejní instalace v objektu bývalé textilní továrny respektující tematicky původní účel objektu. Výrobní stroje (tkalcovské stavy) jsou aranžovány do expozice interpretující dobovou situaci, pracovní prostředí za využití informačních a ilustrativních materiálů. Foto Jiří Merta, 2013.

formou publikací mnoha muzeologických příspěvků i úzce specializovaných odborných textů,²⁸⁾ a do roviny praktické vedením či účastí v řadě mezinárodních profesních uskupení.

Od 90. let 20. století se péče o průmyslové dědictví stala společným cílem institucí nejen z muzejní sféry, ale též památkových a vysokoškolských pracovišť,²⁹⁾ odborných uskupení³⁰⁾ a nově také soukromých iniciativ. Dnes je již zřejmé, že pro budoucnost průmyslového dědictví a hledání vhodných řešení pro aplikaci institucionalizovaných forem ochrany průmyslového dědictví bude nutná užší spolupráce a nalézání koncepčnějších řešení mezi institucemi.

V případě spolupráce muzejní a památkové sféry³¹⁾ se nově otevírají otázky po spolupráci na poli akvizic (do muzejních sbírek, do řízených šrotovišť) a ve volbě vhodných forem péče a prezentace (rekonstrukce, řízené ruiny, rekonverze, přesuny do skanzenů, přesuny do depozitářů muzeí, budování ekomuzeí, tvorba online databází sbírek aj.).³²⁾ Například památková péče dosud nedisponuje depozitáři pro různé technické a technologické památky, a proto je jejich záchrana z pozice oficiálních orgánů v rukou muzejní sféry, která z provozních a technických důvodů bohužel ne vždy dokáže předměty převzít (vlivem jejich velkého rozměru, váhy, složitosti, absence vhodné muzejní sbírky). Dochází tak ke ztrátám, které se v posledních letech částečně eliminují akvizicemi soukromých sběratelů a sdružení (např. Muzeem starých strojů v Žamberku, Technickým muzeem Liberec a dalšími). V případě ojedinělých technologií oficiální muzejní sféra přichází o neopakující se akvizice.

Praxe potvrzuje potřebnost a plodnost spolupráce památkové péče a muzejní praxe, bohužel však dosud není nijak právně zakotvena a nemá žádnou institucionalizovanou podporu formou příspěvků či grantů na nutné převozy do depozitářů muzeí, záchranné výzkumy, společné sbírkotvorné projekty apod.³³⁾

Příklady úspěšných aktivit také ukazují, že vedle státních institucí (památkové péče a muzeí zřízených ministerstvy, samosprávnými celky atd.) může být budoucnost průmyslového dědictví zajištěna jinými iniciativami, které převezmou památky a doklady technologií do své péče, neboť péče o rozlehlé areály či rozměrné budovy, rozsáhlé technologie, hmotné a rozměrné stroje je velmi finančně náročnou aktivitou,³⁴⁾ nedostupnou pro státní instituce. Například ve Spojeném království se průmyslovému dědictví a péči o něj věnují převážně dobrovolná sdružení, nadace či agentury (např. English Heritage, Conservation Areas Partnerships, agentura English Partnerships), podobně je tomu i v Nizozemí, kde se soukromé organizace sloučily v roce 1982 do Federace technických památek Nizozemí – FIEN.

Zahraniční příklady dokazují, že za určitých podmínek lze sbírkotvornou instituci vybudovat na základě spolkové aktivity. Na půdě Německa například spolky pečují i o velké muzejní projekty (např. muzea sdružená pod Sächsisches Industriemuseum v Saské Kamenici jsou spravována několika spolky: Průmyslové muzeum v Saské Kamenici vede spolek Der Förderverein Industriemuseum Chemnitz e. V., Textilní muzeum v Crimmitscha vede Der Förderverein Westsächsisches Textilmuseum Crimmitschau e. V. a Energetická továrna v Knappenrode je provozována – spolky AG Feuerwehrhistorik Hoyerswerda, Förderverein Lausitzer Bergbaumuseum Knappenrode e. V., Freunde historischer Feuerstätten Berlin-Mahlsdorf, Modellbahnclub Hoyerswerda e. V., Ring Deutscher Bergingenieure, Verein der Freunde für Mineralogie und Geologie – VFMG). Řada průmyslových muzeí je v držení firem či nadací firem (např. muzea značky Ferrari, BMW, ŠKODA AUTO, a. s., aj.).

28) Viz například *Rozpravy Národního technického muzea v Praze 87. Symposium Technické památky. Technische Denkmäler*. Praha 4.–6. 9. 1980. *Problémy výzkumu, evidence a využití technických památek. Probleme der Erforschung, Evidenz und Ausnutzung der Technischen Denkmäler*. II. díl. Praha 1982; *Technické muzejnictví. Problémy a praxe*. Praha 1982; *Rozpravy Národního technického muzea v Praze 113. Technická muzeologie I*. Praha 1991; *Rozpravy Národního technického muzea v Praze 137. Rekonstrukce výrobně-technických staveb k novým účelům*. Praha 1995.

29) Výzkumné centrum průmyslového dědictví, Platforma Industriální stopy, Fakulta architektury VUT v Brně.

30) Kolegium pro technické památky pod ČKAIT a ČSSI.

31) S přispěním teoretických i praktických poznatků vysokoškolských pracovišť.

32) Problémy spojené s akvizicemi technických památek movitého i nemovitého charakteru řeší muzejní pracovníci TMB i NTM již od 70. let 20. století. Jedná se o soubor především technických, prostorových, personálních, finančních i koncepčních problémů.

33) Příklad systematické práce státních orgánů v Norsku popisuje publikace *Technical monuments in Norway and The Czech republic, Technické památky v Norsku a České republice*. Ostrava 2016.

34) COSSONS, Neil. Průmysl včerejška, odkaz zítřku? In *Průmyslové dědictví. Industrial heritage. Sborník příspěvků z mezinárodního bienále Industriální stopy. Conference proceedings from The international biennial Vestiges of industry*. Praha 2008, s. 23–24. Autor zde uvádí, že vláda Spojeného království si velmi brzy uvědomila nákladnost péče o průmyslové dědictví ve srovnání s nutností uchovat předindustriální památky, kterým se již památková péče věnovala. Proto péči o průmyslové dědictví světila vláda do rukou nestátním organizacím a jedincům, jež v této činnosti podporuje.

Plasy, Národní technické muzeum, Centrum stavitelského dědictví. Expozice představuje nejrůznější artefakty spojené s budováním obydlí a užitných staveb od nejstarších dob po nedávnou minulost. Vystavené exponáty naznačují délku vývojových řad mnoha detailů. Vybrané úseky jsou dokumentovány i modely, replikami originálních stavebních postupů a dalšími podpůrnými či didaktickými prvky. Foto Ondřej Merta, 2018.

Za inspirativní příklady neoficiálních (nestátních) iniciativ pečujících o průmyslové dědictví v domácím prostředí můžeme řadit spolky provozující muzea, jako např. Společnost Barbora, z. s., (Skanzen Solvayovy lomy ve Svatém Janu pod Skalou), Montánní společnost, o. s., (Důl Skalka u Mníšku pod Brdy), spolek Dolní oblast VÍTKOVICE (hornické expozice v Lanek Parku v Ostravě) společnost ARMY FORT, s. r. o., (Vojenské muzeum v Králíkách).

Neméně početnou skupinou jsou také spolky a společnosti pečující o průmyslové dědictví jinou cestou než muzejní, jako např. Klub za starou Prahu (občanské sdružení), Tady není developerovo, z. s., (spolek pro ochranu přírody a kulturního dědictví na Praze 3), spolek Dolní oblast VÍTKOVICE (podílející se na činnosti Světa techniky, Trojhalí Karolina, Lanek Parku v Ostravě), nadační fond 8smička (provozující kulturní prostor s galerií v Humpolci) a další.

Model sbírkotvorné instituce zaměřené na vědeckou činnost s prezentací sbírek technického dědictví spíše statickou formou prošel kulturní krizí v souvislosti s rozvojem komplexněji pojatých metod práce pod vlivem průmyslové archeologie, rozvíjející se od 60. let 20. století. Krize iniciovala šířeji pojatý přístup k výzkumu a interpretaci průmyslového i technického dědictví (sbírky muzea) a kriticky se postavila vůči metodologii aplikovanou muzejní praxí, která operovala zejména se substituenty. Požadavky na interpretaci technologie, sociální historie, historie designu a kulturní historie v širokém významu přinesly také nároky na muzealizaci rozměrných objektů, krajiny či stále funkčních dokladů, s nimiž se dosavadní muzejní praxe neseťkala či je nebyla schopna pojmout. Tradiční muzejní praxe využívala místo neuchopitelných či velkých exponátů modely, dioramata, demonstrace. V 70. letech 20. století se v muzeích projevil tendence k novému způsobu sbírkové činnosti, péči o sbírky a využívání sbírek pro výstavní i edukační oblasti. Muzea se počala více orientovat na návštěvníky, rozvinuly se nové sub-disciplíny a stoupla úroveň teoretického myšlení muzejních

pracovníků.³⁵⁾ Nové nároky na muzejní praxi a snahy o vybudování nového muzea vyústily v tzv. muzeologickou revoluci a ve vznik nových typů muzeí – tzv. ekomuzeí, otevřením Ecomusée de la Communauté Le Creusot Montceau ve Francii v roce 1972, v tradiční průmyslové oblasti. Prvním zdařilým příkladem kooperace muzeí, jejichž hlavním posláním bylo muzealizovat rozměrný, stále stojící a používaný průmyslový produkt (litinový most) a celé území okolo něho, byla muzea v okolí mostu Ironbridge Gorge v Anglii, provozovaná organizací Ironbridge Gorge Museum Trust, jejímž hlavním posláním je prezentovat a interpretovat místo, kde se zrodila průmyslová revoluce.³⁶⁾

Muzejní praxe v západní Evropě, ale i jinde ve světě, se nově koncipuje pod vlivem holistické filozofie, v podobě tzv. „nové“ muzeologie. V případě sbírkotvorné agendy se holistické názory promítají do koncepce akvizic, kdy odpověď na otázku „CO a PROČ bude v demokratických systémech uchovááno“ závisí na celospolečenské diskuzi, neboť do procesu výběru i následné ochrany historického dědictví je cíleně zapojována laická veřejnost. Stanoviska expertů jsou korigována prostřednictvím demokratické participace na procesu výběru. Mnohem větší důraz je při hodnocení hodnot kulturního dědictví a výběru kladen spíše na předjímání budoucích změn než na ochranu starých materiálů.³⁷⁾ Dá se tedy předpokládat, že podobné změny pocítí i domácí muzejní praxe. Laická veřejnost bude chtít diskutovat o záměrech muzeí, participovat na práci muzeí a muzea se více zaměří na spolupráci s laickou veřejností apod.

Lze konstatovat, že první kroky tímto směrem již řada muzeí činí v rovině prezentační i akviziční. V případě průmyslového dědictví se muzea obrací při dokumentaci a výzkumu i směrem k laické veřejnosti – pamětníkům, uživatelům, zaměstnancům. Jejich postřehy, zkušenosti, znalosti dávají dokumentovaným předmětům nový informační rozměr, mapují vzájemné vazby a sociální vztahy. Často se laická veřejnost aktivně podílí na výběru předmětů pro muzejní sbírku formou cílených sběrů a dokumentací technologií, znalostí, sociálních souvislostí apod.

Z hlediska koncepce trvale udržitelného rozvoje hodnot kulturního dědictví je nutné podotknout, že pouze zájem ze strany památkové péče či muzejnictví nestačí. Teorie trvale udržitelného rozvoje říká, že pomocí ekonomických nástrojů lze uspokojit sociální potřeby při respektování environmentálních limitů. V případě udržitelnosti hodnoty kulturního/průmyslového dědictví, lze říci, že vedle péče o zachování fyzické podstaty průmyslového dědictví v podobě muzejní či památkové praxe je stejně důležitá také výchova a vzdělávání, zvláště působí-li v oblasti postojů, a stejně tak legislativní ochrana, dotační politika a generování zisku. Ani jednu ze složek rovnovážného systému se nevyplatí dlouhodobě podceňovat nebo zanedbávat. Proto vedle muzeí a památkové sféry přispívají k ochraně průmyslového dědictví také další pověření odborníci, politici i laici.³⁸⁾

Základní východiska, terminologie a postoje k otázkám záchrany a péče o průmyslové dědictví jsou definovány v Chartě průmyslového dědictví TICCICH, která byla zveřejněna v roce 2003 na XII. kongresu v Nižném Tagilu v Rusku (The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage). Dokument definuje obsah a poslání odborníků při ochraně a péči o průmyslové dědictví.³⁹⁾ Druhým souborným dílem je publikace *Industrial Heritage Re-tooled*.⁴⁰⁾ Soubor studií z pera předních odborníků z řady zemí představuje prohloubený zdroj informací s rozvedenými postoji, strategiemi a konkrétními příklady nového využití i opětovného zapojení průmyslového dědictví (architektury, výrobních areálů, sbírkových předmětů) do života společnosti. Oba dokumenty výslovně zmiňují roli a poslání muzejní sféry pro ochranu a využití dochovaného průmyslového dědictví, stejně tak pro jeho interpretaci.

Charta definuje přínos muzeí takto: „Průmyslová a technická muzea i uchované areály jsou nejen důležitými způsoby ochrany průmyslového dědictví, ale také jeho interpretace.“⁴¹⁾ Massimo Negri v knize *Industrial Heritage Re-tooled* (2012)

35) ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium*. Olomouc 2014, s. 16–17.

36) Muzeum bylo oceněno cenou Evropské muzeum roku v roce 1977, což je program věnovaný inovacím v oblasti muzeí, který založil Kenneth Hudson, přední osobnost v oboru průmyslové archeologie.

37) FOLTÝN, Dušan – HAVLŮJOVÁ, Hana. *Kulturní dědictví a udržitelný rozvoj místních komunit. Cultural Heritage and Sustainable Development of Local Communities*. Praha 2012, s. 14.

38) Tamtéž, s. 22.

39) Viz VORLÍK, Petr. *Industriální topografie. Průmyslové dědictví a role akademické sféry*. Praha 2015, s. 8.

40) DOUET, James (ed.). *Industrial Heritage Re-tooled. The TICCICH guide to Industrial Heritage Conservation*. Lancaster 2012.

41) Charta průmyslového dědictví TICCICH, 7 část. Prezentace a popularizace. The Nizny Tagil Charter for the Industrial Heritage [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <https://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf>. V českém překladu dostupné z: <http://vcpd.cvut.cz/charta-prumysloveho-dedictvi-ticcich/>.

popisuje přínos muzeí v péči o průmyslové dědictví a přiznává jim důležitou roli zejména v rovině interpretační: „*Muzea jsou vždy mezi nejdůležitějšími prostředky pro interpretaci objektů dokumentujících naši minulost kdykoli a v jakémkoli odvětví. Zajišťují nezbytný předpoklad pro jakýkoli interpretační program, nejprve však tím, že zaručí budoucnost objektů pomocí souboru postupů zaměřených na jejich nejlepší možnou ochranu a za druhé tím, že jim připraví více či méně sofistikované nástroje pro interpretaci. Průmyslové, vědecké a technologické předměty nehovoří samy o sobě jako umělecká díla (ne vždy to platí, zejména u současného umění). Musí být vloženy do fyzického a konceptuálního rámce, který je činí srozumitelnými a srozumitelnými rozmanitostí možného významu, který s sebou přináší jakýkoli objekt. Změny v tomto intelektuálním a praktickém procesu vedly a nadále směřují k rozvoji muzeí v naší společnosti.*“⁴²⁾

Podle obou zdrojů vede k zachování a zabezpečení fondu považovaného za kulturně významný několik cest, ať již formu památkové ochrany, renovací k novým či stejným účelům či formu kulturního a výchovného využití, kam patří i muzejní aktivity (zařazení předmětu do sbírky, vybudování muzea v zachovaném objektu či u významné lokality, otevření expozice v dochované budově či areálu, dokumentace zanikající budovy či areálu, vytvoření stezky v industriální krajině, nevýstavní aktivity, virtuální muzea apod.) nebo kombinaci uvedených možností.

Muzealizace objektu nebo předmětu (dochovaného technického vybavení) v případě průmyslového dědictví představuje koncepční i finanční ochranu dědictví. Muzea mohou hrát významnou roli v pojetí ekonomické budoucnosti „nechtěného dědictví“. Zřízení či umístění muzejních institucí (někdy také spolu s jinými aktivitami) do bývalých průmyslových areálů, nebo přesun dochovaného technologického zařízení do depozitářů, mohou být shledány po vyhodnocení všech variant vedoucích k uchování památek jako jediné koncepční řešení.

Muzejní (sbírkotvorné) instituce mohou nabídnout také budoucnost lidem z komunit spojených s dokumentovaným (ohroženým) průmyslovým dědictvím. Jednak mohou absorbovat část bývalých zaměstnanců pro provoz (převodci, demonstrátoři, kurátoři, konzervátoři), mohou komunitu vtáhnout do aktivit spojených s dokumentací, výzkumem a prezentací průmyslového dědictví, jednak svou nabídkou mohou přilákat do místa konzumenty (návštěvníky muzea a dalších provozů v okolí, jako např. cukráren, restaurací, obchodů, kin, hotelů apod., kteří přináší zisk).

Význam muzejní praxe pro ochranu PD je možné vytyčit těmito body:

- výzkum PD pro vědecké účely,
- výzkum PD pro muzejní účely (pro sbírkotvornou činnost, tezauraci, prezentaci),
- výchova veřejnosti s cílem poznat hodnoty dochovaného i nedochovaného PD,
- uchování nehmotného dědictví muzejními prostředky,
- prezentace nehmotného dědictví veřejnosti,
- uchování hmotného dědictví zařazením do sbírky muzea,
- uchování hmotného dědictví aplikací muzejních technik v jeho prostoru (zřízením muzea, expozice, depozitáře, konzervátorsko-restaurátorské pracoviště apod.),
- prezentace hmotného průmyslového dědictví veřejnosti včetně technologií a k nim náležejících skutečností (surovin, dopadů, výrobků, ochranných pomůcek atd.),
- snaha o uchování sbírkového předmětu pro další generace aplikací preventivní konzervace či konzervačních a restaurátorských zásahů,
- výchova a edukace veřejnosti se zapojením muzealizovaného PD.

Přínos muzejní praxe k ochraně PD lze shrnout do těchto bodů:

- tvorba sbírkového fondu obsahující PD,
- péče o dochované PD,
- aplikace muzejních technik práce na/v dochovaném průmyslovém dědictví,
- kultivace veřejného názoru na hodnotu a význam dochovaného i nedochovaného PD,
- muzejní praxe iniciuje návrhy na vyhlášení nových KP či NKP.

Muzejní sféra nabízí osvědčené metody pro uchování jak hmotného průmyslového dědictví, i nehmotných forem průmyslového dědictví, kterými památková péče či jiné sbírkotvorné instituce nedisponují:

- sleduje a dokumentuje situaci v terénu (stavební fond, technologie, postoje lidí, vědomosti, dovednosti, zvyky, slavnosti apod.),
- na základě selekce buduje sbírkový fond,
- sbírkové předměty uchovává v depozitáři,
- sbírkové předměty uchovává pro další generace aplikací konzervátorsko-restaurátorských (dále jako ko-re) postupů,
- sbírkové a doplňkové předměty prezentuje veřejnosti ve výstavách a expozicích na nejrůznější témata za použití široké škály výstavních prostředků,
- muzealizované předměty a znalosti spojené s celým fenoménem PD zapojuje do edukativních a výchovných programů prostřednictvím muzejní pedagogiky mající vlastní techniky práce,
- muzejní praxe podporuje či se přímo nebo nepřímo podílí na uchovávání znalostí, dovedností či sociálních vazeb majících vztah k PD.

Díky muzeím byly zachovány vybrané doklady technologií z průmyslových objektů, dopravních či skladovacích prostor jako součásti muzejních sbírek, například:

- Depozitář městské hromadné dopravy Technického muzea v Brně, v Brně-Líšni,
- Železniční depozitář Chomutov, pobočka Národního technického muzea v Brně,
- Sběrka textilního tisku a bavlnářství v Muzeu textilu v České Skalici,

Muzea dokumentují a prezentují významné osobnosti spojené s průmyslovou výrobou formou památníků, expozic či výstav, například:

- Sběrka Národního technického muzea obsahující pozůstalosti architektů, architektonických kanceláří,
- Sběrka Technického muzea v Brně obsahuje pozůstalosti významných vědců a techniků 19. a 20. století,
- Expozice v Muzeu Františka Křižíka v Plánici,
- Expozice v Rodném domě Ferdinanda Porscheho v Liberci – Vratislavicích. Muzeum provozuje společnost ŠKODA Muzeum a ŠKODA AUTO, a. s.,
- Expozice v Rodném domě Prokopa Diviše v Žamberku (provozovaná Městským muzeem v Žamberku),
- Expozice Odkaz architekta a mecenáše Josefa Hlávky na zámku v Lužanech u Přeštic (vytvořená Národním technickým muzeem ve spolupráci s Nadací Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových v roce 2004).

Díky vzniku nových muzeí byly ohrožené či opuštěné a uvolněné budovy či areály opět nově využity jako prostředí k vědě, vzdělávání či výchově. Díky muzeím byly zachovány poznatky, obrazové či zvukové doklady potvrzující existenci významného průmyslového objektu, krajinného prvku, výrobního areálu. Díky muzeím se podařilo zdokumentovat, zachytit, obnovit či udržet sociální a společenské hodnoty spojené s průmyslovou či výrobní činností, duchovní hodnoty (hornické slavnosti, hrdost na práci v továrně) či znalost raritní dovednosti.

42) Volný překlad z knihy DOUET, James (ed.). *Industrial Heritage Re-tooled. The TICCIH guide to Industrial Heritage Conservation*. Lancaster 2012. Dle kapitoly Industrial museums, s. 182.

Lyon (Francie), La Maison des Canuts. Demonstrace výroby hedvábného brokátu na zakárovém stavu. Situace prezentuje stav technologie na přelomu 19. a 20. století. Foto Petra Mertová, 2002.

05. Definice předmětu zájmu – průmyslové dědictví

Průmyslové dědictví je kategorií kulturního dědictví (var. kulturněhistorického dědictví) spojenou s výrobními, skladovacími a přepravními objekty stejně tak i s technologickými zařízeními. Pojem průmyslové dědictví označuje především soubor hmotných dokladů zahrnující prakticky veškerou lidskou činnost v oblasti výroby (i těžby), dopravy (i spojů) a skladování v širokém časovém záběru od protoindustriální, přes industriální po postindustriální období. Nejčastěji je termín používán pro objekty nemovitého charakteru (stavby), i když movité dědictví (technologie) jsou jeho součástí. Movité dědictví je na rozdíl od nemovitého více ohroženo zánikem, i v případě nového využití objektu či areálu kulturní památky.

Z historického důvodu a vlivem různých geomorfologických podmínek je průmyslové dědictví spojeno s regiony, kde se podařilo industrializaci rozvinout v pokročilé formy podnikání, tzv. velkopodnikání. Za neúspěšnější region je považována Evropa, ovšem v určitých částech. Proto zde kulturní dědictví průmyslové etapy není rozloženo rovnoměrně a míra zachovalosti objektů je různá, místo od místa. Průmyslové dědictví v evropském prostoru představuje množinu nerovnoměrně rozložených dokladů různých fází vývoje lidstva.

České země byly v minulosti díky své geografické poloze přirozenou křižovatkou různých kulturních a technických vlivů. Díky kontinuitě předávání technických znalostí mezi generacemi a vysokou úrovní vzdělávacího systému se naše země stala v průběhu staletí významnou technickou a průmyslovou lokalitou Evropy. Proto se na našem území dodnes nachází velké množství dokladů průmyslového vývoje země. Technický pokrok se nejvýrazněji uplatnil v případě hornictví a hutnictví, které patřily mezi nejdůležitější výrobní odvětví a zdroje inovací. Z hlediska územního zastoupení lze říci, že až na potravinářství (zejména pivovarnictví) jsou průmyslové obory svázány s určitými lokalitami vlivem geografických podmínek, blízkosti surovinové základny, vzdělávacího systému či rozložení dopravních cest, a naopak jiné lokality nejsou průmyslovou výrobou dotčeny (horské a zemědělské oblasti).⁴³⁾

Po útlumu průmyslové výroby a výrazném omezení rozsahu řady tradičních oborů (textilní výroby, cukrovarnictví, hornictví, hutnictví) se na našem území stále nachází nesmírně široké spektrum pozůstatků průmyslové výroby – výrobní, skladovací a přepravní objekty a technologická zařízení, která hledají nové využití, prochází konverzemi, staly se brown-fieldy nebo jsou akutně ohroženy zánikem. Podobná situace je v celé tzv. západní Evropě.

Potřeba definovat hodnoty a postoje odborné veřejnosti kulturního sektoru vůči průmyslovému dědictví pro podporu snah o jeho zachování vedly k vytvoření Charty průmyslového dědictví, považované za základní mezinárodně platný dokument věnovaný definici, hodnotám, významu, výzkumu, udržování, zachovávání, vzdělávání, výchově, prezentaci a popularizaci průmyslového dědictví. Chartu průmyslového dědictví (Nizny Tagil Charter for industrial Heritage)⁴⁴⁾ formuloval v roce 2003 Mezinárodní výbor pro ochranu průmyslového dědictví (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage, TICCIH).⁴⁵⁾

43) ŠENBERGER, Tomáš. České země součástí evropského industriálního prostoru. In *Průmyslové dědictví. Industrial heritage. Sborník příspěvků z mezinárodního bienále Industriální stopy. Conference proceedings from The international biennial Vestiges of industry*. Praha 2008, s. 114–153.

44) Charta průmyslového dědictví TICCIH. Část 1. Definice průmyslového dědictví a část 2. Hodnoty průmyslového dědictví. Originální anglické znění publikován na stránkách ICOMOS. THE NIZHNY TAGIL CHARTER FOR THE INDUSTRIAL HERITAGE [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <https://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf>. Charta průmyslového dědictví TICCIH, 7 část. Prezentace a popularizace. The Nizny Tagil Charter for the Industrial Heritage [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <https://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf>. V českém překladu dostupné z: <http://vcpd.cvut.cz/charta-prumysloveho-dedictvi-ticcih/>.

45) Charta byla vydána na XII. kongresu TICCIH v Nižném Tagilu a schválena shromážděním národních reprezentantů TICCIH v Moskvě (odtud také označení Moskevská charta). V českém překladu byla publikována Výzkumným centrem průmyslového dědictví FA ČVUT v roce 2013 jako Charta

Charta navazuje na již uznávané hodnoty přelomových změn ve výrobních postupech doložených archeologickými nálezy či dochovanými relikty a obzor svého zájmu rozšiřuje na doklady mladší, spojené s průmyslovou revolucí nastupující ve 2. polovině 18. století a s následným vývojem až po současnost, neboť průmyslová éra představuje zlomové období s celosvětovým dopadem a univerzální hodnotou pro lidstvo. Mimo tuto univerzalitu hodnot, které s sebou průmyslové dědictví nese, jsou další aspekty shledávány v rovině společenské (doklady života obyčejných lidí prohlubující vědomí identity), technické, vědecké (v oblasti dějin výroby, strojírenství a stavitelství), estetické (v rovině architektonického nebo urbanistického konceptu). Za zvláště významné jsou považovány přežívající výrobní postupy, jedineční typologičtí zástupci nebo rané a průkopnické příklady. Díky Chartě se zkoumání vedle hmotných dokladů (zahrnujících mimo jiné dokumenty, lidská sídla nebo přírodní a průmyslovou krajinu) rozšiřuje také na doklady nehmotné, jakými jsou záznamy vzpomínek nebo zvyky.

Charta průmyslového dědictví ve svém úvodu prohlašuje, že „(...) stavby a konstrukce vytvořené pro průmyslovou činnost, výrobní procesy a nástroje v nich užívané, města i krajiny, v nichž se nalézají, spolu s jejich veškerými hmotnými a nehmotnými projevy, mají zásadní význam. Měly by být studovány, jejich historie vyučována, smysl a dosah zkoumány a získané poznatky široce zpřístupněny. Nejvýznamnější či charakteristické příklady je třeba rozpoznat, chránit a udržovat pro dnešní i budoucí využití v duchu Benátské charty.“⁴⁶⁾

Charta dále upozorňuje na nejvhodnější metodiku průzkumu průmyslového dědictví v podobě industriální archeologie (někdy je termín překládán i jako průmyslová archeologie), představující formu mezioborového zkoumání veškerých dokladů hmotných i nehmotných, dokumentů, artefaktů, stratigrafií a struktur, lidských sídel a krajin umožňující využití takových metod průzkumu, které budou nejvhodnější pro porozumění průmyslové minulosti i přítomnosti.⁴⁷⁾

V návaznosti na zmíněnou Chartu chápeme průmyslové dědictví jako hmotné i nehmotné dědictví s vazbou na konkrétní výrobní, těžební a skladovací technologie či areály, budovy, transportní cesty včetně obytných budov a vzdělávacích zařízení. Jako průmyslové dědictví lze označit doklady činnosti, suroviny, pomůcky, pomocné dokumenty, sociální a psychické vazby, krajinné prvky, společenské události a další. Jedná se tedy o velice různorodou škálu předmětů a objektů, technického zařízení a nejrůznější doprovodné dokumentace.⁴⁸⁾

Protože je průmyslové dědictví svědkem minulých dob a jeho význam je dnes a bude v budoucnu těžko pochopitelný bez vhodné interpretace a souvislostí, má muzejní sféra důležitou roli v procesu ochrany vybraných dokladů. To, co je laickou veřejností vnímáno jako zátěž a odpudivé pozůstatky průmyslu, je po podrobném průzkumu možno nahlížet jako doklady zajímavé architektury, zapomenuté technologie, řemeslných znalostí a specifických sociálních vazeb. Pohled na techniku a technologie může být současně pohledem na kulturní úroveň doby a společnosti. Jejich hodnoty dokáže soudobé společnosti interpretovat v oboplné diskusi právě muzejní sféra pomocí široké škály interpretačních a edukačních programů.

průmyslového dědictví TICCIH. [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://vcpd.cvut.cz/charta-prumysloveho-dedictvi-ticcih/>.

46) Viz Charta průmyslového dědictví TICCIH. Úvod. V textu zmíněná tzv. Benátská charta (Mezinárodní charta konzervace a restaurování památek – The Venice Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites) byla formulovaná II. mezinárodním kongresem architektů a techniků historických památek v Benátkách v roce 1964 a je dokumentem zabývajícím se základními principy památkové péče. Její existence je spojena se vznikem Mezinárodní rady pro památky a sídla (ICOMOS). Dokument se zabývá definicí památky, principy jejich dokumentace, konzervace a restaurování a dále pak památkovými sídly a archeologickými vykopávkami. Její znění prošlo úpravami v roce 1993, 1995 a 2010. Dle oficiálního webového portálu je posláním ICOMOS zajištění vedle dalších agend pro UNESCO zpracování komplexních odborných posudků statků navrhovaných členskými státy k zápisu na Seznam světového dědictví, a to jak z hlediska jejich mimořádné univerzální kulturní hodnoty, tak co do jejich připravenosti k zápisu. Činností svých členů šíří a popularizuje ICOMOS principy péče o kulturní dědictví a v případě nutnosti organizuje či podílí se na veřejných kampaních za záchranu ohrožených památek. ICOMOS pečlivě sleduje a šíří proces vědeckého poznání i praxe péče o kulturní dědictví.

47) K industriální archeologii se vyjadřuje již MATĚJ, Miloš – RYŠKOVÁ, Michaela. *Metodika hodnocení a ochrany průmyslového dědictví z hlediska památkové péče*. Ostrava 2018.

48) Teoretický základ pro pochopení obsahu průmyslového dědictví mohou poskytnout také další práce: BUCHANAN, Robert A. *Industrial Archeology in Britain*. Harmondsworth, Penguin, 1972; COSSONS, Neil. Průmysl včerejška, odkaz zítřku? In *Průmyslové dědictví. Industrial heritage. Sborník příspěvků z mezinárodního bienále Industriální stopy. Conference proceedings from The international biennial Vestiges of industry*. Praha 2008, s. 14–30; MATĚJ, Miloš – RYŠKOVÁ, Michaela – GUSTAFSSON, Ulf Ingemar (eds.). *Technical monuments in Norway and The Czech republic. Technické památky v Norsku a České republice*. Ostrava 2016.

Oelsnitz (Německo), Bergbaumuseum Oelsnitz-Museum des Sächsischen Steinkohlenbergbaus. Důlní dopravní souprava z 2. poloviny 20. století. Foto Jiří Merta, 2012.

Nemovitě průmyslové dědictví je nedílnou součástí našeho kulturního dědictví a obsahuje velký potenciál pro budoucí trvale udržitelný rozvoj oblastí. Průmyslové dědictví má stejnou hodnotu jako jiné památky a pro mnoho lokalit je důležitým bodem, který dává místu zvláštní atmosféru – *genia loci*. Průmyslové dědictví se v ideálním případě vlastně adaptuje pro pokračující výrobu, v méně ideálním případě se pro něj hledá jiné využití. Mezi společensky prospěšné formy nového využití patří kulturní, výchovné či odpočinkové aktivity pod hlavičkou státních, městských či soukromých zřizovatelů. Pro jejich podporu vznikla Evropská strategie pro podporu průmyslového dědictví (Belgie, Genk, říjen 2014).⁴⁹⁾

Některé významné lokality průmyslového dědictví již byly zapsány na seznam Světového kulturního dědictví UNESCO. V roce 1986 to bylo údolí Ironbridge Gorge, po roce 1999 krajina spojená s těžbou a zpracováním kovů v Cornwallu, textilky v Derwent Valley v Derbyshire, část Liverpoolu – obchodní přístav, modelový průmyslový komplex v New Lanark ve Skotsku a textilky s byty pro zaměstnance a další budovy v Saltaire v Yorkshire. Výčet je samozřejmě podstatně delší. V prostoru České republiky je průmyslové dědictví postupně hodnoceno také památkovou sférou a vybraným zástupcům je přiznáván statut kulturní a národní kulturní památky, případně je zařazen na seznam Světového kulturního dědictví UNESCO – viz Ústřední seznam kulturních památek přístupný veřejnosti formou Památkového katalogu vedeného Národním památkovým ústavem jako online databáze Památkový katalog.⁵⁰⁾ Stejně pozornosti se dostává také movitým dokladům v muzejních sbírkách. Jejich seznam však není možné získat z uvedené online databáze, lze to pouze selektivně se souhlasem vlastníka památky.

05.01. Etapizace průmyslového dědictví

Hmotné i nehmotné průmyslové dědictví přítomné v současnosti a v předmětném světě, který nás obklopuje, lze zařadit na základě procesu jejich identifikace, poznání, popsání a vyhodnocení významu do několika časových rovin, ve shodě s typologií dějinných etap průmyslového vývoje definovaných taxonomií průmyslové archeologie. Hovoříme o předindustriálním (do nástupu průmyslové revoluce), industriálním (do poloviny 20. století) a postindustriálním období.⁵¹⁾

Jako předindustriální etapa je označováno období zahrnující široké časové rozpětí od nejstarších dob (kdy byly využívány k práci kamenné nástroje) po nástup průmyslové revoluce ve 2. polovině 18. století. Pro památky tohoto období se v praxi vžil označení technické památky. Obvykle je pojem používán pro identifikaci menších výrobních zařízení – mlýn, hamr, kovárna apod.⁵²⁾

Tuto etapu dokladují z velké části archeologické nálezy, terénní stopy odrážející zaniklou těžební nebo výrobní činnost či stavební aktivity, případně dochované hmotné pozůstatky související nejčastěji s metalurgií a hutnictvím, jako jsou budovy zaniklých železáren a dřevouhelné vysoké pece, nebo textilní výrobou – s manufakturami. Doklady výrobní činnosti člověka v předindustriálním období jsou spojeny s blízkou surovinovou základnou – s doly, lomy, lesy – a zdrojem energie – nejčastěji vodního toku. Umístění staveb či děl v terénu bylo dáno vedle výše uvedených skutečností, také terénními podmínkami a technickými možnostmi doby.

Přelomovou skutečností ve vývoji techniky v dané době bylo objevení metalurgie, tj. zpracování mědi, bronzu a železa. Dalším zlomovým okamžikem bylo využití přírodních zdrojů (vody, větru, tažných zvířat) jako zdrojů energie k pohonu prvních pracovních zařízení – vodních a větrných mlýnů a žentourů. Tyto primitivní pohonné jednotky byly v řadě

49) Evropská strategie pro podporu průmyslového dědictví. Návrhy pro další rozvoj a realizaci Rezoluce 1924 (2013) „Industrial Heritage in Europe“ přijaté Stálým výborem Rady Evropy jednáním jménem parlamentního shromáždění dne 8. března 2013. Vypracovaná v rámci partnerství projektu programu Central Europe SHIFT-X s podporou evropských sítí a zainteresovaných subjektů. Přijata v Genku (Belgie) v říjnu 2014. Text byl vydán česky. Strategie se vyjadřuje zejména k zajištění financování projektů navracujících život průmyslovému dědictví novým využitím.

50) Památkový katalog [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://pamatkovykatalog.cz>. Úvodní stránka katalogu uvádí: „Památkový katalog je nový systém evidence památek, obsahující komplexní údaje ke kulturním památkám, národním kulturním památkám, památkově chráněným územím, ochranným pásmům a nově také k dalším hodnotným objektům, jichž se zájem památkové péče dotýká. Naleznete zde základní popisné informace včetně fotografie památky a odkazu na její umístění v katastrální mapě. Postupně budou doplňovány další informace o historii objektu, slohovém určení, jeho dataci či autorovi.“

51) Charta průmyslového dědictví TICCIH definuje časový záběr pojmu průmyslové dědictví na období od počátku průmyslové revoluce ve druhé polovině 18. století až po současnost, výzkumy jsou však zaměřeny i na ranější předindustriální a protoindustriální fáze vývoje lidstva. Vedle toho jsou předmětem výzkumu práce, pracovní techniky a dějiny techniky.

52) DVOŘÁKOVÁ, Eva. Nové využití technického a průmyslového dědictví. *Zprávy památkové péče*, 2013, roč. 73, č. 3, s. 172.

Technické muzeum v Brně, expozice výpočetní techniky představuje také vývoj elektronových mikroskopů, jimž se věnovaly v Brně Ústav přístrojové techniky ČSAV a národní podnik TESLA BRNO. Některá ze zřízení jsou v provozuschopném stavu. Exponáty jsou instalovány v budově bývalé TESLY BRNO, kde je nyní Technické muzeum v Brně
Foto Eva Řezáčová, 2017.

drobných provozů využívány ještě ve 20. století. Palečnicové kolo (vodního nebo větrného mlýna) jako nejvýznamnější pohonná jednotka pohánělo širokou škálu zařízení, např. mlýnská složení, pily, hamry, kovárny, žentoury, sklárny, nebo soukenické valchy. Do dnešních dnů jsou stále patrné zbytky vodních děl, která byla k jejich pohonu nezbytná, či jsou stále přítomné stavby samotné, neboť byly i po nástupu industrializace nadále využívány z důvodů energetických (k pohonu vodních turbín a stále funkčních vodních kol) nebo technologických (pro jiná zařízení, např. v úpravě textilního zboží).

Doklady o vývoji techniky z tohoto období mohou být v podobě relikvií (vysoké dřevouhelné pece – Stará huť u Adamova či huť Barbora v Jincích, areál železáren v Šindelově, v Kovářské, v Drakově, u Vrbna pod Pradědem) či dochovaných děl, jež jsou uchována například v podzemí (např. zachovaný vodovod v Prachaticích, románský most na Vyšehradě, sladovna v Nymburce, středověký důl Jeroným v Čisté u Sokolova, v Kutné Hoře, vodovod – Rudolfova štola v Praze) či jsou stále funkční (Rožmberská rybníční soustava, Karlův most v Praze, most v Písku aj.). Mnohé doklady mají podobu otisku starověkých či středověkých děl ve formě terénních stop (velká vodní díla, mostní konstrukce, součásti hradních areálů).⁵³⁾

Druhou časovou rovinou v hodnocení průmyslového dědictví je industriální období, jehož počátek je spojen s industriální revolucí, konkrétně s technickým pokrokem v Anglii, ikonicky zpodoběný parním strojem vynalezeným Jamesem Wattem v roce 1765. Tomuto objevu, který pojmenoval celé následující století jako století páry, předcházely další vynálezy, díky nimž se zrychlila výroba a zdokonalila organizace výroby či přeprava zboží. Za důležitý moment lze považovat také použití uhlí, později koksu, při tavbě železa ve vysoké peci Abrahamem Darbym v roce 1709. Pro hornictví byl zásadním objevem atmosférický parní stroj Thomase Newcomena z roku 1712, používaný v dolech nejen v Anglii.⁵⁴⁾ Pro památky z tohoto období se užívá termín průmyslové dědictví (var. industriální dědictví). Jedná se o objekty a areály včetně výrobní technologie vzniklé v období průmyslové revoluce (var. industriální revoluce).⁵⁵⁾

Z hlediska organizace výroby je pro toto období podstatný vývoj od cechovního zřízení k manufakturní výrobě a následně až k továrnímu podnikání. První manufaktury vznikající již v 16. století v Itálii stále odpovídaly cechovní formě výroby. Teprve tzv. koncentrovaná manufaktura založená na dělbě práce umožnila zvýšit objem produkce. Za vzorový příklad manufaktury z našeho území je uváděna již neexistující soukenická manufaktura z Horního Litvínova budovaná

53) DVOŘÁKOVÁ, Eva – MERTA, Jiří – VITÁSKOVÁ, Karin. *Revitalizace a konverze průmyslových objektů*. Ostrava 2010. CD-ROM, s. 10–12.

54) Tamtéž.

55) DVOŘÁKOVÁ, Eva. Nové využití technického a průmyslového dědictví. *Zprávy památkové péče*, 2013, roč. 73, č. 3, s. 172.

od roku 1715 hrabětem z Valdštejna. Předstoupně koncentrované manufaktury byly tzv. rozptýlené manufaktury, které vycházely z částečné dělby práce, jež se zadávala domácím pracovníkům, a suroviny i odbyty byly zajišťovány z jednoho místa (tzv. faktorem). Tento typ práce je zaznamenáván ještě i ve 20. století v případě některých řemesel (krajkářství, tkalcovství) i u továren (textilky). Manufakturní podnikání také přineslo nový přístup k zaměstnancům, které bylo zapotřebí soustředit do blízkosti manufaktury (zejména ty schopné) a vytvořit pro ně ubytovací kapacity. Dále se objevuje snaha o vzdělávání dělníků v daném pracovním úkonu. S továrním podnikáním nastává také zájem o sociální zázemí dělníků, vznikají jesle a školky, tovární učňovská střediska apod.

Postupně se vyvíjí také architektura výrobních či skladovacích budov, konstrukce mostů, železnic apod. Vznikají nové druhy staveb: patrové výrobní budovy, tzv. etážovky, a litinové mosty. První litinový most byl postaven v letech 1769 až 1779 v Iron Bridge Abrahamem Darbym. V polovině 19. století se objevily velkoplošné haly, díky využití kovových konstrukcí, které umožnily větší rozpory a větší zatížení. První pětipodlažní továrna s vnitřní litinovou nosnou konstrukcí je textilka ve Shrewbury z roku 1796. Od poloviny 19. století se staví přízemní víceúčelové stavby, tzv. výrobní haly, užívané pro technologie využívající hmotná výrobní zařízení. Díky novým konstrukčním materiálům totiž bylo možné zastřešit velké prostory, do nichž byly vestavěny nové dopravní systémy pomocí jeřábové dráhy. Díky tomu byly do těchto prostor situovány těžké výrobní technologie – buchary, válcovací stolice, lisy apod. Dalším faktorem byla možnost využít k osvětlení prostoru střešní světlíky. Vedle průmyslu se haly uplatnily také v dopravě – jako univerzální prostor železničních stanic. Mezi unikátní dochované příklady průmyslového dědictví sledovaného období na našem území patří např. doly Michal a Anselm v Ostravě, Ševčinský důl v Příbrami, vysoké pece Vítkovických železáren aj.⁵⁶⁾

Využití páry k pohonu strojů a později elektrické energie umožnilo přesun a výstavbu průmyslových areálů na nových plochách mimo městské či příměstské lokality. S jejich výstavbou a rozšiřováním byla spojena otázka dělnického bydlení, které rostlo nekontrolovatelně v blízkosti továren nebo bylo organizováno majiteli továren (činžovní domy, dělnické kolonie).

Přelom 19. a 20. století přinesl nový pohled na výrobní proces a zásluhou vědeckého zkoumání práce s cílem zjednodušit výrobní procesy vznikly následně nové přístupy v architektuře. Stavby se oprostily od historizujících prvků a staly se funkčními celky. Nosné konstrukce těchto staveb byly ve fasádě patrné a členěné pásovými okny. Produktivita výroby byla posuzována prostřednictvím racionálního stanovení technologického toku a jemu se podřídila skladba výrobních objektů. Objekty byly řazeny tak, aby výrobní proces probíhal kontinuálně od počátku po finální výrobek. Racionální tvorba urbanistické koncepce byla včleněna do generelu průmyslového závodu. Rozmístění objektů bylo přesně dáno a bylo řízeno potřebou navazujících výrobních operací.⁵⁷⁾ Výrobní podniky rozšiřovaly svá území novými výrobními či jinými stavbami a postupně byly vybudovány celé tovární komplexy (např. Baťovy závody ve Zlíně).

Nevyužité dochované hmotné průmyslové dědictví představuje zátěž pro města a krajinu a je označováno jako brownfields. Jedná se o průmyslové objekty či areály, které již neplní původní účel a nové využití dosud nenašly. Proto chápají spolu se svým okolím. Typickou vlastností těchto lokalit (budov) je velikost či složitost a obtížná definovatelnost hodnot ryze specifického charakteru průmyslových areálů a jejich širších vazeb. Pojmenování konkrétních pozitivních a negativních hodnot brownfields prostřednictvím analýzy historického, typologického a technického vývoje se věnovala památková metodika⁵⁸⁾ a je předmětem řady odborných studií i objektem zájmu státní správy. Muzejní sféra zde může nacházet zdroje pro akviziční politiku i inspirace pro výchovné a prezentační aktivity. Jedním ze způsobů nového využití brownfields aplikovaného s úspěchem v zahraničí⁵⁹⁾ jsou kulturní aktivity, mezi něž muzejní činnost patří.

Pro poslední období vývoje průmyslové výroby od poloviny 20. století do současnosti se používá termín postindustriální období. Pro jeho dokumentaci, evidenci i hodnocení používá muzejní praxe techniku označovanou jako dokumentace současnosti.

Při hodnocení průmyslového dědictví je důraz kladen na technickou či technologickou hodnotu památky pro daný obor či průmyslové odvětví, včetně znalostí spojených s výrobou, dopravou či skladováním.

05.02. Terminologie

V domácí odborné či populárně naučné literatuře i mluveném projevu se v souvislosti s popisem fondu průmyslového dědictví (var. industriální dědictví)⁶⁰⁾ často používají také termíny jako technická památka, průmyslová památka, industriální památka. Je nutné říci, že systém české památkové péče uvedené pojmy ve své kategorizaci památek nepoužívá. Samotné slovo památka (kulturní památka, národní kulturní památka) vyjadřuje označení věci, která používá zvláštní právní ochrany a zvláštní péče ze strany Národního památkového úřadu (dále jako NPU) ve smyslu uplatnění zákona č. 20/1987 Sb. a navazujících norem. Sousední technická památka, průmyslová památka či industriální památka tedy ne vždy označuje movité či nemovité dědictví jako památku ve smyslu znění zákona.

Uvedené pojmy jsou užívány často v zájmu vhodnějšího popisu skutečnosti. Zatímco průmyslové dědictví označuje doklad vzniklý v souvislosti s industrializací, pojem technická památka je používán k označení věci v širším a obecnějším významu.⁶¹⁾ V české praxi je sousloví technická památka používáno k označení objektů pod památkovou ochranou vytipovaných zejména díky etnografickému výzkumu: mlýny, kovárny, malé mostky, sušárny a další. Zákon č. 20/1987 Sb., o památkové péči, definuje nástroje ochrany movitých a nemovitých památek formou prohlášení za kulturní nebo národní kulturní památku. Pro vyhlášení plošné ochrany používá kategorii označenou jako ochranná pásma, která je potřebná u jednotlivých památek. Vyšší stupeň plošné ochrany představuje městská, vesnická či krajinná památková zóna a nejvyšší stupeň plošné ochrany představuje městská či vesnická (nebo také krajinná) památková rezervace. Kulturní památku prohlašuje Ministerstvo kultury České republiky, prohlášení věci za národní kulturní památku je v kompetenci vlády, podobně jako u plošné ochrany formou zón a rezervace.

Termín „průmyslové dědictví“ je kodifikován již zmíněnou Chartou průmyslového dědictví a lze jej tedy se znalostí definice používat. Průmyslové dědictví dle definice Charty „*sestavá z pozůstatků průmyslové kultury, jež mají historickou, technickou, sociální, architektonickou a vědeckou hodnotu. Těmito pozůstatky mohou být budovy a strojní vybavení, dílny, továrny, doly a lokality, sloužící ke zpracování a zušlechťování surovin, sklady, místa, v nichž je vyráběna, přenášena a využívána energie, doprava a veškerá infrastruktura, právě tak jako místa společných aktivit, spojených s průmyslem jako jsou bydlení, náboženství nebo vzdělávání.*“⁶²⁾

V případě průmyslového i technického dědictví je nutné rozlišovat mezi movitým a nemovitým dědictvím. Nemovité dědictví je termín popisující stavební fond, movité dědictví je termín pro vybavení budov (zde míněno jako technologická zařízení) či hmotný doklad – předmět.

05.03. Výrobní odvětví

Průmyslové dědictví je pro potřeby praxe i teorie děleno na výrobní odvětví. Dosud není pro potřeby české muzejní a památkové praxe používán jednotný systém třídění oborů. Proto uvádíme v kapitole Selekce několik možných klasifikací, využívaných v domácí muzejní praxi.

56) DVOŘÁKOVÁ, Eva – MERTA, Jiří – VITÁSKOVÁ, Karin. *Revitalizace a konverze průmyslových objektů*. Ostrava 2010. CD-ROM, s. 13–14. Viz také MATĚJ, Miloš – RYŠKOVÁ, Michaela. *Metodika hodnocení a ochrany průmyslového dědictví z hlediska památkové péče*. Ostrava 2018.

57) DVOŘÁKOVÁ, Eva – MERTA, Jiří – VITÁSKOVÁ, Karin. *Revitalizace a konverze průmyslových objektů*. Ostrava 2010. CD-ROM.

58) MATĚJ, Miloš – RYŠKOVÁ, Michaela. *Metodika hodnocení a ochrany průmyslového dědictví z pohledu památkové péče*. Ostrava 2018.

59) Vnoření muzejní instituce či muzejních provozů do revitalizované budovy není pro její budoucnost automaticky samospasitelné. Z pohledu muzejního provozu není každý objekt vhodný pro tento typ provozu – velmi různorodý a proměnlivý. Stále se vyvíjí nároky na klimatické a bezpečnostní hodnoty v depozitářích i ve výstavních prostorech, na zázemí pro návštěvníky, edukativní aktivity aj.

60) Někteří autoři pojmy průmyslové či industriální volně zaměňují s poukazem na možnosti překladu anglického termínu industrial – průmyslový, industriální.

61) Blíže také kapitola Základní pojmy, jejich definice a význam v textu MATĚJ, Miloš – RYŠKOVÁ, Michaela. *Metodika hodnocení a ochrany průmyslového dědictví z pohledu památkové péče*. Ostrava 2018.

62) Kapitola I. Definice průmyslového dědictví. In *Charta průmyslového dědictví TICCIH*. Praha 2013. Nestránkováno.

Liberec, Technické muzeum Liberec. Expozice jízdních kol jako výsledek promyšlené selekce s jasným cílem. Foto Ondřej Merta, 2018.

o6. Selekcce jako hodnoticí proces fondu průmyslového dědictví

Přístup muzeologie a muzeografie k hodnocení průmyslového dědictví je specifickou činností označovanou termínem selekce, kdy jsou rozpoznávány a identifikovány objektivní kulturně technické hodnoty (kulturní, historické, estetické a technické hodnoty) a dále specifické muzejní hodnoty předmětu či objektu, na jejichž základě je vytipován jako vhodný reprezentant jevu, jehož zachování proti přirozenosti zániku je pro společnost žádoucí.

Mezi průmyslové dědictví zařaditelné do muzejní sbírky může patřit:

- areál staveb či areál krajinného rázu,⁶³⁾
- budova,
- skladovací prostor,
- transportní cesta,
- doklad technologie,
- výrobní prostředek,
- pomůcka,
- surovina,
- polotovary,
- výrobek,
- dobový dokument,
- fotodokumentace,
- zvukový nebo video záznam,
- případně i nehmotné dědictví reprezentované hmotnými doklady či záznamy.

Selekce se metodologicky opírá o vědecký názor muzeologie, která se snaží pomoci v definování a rozpoznávání hodnot smyslově postihnutečných dokladů průmyslového dědictví i tzv. nehmotného dědictví, vlastností a vztahů věcí, a to formou filozofických a metodologických postupů, a podílí se na přípravě etických norem.⁶⁴⁾

Muzeologie využívá mezioborový přístup, který zohledňuje pohled společenských i přírodních věd na předmět zájmu, aby následně bylo možné muzejními prostředky vytvořit obraz minulého světa a díky němu přispět k pochopení světa současného.⁶⁵⁾ Muzeologie také identifikuje hodnoty průmyslového dědictví z hlediska dokumentačně komunikační úlohy muzeí pro proces výchovy a vzdělávání, a proto komentuje přínos jednotlivých forem dokumentace pro obsah sbírek, pro možné formy prezentace apod. V současnosti se zejména v západní Evropě uplatňuje při selekci také diskuse a spolupráce s laickou veřejností, která při posuzování hodnot předmětu zohledňuje i další kritéria, jako např. místní specifika a kulturní pluralitu.

V případě průmyslového dědictví praxe potvrzuje, že kurátor má být v akviziční politice aktivní a nemá čekat na to, co mu bude nabízeno či co ze skutečnosti zůstane v procesu tzv. pasivní selekce. Selekcce má být aktivním dějem. Průmyslové

63) Zákon č. 122/200 Sb. v § 2. odst. 2 říká, že „Sbírkovým předmětem podle odstavce 1 je věc movitá nebo nemovitost nebo soubor těchto věcí, a to přírodnina nebo lidský výtvar.“

64) LEHMANNOVÁ, Martina (ed.). *Etické kodexy. Etický kodex ICOM, Etický kodex ICOM pro přírodovědná muzea. Dokument o profesi konzervátora-restaurátora*. Praha 2014. Dále viz také STRÁNSKÝ, Zdeněk Zbyslav. *Úvod do studia muzeologie*. Brno 1980, s. 91–92. WAIDACHER, Friedrich. *Průručka všeobecné muzeologie*. Bratislava 1999. Praktické postřehy nabízí metodické materiály z publikační činnosti Jiřího Žalmana.

65) ŽALMAN, Jiří a kolektiv. *Přůručka muzejníková I. Tvorba, evidence, inventarizace a bezpečnost sbírek v muzeích a galeriích*. Praha – Brno 2002, s. 15.

Ostrava, Hornické muzeum Landek Park, expozice záchranářské techniky. Selektce zohlednila typový vývoj sériových výrobků. Foto Ondřej Merta, 2018.

dědictví je ohroženo vandalismem, destrukcí, prodejem a demolicemi mnohem více než jiné druhy kulturního dědictví. Pasivní selektce⁶⁶⁾ není v tomto případě doporučována pro přístup kurátora sbírky ani dalších osob, jež se účastní akviziční politiky muzea.⁶⁷⁾

V zájmu efektivní ochrany průmyslového dědictví prostřednictvím muzejní praxe je nutné selekci vytipovat z dochovaného fondu průmyslového dědictví skutečně podstatné a hodnotné příklady mající vypovídací schopnost (informační obsah a vztahovou rovinu), zvážit, zda je jejich muzealizace reálně možná – proveditelná, a následně zajistit, aby jejich hodnoty nebyly zničeny nebo potlačeny v procesu muzealizace v případě zařazení předmětu do sbírky muzea.

Selektce jako proces hodnocení průmyslového dědictví z pohledu pramenného oboru a muzejních disciplín je dlouhodobý děj, v němž se ve vzájemné diskusi setkává hledisko oborové (typologizační) a individuální (pohled kurátora na koncepci sbírky). Přičemž oba pohledy podléhají změnám vycházejícím z vývoje vědních (technických, pramenných) oborů a postoje kurátora (vlivem společenských změn a růstu znalostí).

Výsledkem obou pohledů na průmyslové dědictví je v případě akvizice sbírkový předmět vyjmutý z ekonomických vazeb (z aktivního používání či z původního místa) a mající vypovídací schopnost (informační obsah a vztahovou rovinu).

Každý kurátor, který proces selektce uskutečňuje, si musí uvědomovat, že jeho rozhodnutí je závazné: selektce definitivně ovlivní, co bude prostřednictvím muzea nabízeno ke smyslovému vnímání, co bude hmotným zástupcem jevu.

Selektce a následný transport do depozitáře vždy vede ke zprerhání či smazání mnoha vazeb, které už nelze obnovit. Již nelze obnovit původní výrobu, nelze představit celou továrnu či areál v aktivní činnosti. Tyto vazby je nutné vždy dokumentovat již v procesu selektce a písemně, fotograficky či jinak fixovat i do doprovodné dokumentace.⁶⁸⁾ Šetrnějším výsledkem selektce je ponechání předmětu na původním místě, např. v rámci muzejní instalace v památkovém objektu.

V případě muzeí sledujících obory vědy a techniky a průmyslové dědictví je nutné u každého sledovaného oboru (sbírkového fondu) určit z hlediska vývoje techniky obecné a speciální vývojové tendence a zvolit odpovídající formu dokumentace – primární, sekundární, doprovodnou, náhradní doplňkovou, dokumentaci současnosti (viz níže). V rámci

66) Pasivní selekci chápeme postoj kurátora, který vyčká na to, jaké předměty zůstanou zachovány do budoucnosti ze sledovaného jevu a ty se pak snaží získat do sbírek.

67) Na akvizici se podílí zejména ředitel a vedoucí činitelé muzea a poradní sbor pro sbírkotvornou činnost. V rozhodování o akvizicích mají poradní i rozhodovací slovo též pracovníci oddělení péče o sbírky (konzervátoři a restaurátoři, správci depozitářů), případně další osoby, dle vnitřního řádu instituce.

68) Doprovodnou dokumentací míníme dokumenty spojené s evidencí předmětů v muzeích.

těchto kategorií je určeno, jakou formou má být jev zastoupen v muzejní sbírce – originálem či napodobeninou, případně pouze ve formě doprovodné dokumentace. Originalita předmětu je spojena s předmětem samotným, míra jeho autenticity je spojena s ději, které předmět ztělesňuje.⁶⁹⁾

Originál je původní věc, mající vztah k prostředí či situaci, ze které pochází, a mající schopnost autenticky hovořit o určité realitě. Originál může být jedinečný (např. prototyp) nebo opakovaný. Ty lze v případě průmyslového dědictví rozlišit na dvě skupiny – sérii a repliku:

- **série** – ta stejná věc zhotovená dvakrát či vícekrát za sebou,
- **replika** – napodobenina, kterou vlastnoručně vyrobil původce originálu.⁷⁰⁾

V případě, kdy nelze uchovat originál, používá muzejní praxe napodobeninu, tzv. **substitut**. Nejčastěji je tak činěno z důvodu nedostupnosti originálu, z potřeby nahradit originál (zanikající, příliš poškozený apod.), požadavku rozšíření sbírky, doplnění vývojové řady, pro použití při prezentaci (v expozici, výstavě, v edukačním či výchovném projektu). Až na posledně jmenovaný důvod se jedná o příklady vznikající z potřeby sbírkotvorné aktivity.

Reprodukce – napodobenina buď ve stejné komunikační rovině (fotografie fotografie, plastika z plastiky), nebo v jiné (reprodukce trojrozměrného předmětu dvojrozměrným, změna výrobní techniky, barvy apod.).

Kopie – vše, co originální věc napodobuje, v té jisté technice, ale zhotovené jinou rukou, věc velmi podobná originálu formou, funkcí, materiálem i velikostí (odlitek, faksimile, imitace, rekonstrukce, maketa).

Model – zmenšené trojrozměrné zpodobení předmětu, může být věrný předloze či ji s určitou mírou licence ilustrovat. Modely se v muzejní praxi zhotovují v případě, kdy nelze z mnoha příčin (pro velikost, hmotnost, nedostupnost časovou či teritoriální) originální předmět vystavit či zařadit do sbírky. Modely mohou mít ve sbírkové evidenci pozici originálu, pokud se jedná o modely zhotovené současně s originálem, v patřičném měřítku, s vysokou mírou shody s originálem (např. model výrobku pro potřeby výuky, prezentace firmy apod.).⁷¹⁾

Česká muzejní praxe nemá právní oporu pro zabezpečení výběru⁷²⁾ exponátů průmyslového dědictví do sbírky dle názoru kurátora sbírky a spíše klade nároky na jeho erudici v případě sběru v terénu (např. brownfields, archeologické lokality, ruiny), náhodného daru, nabídky ke koupi a výzkumných aktivit, kdy je nutné předmět podrobit selekci a zvážit jeho hodnoty pro společnost, přínos pro sbírku i následnou muzejní praxi.

Muzejní praxe během selektce průmyslového dědictví úzce spolupracuje s památkovou praxí, architektky, techniky, archiváři, ale také se zástupci daného výrobního oboru,⁷³⁾ přičemž každá ze zúčastněných stran se na předmět zájmu dívá z trochu jiného úhlu pohledu, což musí muzejní praxe ve svém konečném názoru zohlednit.

Zájmem památkové sféry⁷⁴⁾ je zejména uchování vytipovaných objektů či celých areálů a v nich doložených technologií na původním místě v co nejautentičtější formě. Primárním posláním muzejní praxe není ochrana celých výrobních areálů či území, zde má své nezastupitelné místo památková sféra. Muzejní pohled je zaměřen na výběr dokladů průmyslového dědictví jakožto zástupců sledovaného jevu nesoucích co nejširší informační potenciál využitelný v procesu katalogizace, prezentace a výchovného působení na veřejnost. Muzejní sféra se zajímá o předměty, které bude vhodné zařadit do sbírky po procesu selektce (zapsat na seznam muzeem evidovaných, a tedy opatrovaných předmětů a objektů, následně do Centrální evidence sbírek muzejní povahy – CES), a již dopředu předpokládá jejich vyjmutí (vytržení) z původního místa a přesun do depozitáře (do neutrálního prostředí). Výsledkem selektce je posouzení souladu výběru se sbírkotvornou koncepcí muzea, kdy je předmět následně ohodnocen jako vhodný či nevhodný k zařazení do muzejní sbírky.

69) WAIDACHER, Friedrich. *Průručka všeobecné muzeologie*. Bratislava 1999, s. 189.

70) Tamtéž, s. 189–190.

71) Tamtéž, s. 189–190.

72) Předměty nelze libovolně zapisovat do sbírky. Vždy je musí původní majitel muzeu předat na základě právního aktu tzv. bezúplatně nebo úplatně.

73) Pokud je to možné, muzejní praxe by měla v procesu hodnocení dokladů PD zvážit všechny technické a technologické detaily, které nejlépe dokáže posoudit zástupce daného výrobního oboru znalec. K jeho názoru je vhodné přihlížet.

74) Hodnocení průmyslového dědictví památkovou péčí se orientuje na dochované dědictví z hlediska architektonické a urbanistické hodnoty, přítomnost technického zařízení a jeho kontinuitu v podobě technologického toku a typologickou významnost.

Selekce jako identifikace hodnot průmyslového dědictví pohledem muzejní praxe (var. muzeografie) se odehrává v několika časových etapách:

- 1) před akvizicí do muzejní sbírky je posuzován přínos předmětu/objektu pro sbírku a další práci muzea s cílem zachovat a interpretovat jeho hodnoty veřejnosti,
- 2) v případě revize sbírky, kdy již předmět/objekt je zařazen ve sbírce, dochází z určitého důvodu k revizi obsahu sbírky, případně i jejího sbírkotvorného plánu.

06.01. Selekcce v terénu – výběr předmětu (předakviziční)

Identifikace hodnot průmyslového dědictví v terénu v procesu selekce vychází z/ze:

- znalosti nejnovějších vědeckých poznatků k vývoji vědy a techniky,
- poznatků o vývoji průmyslového dědictví na sledovaném území,
- vlastní výzkumné činnosti založené na dokumentaci a evidenci sledovaného oboru,
- znalosti společenských souvislostí spjatých se sledovaným jevem,
- znalosti obsahu stávající muzejní sbírky i sbírky jiných muzeí s podobnou tematikou či v daném regionu,
- obsahu a znění sbírkového plánu muzea a konkrétní sbírky,
- konkrétního vědeckovýzkumného plánu instituce (vědeckých projektů, plánovaných výstav apod.),
- plánovaných či realizovaných prezentačních aktivit podporujících interakci návštěvníků s muzeáliei,
- depozitárních a výstavních kapacit muzea,
- nároků na preventivní konzervaci či konzervátorsko-restaurátorské zásahy,
- nároků na přepravní kapacity,
- požadavků na finanční zabezpečení akvizice,
- vlastnických vztahů původních majitelů (dohledané, nejasné, s podmínkou apod.).

Identifikace hodnot průmyslového dědictví v terénu v procesu selekce s ohledem na potřeby komunity vychází například z/ze:

- znalosti sociálních vazeb komunity,
- znalosti povědomí komunity o tématu,
- znalosti vztahu komunity k tématu,
- potřeby komunity směrem ke vzdělávání o tématu,
- rizikových momentů ohrožujících průmyslové dědictví – demolice, přestavby.

06.02. Selekcce v terénu – výběr prostředí/objektu pro aplikaci muzejní praxe (předakviziční)

Šetrnějším přístupem muzejní praxe je aplikace muzejních metod práce v prostředí ukončené aktivní (ekonomicky aktivní) průmyslové činnosti, které pro ni vytvoří odpovídající rámec (typově, časově, architektonicky) i pracovní zázemí. Jedná se o případ, kdy je provozováno muzeum (nebo jen jeho část – např. expozice) přímo v bývalé továrně, na místě původní výroby, v bývalém nádraží, dole apod. V případě nových muzeí se jedná i o situaci, kdy se existence nového muzea stane důvodem či podnětem pro jeho sbírkotvornou, výstavní a výchovnou činnost. Zde nutně nemusí docházet k vytržení předmětů z původního místa – mohou zůstat na místě, mohou být uloženy v depozitáři ve stejné budově. Vždy se průmyslové dědictví podrobí aplikaci muzejních metod práce (selekcí, tezauraci, ochraně, prezentaci).

I v tomto případě musí nejprve dojít k výběru – k selekcí možných prostředí z pohledu realizovatelnosti muzejních činností – zda je možné vykonávat: sbírkotvornou činnost, aplikaci preventivní ochrany, výstavní počiny, výchovné a vědecké činnosti, zabezpečit zázemí pro návštěvníky i personál atd.

Brno, Technické muzeum v Brně. Expozice optiky vystavila selektovanou vývojovou řadu fotografických přístrojů dle technologie bez ohledu na výrobní značku. Foto Eva Řezáčová, 2016.

Identifikace hodnot průmyslového dědictví v terénu v procesu selekce jako platformy pro aplikaci muzejní praxe vychází z/ze:

- znalosti nejnovějších vědeckých poznatků k vývoji vědy a techniky,
- poznatků o vývoji průmyslového dědictví na sledovaném území,
- vlastní výzkumné činnosti založené na dokumentaci a evidenci sledovaného oboru,
- znalosti společenských souvislostí spjatých se sledovaným jevem,
- znalosti obsahu stávající muzejní sbírky i sbírky jiných muzeí s podobnou tematikou či v daném regionu,
- obsahu a znění sbírkového plánu muzea a konkrétní sbírky,
- konkrétního vědeckovýzkumného plánu instituce (vědeckých projektů, plánovaných výstav apod.),
- plánovaných či realizovaných prezentačních aktivit podporujících interakci návštěvníků s muzeáliei,
- depozitárních a výstavních kapacit vytipovaného objektu,
- nároků na preventivní konzervaci či konzervátorsko-restaurátorské zásahy vůči vytipovanému objektu,
- nároků na ochranné postupy v případě dochovaných technologií (ko-re postupy),
- požadavků na finanční zabezpečení akvizice,
- požadavků na finanční zabezpečení rekonstrukce a provozu muzea (muzejních činností),
- realizovatelnosti návštěvníckého zázemí,
- realizovatelnosti muzejních činností (sbírkové, ochranné, výstavní, depozitární, výchovné, správní a provozní agendy),
- topografie místa (dopravní dostupnost, turistické zázemí, infrastruktura, jiné turistické cíle apod.),
- vlastnických vztahů původních majitelů (dohledané, nejasné, s podmínkou apod.).

Identifikace hodnot průmyslového dědictví v terénu v procesu selekce s ohledem na potřeby komunity vychází například z/ze:

- znalosti sociálních vazeb komunity,
- znalosti povědomí komunity o tématu,
- znalosti vztahu komunity k tématu,

Rožmitál pod Třemšínem, Podbrdské muzeum. Aranžovaná expozice slévárenské dílny prezentuje selektované sbírkové předměty. Foto Ondřej Merta, 2016.

- potřeby komunity směrem ke vzdělávání o tématu,
- rizikových momentů ohrožujících průmyslové dědictví – demolice, přestavby.

06.03. Revize hodnot průmyslového dědictví v muzejní sbírce

Identifikace hodnot průmyslového dědictví může probíhat i po zařazení předmětů do muzejní sbírky, v tom případě se jedná o revizi předcházejícího výběru (selekce). Nejčastěji se tak děje při odborném posouzení sbírky za účelem vedení systematické evidence, inventarizace nebo tvorby katalogu či výstavního počínu. Také se tato forma selekce odehrává v případě změny správce sbírky nebo vedení muzea, volby nové akviziční politiky (sbírkového plánu). V tomto případě dochází k přehodnocení obsahu celé sbírky s ohledem na sbírkovou koncepci a akviziční politiku muzea. Při identifikaci hodnot je postupováno shodně jako ve výše uvedených případech. Zde se často potvrdí, či naopak odmítne minulé stanovisko kurátora, které vedlo k zařazení předmětů do sbírky.

Výsledkem této podoby selekce může být deakvizice (vyřazení – z důvodu neopodstatněnosti akvizice nebo např. pro špatný fyzický stav předmětu vyžadující finančně nadlimitní ko-re zákrok nebo neumožňující ko-re zásah) či přeurenění předmětů a přeřazení do odpovídající sbírky, což s sebou nese nároky na evidenční systém sbírek. V ideálním případě jsou předměty ponechány v původní sbírce.

Revize hodnot průmyslového dědictví již zařazeného v muzejní sbírce vychází z/ze:

- znalosti nejnovějších vědeckých poznatků k vývoji vědy a techniky,
- poznatků o vývoji průmyslového dědictví na sledovaném území,
- vlastní výzkumné činnosti založené na dokumentaci a evidenci sledovaného oboru,
- znalosti společenských souvislostí spjatých se sledovaným jevem,
- znalosti obsahu stávající muzejní sbírky i sbírky jiných muzeí s podobnou tematikou či v daném regionu,
- obsahu a znění sbírkového plánu muzea a konkrétní sbírky,
- konkrétního vědeckovýzkumného plánu instituce (vědeckých projektů, plánovaných výstav apod.),
- plánovaných či realizovaných prezentačních aktivit podporujících interakci návštěvníků s muzeálieři,

- depozitárních a výstavních kapacit vytipovaného objektu,
- nároků na preventivní konzervaci či konzervátorsko-restaurátorské zásahy vůči vytipovanému objektu,
- nároků na ochranné postupy v případě dochovaných technologií (ko-re postupy).

Revize hodnot průmyslového dědictví již zařazeného v muzejní sbírce s ohledem na potřeby komunity vychází například z/ze:

- znalosti sociálních vazeb komunity,
- znalosti povědomí komunity o tématu,
- znalosti vztahu komunity k tématu,
- potřeby komunity směrem ke vzdělávání o tématu,
- rizikových momentů ohrožujících průmyslové dědictví – demolice, přestavby.

06.04. Postup selekce

V praktické rovině se selekce, která je aktivním dějem, uskutečňuje na základě:

- 1) dokumentace a výzkumu,
- 2) akviziční politiky muzea a konkrétního sbírkotvorného plánu instituce.

Tyto dva aspekty ovlivňují výběr reprezentanta skutečnosti.

06.04.01. Dokumentace a výzkum

06.04.01.01. Oborový výzkum

Doklady hodnocené jako průmyslové dědictví jsou v muzejní praxi nejprve podrobeny dokumentaci a prvotnímu výzkumu obsahující třídění a hodnocení, kdy jsou posuzovány z hlediska vývoje pramenného oboru jako doklady výroby, vědy a techniky. Na základě shromážděných informací jsou porovnány podobné předměty či objekty navzájem: dle jejich dokumentační a kulturní hodnoty.⁷⁵⁾ Součástí prvotního výzkumu a dokumentace mohou být metody jako terénní výzkum (například nedestruktivní stavebněhistorický průzkum), archivní výzkum, historiografický výzkum, výzkum pamětníků (oral history, etnografický výzkum aj.), průmyslová archeologie, metody statistické, zobrazovací či analytické, mající vlastní metodologii. Na oborový výzkum navazuje speciální výzkum – tzv. muzejní výzkum (sbírky, katalogy, databáze), viz níže.

06.04.01.02. Průmyslová archeologie

Pro hodnocení terénních pozůstatků po zaniklých výrobních objektech a technologiích je doporučována metoda tzv. průmyslové (industriální) archeologie⁷⁶⁾ jako forma mezioborového výzkumu. Průmyslová archeologie byla konstituována v průběhu 2. poloviny 20. století a k jejímu rozšíření mezi českou vědeckou komunitu přispěla domácí muzea.⁷⁷⁾ Počátky oboru mají kořeny již v 50. letech 20. století. Na počátku byl jako hlavní cíl chápán vlastní výzkum hmotných dokladů industrializace, později byly hmotné pozůstatky („physical remains“) vnímány současně jako prostředek ke studiu a pochopení hospodářského vývoje a proměn společnosti.⁷⁸⁾

75) Řada autorů požaduje dokonce tak detailní průzkum, který by mohl v případě zničení památky pomoci s její obnovou v autentické podobě.

76) Průmyslová archeologie je speciální obor, který se zaměřuje postupně na popisování a zkoumání jednotlivých druhů nástrojů a strojů, dále na výzkum výroben, manufaktur a továren, nad to výzkum oblastí (např. těžebních, železářských) a v celostně pojatém pohledu i urbanismus a životní prostředí celých průmyslových areálů spojených s konkrétním výrobním odvětvím – těžbou, hutnictvím, strojírenstvím, textilní výrobou nebo dopravou a skladováním.

77) Technické muzeum v Brně pořádá od roku 1978 každoročně semináře zabývající se zkoumáním výrobních objektů archeologickými metodami „Archeologia technica“, jejichž příspěvky publikuje v recenzovaném neimpaktovaném časopise *Archeologia technica*. Národní technické muzeum vydává po několik desetiletí sborníky specializující se na historii hornictví a historie metalurgie.

78) Detailněji k historii a formaci oboru průmyslová archeologie: MATĚJ, Miloš – RYŠKOVÁ, Michaela. *Metodika hodnocení a ochrany průmyslového*

Jablonec nad Nisou, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou. Výsledkem selekce je vývojová řada sklářské technologie dokumentovaná výrobními prostředky i výrobky. Foto Ondřej Merta, 2018.

Zkoumání výrobních objektů a technologií pomocí archeologických metod se neliší od klasických, obecně užívaných běžných archeologických výzkumů. Nalezení a rozeznání výrobního objektu, respektive celého výrobního areálu a jeho případný výzkum může proběhnout různými způsoby, např. upozorněním informátora, vlastním průzkumem terénu vedoucím k rozeznání indicií objektu. V některých případech dochází ke zkoumání částečně existujících objektů, jejich dokumentaci, identifikaci, případně o snahu o jejich konzervaci a uchování (bude dokumentováno na příkladech dokládajících vývoj techniky a technologií – energetické stroje, těžba a zpracování nerostných materiálů, konstrukce pecí a otopných zařízení pomocí diapozitivů, náčrtů resp. map). Doklady veškerých technických a technologických změn mají pro vývoj lidstva nezaměnitelnou hodnotu, proto by měla být jejich studiu, případně uchování jejich hmotných i nehmotných dokladů věnována všeobecná pozornost společnosti.⁷⁹⁾

06.04.01.03. Muzejní výzkum

Pro fázi prvotního výzkumu je v muzejní praxi oborový výzkum doplněn o speciální muzejní výzkum využívající své vlastní výzkumné metody. Základem muzeologického výzkumu je hledání pramenné a dokumentační hodnoty předmětu, kterou nemají všechny jevy v přírodě ani ve společnosti. Výsledkem výběru je předmět, který může sloužit jako dokument muzeality.⁸⁰⁾

Muzejní průzkum se opírá o řadu srovnávacích materiálů ve formě oborových katalogů expozic a sbírek či jiné publikační materiály orientované na představení sbírkového profilu či obsahu jiných muzeí. V poslední době se objevují také elektronické dokumenty a online databáze sbírkových fondů institucí (např. eSbírký – kulturní dědictví online,⁸¹⁾ Europeana collection,⁸²⁾ kde je možné předměty dohledávat a porovnávat. Pro vypovídací hodnotu těchto materiálů je důležité,

dědictví z pohledu památkové péče. Ostrava 2018.

79) DVORÁKOVÁ, Eva – MERTA, Jiří – VITÁSKOVÁ, Karin. *Revitalizace a konverze průmyslových objektů.* Ostrava 2010, s. 43–45.

80) WAIÐACHER, Friedrich. *Průručka všeobecné muzeologie.* Bratislava 1999, s. 196.

81) Portál eSbírký je Národním agregátorem České republiky pro digitalizovanou databázi Europeana, shrnující kulturní dědictví v evropském měřítku. eSbírký – kulturní dědictví online. O nás [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: www.esbirky.cz.

82) Stránky portálu Europeana collections nabízí pohled do sbírek evropských archivů, knihoven a muzeí. Europeana collections [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <https://europeana.eu/portal/cs>.

aby poskytovaly co nejúplnější soubor informací o předmětech: dataci, rozměry, materiálové určení, místo zhotovení, autora, výrobce, výzdobné detaily, účel užití a další technické parametry.

Neméně podstatné jsou informace o historických souvislostech, jevech či společenských událostech spojených s předmětem, tedy informace o jevech, které předmět autenticky dokládá a současně ilustruje. Jedná se často o informace, které musí být fixovány již ve fázi selekce či v momentu akvizice. Jejich ztráta po zařazení předmětu do sbírky a v procesu tezaurace může znamenat znehodnocení předmětu z hlediska jeho vypovídací schopnosti pro další muzejní práce, ale i pro další badatelskou činnost pramenných oborů.

Pro práci při hodnocení architektonického dědictví či dochovaných objektů smyslového dědictví na našem území lze čerpat srovnávací materiál z mnoha online databází: mapa Technické památky na Moravě a ve Slezsku (zřizovatel NPÚ),⁸³⁾ platforma Industriální topografie (zřizovatel VCPD)⁸⁴⁾ a online databáze Památkový katalog⁸⁵⁾ (dříve Monumnet) spravující Ústřední seznam kulturních památek (zřizovatel NPÚ). Za důležitý srovnávací pramen považujeme knižní publikace s katalogy staveb, výrobků, soupisy dochovaného dědictví, průvodce po muzeích a skanzenech apod.

06.04.02. Akviziční politika a sbírkotvorný plán

06.04.02.01. Akviziční politika

V oficiálních institucích sbírkového charakteru je akviziční politika v oblasti dokumentace průmyslového dědictví širokou oblastí, kde se setkávají faktory jako sbírkový profil muzea, erudice kurátora a bohužel i transportní a úložné možnosti muzea. Akviziční politiku usměrňuje ředitel muzea a širší vedení muzea, poradní sbor pro sbírkovou agendu (tzv. nákupní komise) a v neposlední řadě též pracovníci oddělení péče o sbírku (konzervátoři, restaurátoři a správci depozitáře). Kurátor sbírky konzultuje problematiku také s odbornou veřejností, která mu pomůže v jeho rozhodování či ho informuje o možných akvizicích v podnicích či školách. Muzea provádí akviziční politiku na základě sbírkového plánu aktivně, neboť získání předmětů do sbírek nevyplývá ze zákonné povinnosti vlastníků předměty muzeu nabízet, jedná se o dobrovolný krok. Akviziční politika spíše říká, jakým směrem se má sbírková agenda vydávat, aby respektovala zákon č. 122/2000 Sb., zřizovací listinu, charakteristiku sbírek a jejich částí („podsbírek“) uvedenou v žádosti o zápis sbírky do CES⁸⁶⁾ a strategii či koncepci sbírkotvorné činnosti muzea.

06.04.02.02. Sbírkotvorný plán

Z hlediska selekce průmyslového dědictví z terénu pro potřeby muzejní sbírky je zásadním dokumentem sbírkotvorný plán. Definuje koncepci sbírky a stanovuje kritéria pro výběr předmětů do sbírky na základě cílených hledisek, neboť akvizice (zařazování předmětů do sbírky) nemá být nahodilou činností. Aktivní selekce (výběr exponátů pro muzejní sbírku, muzejní aktivity) je v muzejní praxi prováděna v souladu se základními dokumenty, vydanými v muzeích na základě příslušných řídicích aktů. Těmito dokumenty jsou:

- zřizovací listina (v případě Národní galerie v Praze statut),
- charakteristika sbírky a jejích částí („podsbírek“) uvedená v žádosti o zápis sbírky do CES,⁸⁷⁾
- strategie či koncepcí sbírkotvorné činnosti muzea a z ní vycházející akviziční politika (management sbírek), rozpracovaná podle jednotlivých „podsbírek“.

83) Technické památky Moravy a Slezska [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <https://mapy.npu.cz/flexviewers/indd>.

84) Industriální topografie [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <https://vcpd.cvut.cz/industrialni-topografie-cr>.

85) Památkový katalog [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz>.

86) Je základním vnitřním předpisem, vydává ji zřizovatel a upravuje v ní, mimo jiné, předmět hlavní činnosti. Tím je v případě muzea zejména sbírkotvorná činnost. Ve zřizovací listině by mělo být proto uvedeno: v jakých oborech muzeum sbírku tvoří a z jakého území převážně sbírkové předměty získává.

87) Je základním vnitřním předpisem, vydává ji zřizovatel a upravuje v ní, mimo jiné, předmět hlavní činnosti. Tím je v případě muzea zejména sbírkotvorná činnost. Ve zřizovací listině by mělo být proto uvedeno: v jakých oborech muzeum sbírku tvoří a z jakého území převážně sbírkové předměty získává.

Pro proces selekce je rozhodující, jak sbírkotvorný plán definuje ve strategii sbírkotvorného plánu cíl sbírkotvorné agentury:

- zda je muzeum zaměřeno na dokumentaci průmyslových oborů, vědy a techniky, či se jedná o úzce specializované průmyslové či technické muzeum (železniční, hornické, sklářské apod.),
- zda se jedná o muzeum s regionální, místní či nadregionální působností,
- jaké časové úseky jsou dokumentovány.

Obsah a zaměření sbírkového plánu je v rukou kurátora sbírkových a mobiliárních fondů s ohledem na výše uvedené dokumenty. Kurátor/kurátorka je pověřený/á péčí o sbírku, a tudíž i volbou rozhodnutí, jakým směrem bude sbírka dále koncipována. Proces selekce je tedy kompetentní ukončit především on/ona.

Rozhodující kritéria sbírkotvorného plánu v procesu selekce:

- odpovídající oborové zařazení,
- shoda se záměrem sbírkového plánu,
- zastoupení ve sbírce – dosud ne, dosud ano (shodné, podobné – jiný typ, opotřebované apod.),
- četnost výskytu,
- míra autenticity,
- schopnost muzealizace,
- regionální a časové zařazení předmětu,
- nároky na ko-re zásahy (aktuální, předpokládané),
- nároky na depozitární podmínky (prostor, klima, formu a způsob uložení, možnosti transport),
- nároky na pravidelnou údržbu – nátěry, mazadla, pohonné hmoty, výroba nebo nákup náhradních součástí apod.,
- technické parametry – rozměry, váha,
- zhodnocení rizik vzhledem k rizikům požáru, krádeže či vandalismu (výčet),
- zvláštní režim údržby, správy a uložení – zvláštnosti vzhledem k technickým parametrům sbírkových předmětů: např. velmi či nadměrně těžké a rozměrné předměty, pohyblivé stroje a pomůcky apod.,
- zvláštnosti vzhledem k původním majitelům – požadavky vyplývající ze smluv,
- finanční nároky na nákup – částka.

06.04.03. Formulář pro hodnocení předmětu z hlediska koncepce muzejní sbírky – předakviziční a revizní

Součástí metodiky je příloha č. 1 Formulář pro hodnocení předmětu z hlediska koncepce muzejní sbírky – předakviziční a revizní. Jeho záměrem je pomoci s hodnocením posuzovaného předmětu z hlediska shody se sbírkotvornou koncepcí muzea. Formulář obsahuje sadu otázek, jejichž odpovědi jsou následně klasifikovány dle shody s koncepcí sbírkotvorného plánu na stupnici 0 až 2, kdy 0 = není shoda, 1 = částečná shoda, 2 = úplná shoda.

Po vyhodnocení získaných údajů je možné definovat, zda posuzovaný předmět:

- není v souladu se sbírkotvornou koncepcí (převažuje hodnocení 0),
- předmět je částečně v souladu s koncepcí sbírky (převažuje hodnocení 1),
- předmět je v souladu s koncepcí sbírky (rovnoměrné zastoupení hodnocení 1 a 2),
- předmět je v souladu s koncepcí sbírky (převažuje hodnocení 2).

06.05. Identifikace hodnot průmyslového dědictví v muzejní praxi

06.05.01. Třídění

Na základě dokumentace a prvotního výzkumu je předmět tříděn:

1. do skupin dle časových etap s více či méně rozostřenými hranicemi,
  - předindustriální a protoindustriální období (od paleolitu do poloviny 18. století),

Crimmitschau (Německo), Sächsisches Industriemuseum – Tuchfabrik Gerbr. Pfau. Moderní pracovní stroj (pletací stroj) jako dokument současnosti selektivně prezentuje kulturní úroveň současné společnosti a výrobní možnosti průmyslu v oblasti textilní výroby. Foto Ondřej Merta, 2015.

Crimmitschau (Německo), Sächsisches Industriemuseum – Tuchfabrik Gerbr. Pfau. Expoziční zkratka naznačuje vývoj šicí techniky. Foto Ondřej Merta, 2015.

- industriální období (od počátku průmyslové revoluce až po polovinu 20. století),
  - postindustriální období (současnost – digitální technologie).⁸⁸⁾
2. do skupin dle příslušnosti k jednotlivým oborům: jako doklad metalurgie, hornictví, textilní výroby, energetiky, dopravy, skladování, potravinářství atd. Toto oborové třídění s sebou nese úskalí nejednotnosti postupu institucí (bádadelů). V České republice není jednotný přístup muzejních institucí v pohledu na třídění oborů, pokud bychom jako směrodatné hledisko považovali třídění sbírkových fondů jednotlivých muzeí.
- Oficiální třídění výrobních odvětví je veden Ministerstvem průmyslu ČR jako Oborová klasifikace ekonomických činností, tzv. OKEČ. Téma je řešeno i na zahraničních platformách,⁸⁹⁾ jejichž systémy lze po posouzení vhodnosti použít i pro českou muzejní praxi.

Metodické centrum průmyslového dědictví pod Národním památkovým ústavem využívá pro svou práci rozdělení oborů do devíti oblastí:

- doprava – areály, objekty a zařízení sloužící dopravě letecké, silniční, vodní, železniční, a spojům,
- energetika – areály, objekty a zařízení určené k produkci energie, jejímu soustředění, přenosu a transformaci,
- hornictví – areály, objekty a zařízení určené k těžbě nerostných surovin,
- hutnictví (včetně strojírenství) – areály, objekty a zařízení určené k tavbě, zušlechťování a dalšímu zpracování kovů a skla, návazně pak opracování kovů a výroba strojů,
- potravinářství – areály, objekty a zařízení k výrobě potravin, nápojů a jejich skladování,
- textilní výroba – areály, objekty a zařízení určené k zpracování textilních surovin, k výrobě a úpravě přize, textilií, oděvů a klobouků,
- věda, technika, ostatní – areály, objekty a zařízení sloužící pozorování a měření přírodních jevů a mimo jednotlivá průmyslová odvětví,
- vodohospodářství – areály, objekty a zařízení určené k regulaci vodních toků, k jímání, kumulaci, úpravě a čištění vody a vodní díla energetických a výrobních zařízení,
- zpracovatelství – areály, objekty a zařízení ke zpracování přírodních surovin (tj. vápence, dřeva, ropy, hlíny, kůží atd.), chemický průmysl.

Pro mezioborové vazby je v praxi Metodického centra průmyslového dědictví využíván termín „služba pro odvětví“, kam jsou řazeny například:

- objekty a zařízení dodávající energii průmyslovým závodům (vodní kola, kotle, turbíny, kotelný, komíny, strojný parní stroj apod.) jsou součástí odvětví „energetika“ a „službou pro odvětví“ odkazují k odvětví, kterému energii dodávaly,
- vodní díla (vzdouvací vodní díla, jezy, náhony) dodávající vodu k pohonu zařízení, jsou zaříděna ve „vodohospodářství“ a prostřednictvím „služby pro odvětví“ přiřazena k objektům a areálům, pro které vznikla nebo jim sloužila (mlýny, elektrárny apod.)
- vodní díla související s dopravou (plavební komory, kanály apod.) jsou součástí „vodohospodářství“ a služebná „doprava“.

K těmto dvěma typům kategorie oborů dále přiřazují ještě univerzální objekty jako správní budovy, sklady, dílny apod. nebo objekty sociální infrastruktury (dělnické kolonie, obytné domy, tržnice, školy apod.).⁹⁰⁾

Jako mezinárodně platný systém klasifikace oborů je možné použít Mezinárodní desetinné třídění (MDT)⁹¹⁾, což je nástroj určený knihovníkům a pracovníkům bibliografických a informačních služeb k indexaci a klasifikaci informačních zdrojů. Jeho online databáze je volně přístupná. Znaky MDT a předmětová hesla používaná při zařizování literatury v knihovnách lze nalézt v Databázi národních autorit NK ČR AUT, ke které se lze přihlásit na stránkách Národní knihovny.

88) Časové etapy převzaty z klasifikace vývoje výrobních možností společnosti průmyslovou archeologií.

89) Starší práce např. HUDSON, Kenneth. *Industrial Archeology. An Introduction*. London 1967; REISROCK, Artur. *Industrial Archeology*. London 1972; PALMER, Marilyn – JONES, William R. *Dictionary of Industrial Archeology*. Sutton 2006.

90) MATĚJ, Miloš – RYŠKOVÁ, Michaela. *Metodika hodnocení a ochrany průmyslového dědictví z hlediska památkové péče*. Ostrava 2018.

91) České MDT Online [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://cz.udc-hub.com/cs/login.php>.

Tabulky Mezinárodního desetinného třídění zpracované v roce 2003 lze využívat opět na portálu Národní knihovny,⁹²⁾ kde je i konkrétní členění oboru.

Existují však také další třídící systémy, které se v Česku běžně v muzejní praxi nepoužívají: Classification schemes on the Web, Třídění Kongresové knihovny ve Washingtonu,⁹³⁾ Dewey Decimal Classification. Při tvorbě klasifikace sbírky lze použít také Polytematický strukturovaný heslář (PSH) vytvořený Národní technickou knihovnou pro vyhledávání hesel.⁹⁴⁾ V případě potřeby lze nalézt vhodné označení či pomoci se zařazením oboru pak využít Portál pro národní autority na stránkách Národní knihovny.⁹⁵⁾

Vedle uvedených klasifikací přikládáme pohled na strukturu sbírek větších technických domácích muzeí. Národní technické muzeum používá k třídění odvětví pomůcku vytvořenou pro vlastní práci s ohledem na koordinaci výzkumných aktivit a zvládnutelnost sbírkotvorné agendy.⁹⁶⁾ Sbírka NTM se dělí na tři podsbírkové skupiny, které jsou ještě dále vnitřně strukturované.

Podsírka věda, technika a průmyslová výroba obsahuje sbírkové skupiny (11) a fondy (56):

- skupina exaktní vědy 6 fondů (astronomie, geodézie, matematika, fyzika, sbírka map, hrací stroje), skupina chemie a biotechnologie 3 fondy (alchymie, laboratorní přístroje, aplikovaná chemie), skupina potravinářství 5 fondů (cukrovarnictví, pivovarnictví, lihovarnictví, mlynářství, ostatní potravinářství),
- skupina hornictví 6 fondů (hornická historická technika, současné hornictví, geologie a mineralogie, geofyzika, potápění, fotodokumentace k dějinám hornictví),
- skupina metalurgie 5 fondů (hutnictví železa, hutnictví neželezných kovů, strojírenská metalurgie, umělecká litina, kovářské a zámečnické řemeslo),
- skupina strojírenství 7 fondů (hnačí stroje, strojírenská technologie, měření ve strojírenství, časoměrná technika, hodinářská technologie, neelektrické osvětlení, zábrana úrazu),
- skupina elektrotechnika 6 fondů (energetika, měřicí technika, elektrické světlo, telekomunikace, elektronika, stroje na zpracování informací, zdravotnická technika),
- skupina akustika 4 fondy (elektroakustické měniče, zařízení pro záznam zvuku, nosná média zvuku, měření hluku a vibrací),
- skupina doprava 6 fondů (letecká, lodní, automobily, hipomoblie, motocykly, cyklistika),
- skupina foto-kino 4 fondy (historické fotografické postupy, fotografické přístroje a příslušenství, prehistorie kinematografie, kinematografické přístroje a příslušenství)
- skupina spotřební průmysl také 4 fondy (polygrafie, psací technika, textilní technika, technika v domácnosti).

Podsírka architektury a stavitelství a průmyslového designu:

- skupina architektura,
- skupina stavitelství.

Podsírka železniční:

- skupina kolejová vozidla hnačí,
- skupina kolejová vozidla tažená,
- skupina kolejová vozidla drobná,
- skupina zařízení sdělovací a zabezpečovací techniky,
- skupina ostatní.⁹⁷⁾

92) Mezinárodní desetinné třídění [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://www2.nkp.cz/mdt/index.htm>.

93) The Library of Congress [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://www.loc.gov/catdir/cpsol/lcco>. Používá v ČR pouze Národní technická knihovna v Praze.

94) Polytematický strukturovaný heslář [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://www.techlib.cz/cs/82897-polytematicky-strukturovany-heslar>.

95) Národní autority ČR [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://autority.nkp.cz>.

96) DVOŘÁKOVÁ, Eva. Nové využití technického a průmyslového dědictví. *Zprávy památkové péče*, 2013, roč. 73, č. 3, s. 171–178.

97) Centrální evidence sbírek [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://www.ntm.cz/muzeum/centralni-evidence-sbirek>.

Technické muzeum v Brně pracuje s vlastním oborovým tříděním sbírek, sestaveným dle vlastních potřeb práce:

- elektrotechnika a elektronika,
- elektromotory, dynamo, alternátory, spouštěče,
- energetická technika: parní stroje, lokomobily, parní turbíny a jejich součásti, modely parních strojů, vodní kola, vodní turbíny, součásti a příslušenství vodních strojů, modely vodních turbín, větrné motory,
- geodetická a kartografická technika: teodolity, nivelační stroje, sklonoměry, planimetry, dalekohledy astronomické a teleskopické, části měřicích strojů, pomůcky k vytyčování úhlů, měření délek, různé druhy map, speciální atlasy,
- chemická laboratorní technika: základní zařízení laboratoří, přístroje pro fyzikálně chemické měření a přístrojovou analýzu, přístroje pro kontrolu jaderného záření, modely chemických výrob a provozů,
- kancelářská a reprografická technika: psací stroje, kopírovací stroje, rozmnožovací stroje,
- letecká a kosmonautika: motorové letouny, větroně, vrtulníky, vírníky, výzbroj a výstroj letadel, letecké motory, modely letadel, letecké plakety, odznaky, mapy, výkresy, pozůstalosti významných letců,
- lovecké zbraně: brokovnice, kulovnice, kulobrokové zbraně, historické zbraně, pistole, malorážky, vzduchovky, chladné zbraně, vývoj nožů,
- mechanické hudební nástroje: fonografy, píšťalové, klávesové, jazyčkové hudební automatofony,
- městská hromadná doprava: tramvajová vozidla, koňské, parní a elektrické trakce, autobusy, trolejbusy,
- měřicí technika: přístroje pro měření rozměrů času, ohybu, tlaku, tepla, vlhkosti, množství, hmotnosti, elektrických veličin, pro zobrazení a záznam dějů, analyzátoři,
- mlynářská technika: mlecí stroje, mlecí kameny, mlýnské válcové stolice, šrotovníky, sekernické nástroje, vysévací mlýnské stroje, modely větrných mlýnů, pomocná zařízení,
- obráběcí stroje, nástroje a měřidla: různé druhy ručních a mechanických obráběcích strojů a jejich součásti, sady ručních a strojních nástrojů, pomůcky a měřidla používaná ve strojírenství,
- optika: fotografické a filmovací přístroje a zařízení, diaprojektory, příslušenství fotografické a filmové techniky, mikroskopy světelné, elektronové,
- regulační technika: měřicí, zesilovací a akční členy regulačních obvodů na elektrickém, hydraulickém a pneumatickém základě, kompletní regulátory,
- sdělovací technika: radiopřijímače, vysílače, telegrafy, dálnopisy, magnetofony, gramofony, telefonní přístroje, televizory, speciální měřicí technika pro radiotechniku,
- spalovací motory: stabilní spalovací motory, historické automobily (zvláště Z a Wikov), traktory Zetor, Wikov, motocykly, velocipedy,
- strojírenská metalurgie: doklady historického železářství, modely metalurgických zařízení, litinové odlitky dekorativního a užitkového charakteru,
- technika domácnosti: svítidla, mlýnky, roboty, prací, žehlicí, mandlovací stroje, šicí stroje, váhy, hodiny,
- technika řemeslné výroby: nářadí, nástroje a příslušenství kovářského, zámečnického, obuvnického, řeznického, knihvazačského, dřevorubeckého, bednářského, kolářského, truhlářského, brašnářského, holičského a nožířského řemesla,
- textilní stroje a zařízení: ruční a mechanické tkací stroje, přadlácké stroje, pletařské stroje, úpravárenské stroje, zkušební přístroje a zařízení, vzorky textilních surovin a materiálů,
- vodní hospodářství: čerpadla, zařízení vodáren, čistíren odpadních vod, modely vodních děl, zařízení pro zavlažování půdy,
- výpočetní technika: jednoduché pomůcky pro výpočty, mechanické a elektromechanické kalkulační stroje, fakturační a účtovací stroje, kontrolní pokladny, děroštitkové stroje, samočinné počítače číslicové a analogové, konstrukční prvky a provozní dokumentace počítačích strojů a počítačů,
- zdravotnická technika: rentgenové přístroje, elektrokardiografy, masážní přístroje, zařízení zubní ordinace a laboratoře,
- militária: pevnostní systém jižní Morava, technika zbraňových systémů, vojenská technika,
- speciální dokumenty, fotografie, filmy, stereodiapozitivy, firemní prospekty, plakáty, mapy, plány výrobních zařízení a technické výkresy,

- pozůstalosti významných techniků, vědců, historiků a dalších osobností: Viktora Kaplana, Františka Píška, Vladimíra Lista, Ericha Roučky, Vítězslava Veselého, Antonína Smrčka, Josefa Sumce, Konráda Hrubana, Jaroslava Jičínského, Viléma Jičínského, Jiřího Wellnera, Leopolda Grimma, Stanislava Kratochvíla, Františka Houště, Vladimíra Bárty, Jana Krumbacha, Jana Anderleho, Zdeňka Zavřela atd.,
- archivní dokumenty významných nevidomých a slabozrakých osobností (Josefa Smýkala, Jaroslava Hada, Klementa Lukeše a dalších),
- průmyslová archeologie,
- slepecké pomůcky,
- pracovní a ochranné pomůcky,
- didaktické pomůcky, technická hračka,
- celnictví.⁹⁸⁾

06.05.02. Hodnocení

06.05.02.01. Vývoj oboru a míra autenticity

Po zařazení do časového období a výrobní skupiny je v rámci vzniklé skupiny posuzovaný předmět/objekt hodnocen z hlediska vývoje oboru perspektivou četnosti výskytu a míry autenticity.

Zde se hodnotí, zda se jedná o příklad obecně rozšířené technologie, výrobního postupu, či zda představuje raritní či výjimečné řešení.⁹⁹⁾

Dle četnosti výskytu je předmět/objekt hodnocen jako raritní (zcela výjimečný předmět, který pomáhá vyjasnit, co je typické, například stroj s raritní úpravou); unikátní (jedinečný, vzácný předmět – například jediný prototyp nebo jediný dochovaný kus, či jeden z mála dochovaných kusů); relikv (dochovaný pozůstatek nějaké skutečnosti, kterých už existuje omezené množství); exemplum (typický předmět charakterizující danou situaci, výrobní postup apod., který vhodně ilustruje a dokládá sledovaný obor a je běžný a stále hojně zastoupený v terénu či ve sbírkách muzeí, lze jej vypůjčit, je dokumentován na více místech). Zvláštní skupinu představují umělecká díla – obrazy, kresby, rytiny, sochy apod.

Míra autenticity (původnosti, pravosti) je z hlediska muzeologie odvislá od vazby předmětu ke sledovanému jevu (místo, osobě, době, jevu). Proto míra autenticity může u sbírkových předmětů kolísat s ohledem na sledované téma. Míra autenticity může kolísat od nejvyššího stupně (úplná technická dochovanost na původním místě, předmět spojený s výrobcem či tvůrcem – prototyp) po nejnižší – fragment, zbytek, je zachována pouze informace. Předmět může určitý proces/jev dokázat jen tehdy, pokud je s ním prokazatelně a ověřitelně spojen. Tento vztah originality je nutné vědecky dokazovat a dokumentovat.¹⁰⁰⁾ V případě památkové péče je míra autenticity u průmyslového dědictví totožná s mírou dochovanosti – v podobě celku, na místě, v podobě torza či fragmentu, v podobě historické informace.¹⁰¹⁾

06.05.02.02. Hodnota památková

V případě průmyslového dědictví v podobě budovy či areálu se dále hodnotí architektonický význam, estetická hodnota a hodnota topografická – viz metodika památková.¹⁰²⁾ U předmětů i objektů se posuzuje, zda stojí na historickém místě spojeném s technologií (například na historickém náhonu), zda stojí na lokalitě typické pro obor, či nikoliv.

98) Technické muzeum v Brně. [online]. [cit. 2. 8. 2018]. Dostupné z: www.technicalmuseum.cz.

99) MATĚJ, Miloš – RYŠKOVÁ, Michaela – GUSTAFSSON, Ulf Ingemar (eds.). *Technical monuments in Norway and The Czech republic. Technické památky v Norsku a České republice*. Ostrava 2016, s. 17.

100) WAIDACHER, Friedrich. *Průručka všeobecné muzeologie*. Bratislava 1999, s. 111.

101) MATĚJ, Miloš – RYŠKOVÁ, Michaela – GUSTAFSSON, Ulf Ingemar (eds.). *Technical monuments in Norway and The Czech republic. Technické památky v Norsku a České republice*. Ostrava 2016, s. 16.

102) MATĚJ, Miloš – RYŠKOVÁ, Michaela. *Metodika hodnocení a ochrany průmyslového dědictví z pohledu památkové péče*. Ostrava 2018.

Kopřivnice, Regionální muzeum v Kopřivnici, o. p. s., Technické muzeum Tatra. Vlaková souprava Slovenská strela je příkladem autentického originálu a v současné době také unikátního výrobku, jakožto jediného dochovaného exempláře z dvojice vyrobených souprav. Exponát je prohlášen za Národní kulturní památku. Foto Ondřej Merta, 2018.

Kopřivnice, Regionální muzeum v Kopřivnici, o. p. s., Technické muzeum Tatra. Replika prvního nákladního vozu NV (1899) zhotovená roku 1979 podle původního výrobku kopřivnické automobilky. Foto Ondřej Merta, 2018.

Pro muzejní záměry je zásadním kritériem hodnocení objektu přítomnost vlastní technologické náplně objektu a jeho komplexnost (kontinuita technologického toku), dochované strojní zařízení, případně přímo navazující zdroj energie (vodního náhonu, kotelny, domku pro turbínu, strojovny parního stroje, transmisního pohonu apod.).¹⁰³⁾

Estetická hodnota je komplexním pojmem označujícím hodnoty posuzované v procesu založeném na identifikaci hodnot, které si hodnotitel osvojil při vnímání světa. Posuzována je tzv. konečná estetická hodnota.

06.05.02.03. Hodnota muzejní

Specifickou vlastností předmětů posuzovaných z hlediska požadavků muzejní praxe je tzv. muzejní hodnota. Z hlediska sbírkotvorné koncepce je předmět posuzován mnoha kritérii (viz výše) včetně vypovídací schopnosti a schopnosti nést muzealitu – informační rovinu vhodnou ke studiu i prezentaci, schopnosti podávat svědectví o realitě díky informacím a vazbám s ním spojeným. Následně je vyhodnocen jako schopný, nebo neschopný nést muzealitu.

Hodnocení předmětu se děje vždy s ohledem na vývoj oboru na daném území ve srovnání s vývojem oboru v evropském či světovém prostoru. Protože to, co je na jednom území běžné, může v jiném prostředí získat význam exkluzivnosti.

Pro podporu hodnocení předmětu v procesu selekce zahrnující výše jmenovaná kritéria byl vypracován Formulář pro práci v terénu – předakviziční dotazník, tvořící přílohu č. 2 této metodiky.

Na základě údajů, které budou do formuláře zaneseny, a klasifikace získaných údajů ve škále 0 až 2 body, kdy 0 bodů znamená chybějící údaj, 1 bod znamená částečný údaj, 2 body znamenají úplný údaj, lze předmět vyhodnotit dle

tzv. vypovídací informace (podle informačního obsahu a vztahových rovin, které jsou s předmětem spojeny) a posoudit vhodnost jeho zařazení do sbírky.

Pokud převažuje hodnocení 0 = předmět je bez vypovídací schopnosti, je nutný další výzkum, akvizice není doporučena.

Pokud převažuje hodnocení 1 = předmět je s omezenou vypovídací schopností, je nutný další výzkum, akvizice není zcela vhodná.

Pokud se objevuje rovnoměrné zastoupení hodnocení 1 a 2 = předmět má potenciál pro autentickou vypovídací schopnost po doplnění výzkumu, akvizice je doporučena.

Pokud převažuje hodnocení 2 = předmět má autentickou vypovídací schopnost, akvizice je vhodná.

06.06. Závěr selekce

Na základě muzejní selekce (dokumentace, výzkumu a kritérií daných sbírkotvorným plánem a akviziční politikou muzea) je vytipován vhodný zástupce dokladující vývojové stupně průmyslového dědictví, společenské jevy s ním související a současně nese specifickou hodnotu muzeality. Muzejní praxe aplikuje ochranu vytipovanému předmětu formou zařazení do muzejní sbírky, pokud je považován za vhodný objekt zájmu muzejní praxe, která jej může převzít do své péče na základě aplikace zákona č. 122/2000 Sb. Jeho fyzická podstata může být převzata do depozitáře muzea nebo může být zabezpečena in situ – konzervováním, renovováním a muzeum se může podílet také na jeho prohlášení za kulturní památku/národní kulturní památku ve spolupráci s památkovou sférou či samostatně.

Tyto předměty v podobě autentického předmětu se po zařazení do muzejní sbírky stanou primárním dokumentem poskytujícím autentickou dokumentaci. Procesem selekce lze vytipovat také tzv. sekundární předměty, které mají úzký vztah k primárním dokumentům a po zařazení do muzejní sbírky získávají stejné postavení z hlediska aplikace ochrany muzejními prostředky jako primární dokumentace. Dalším možným výsledkem selekce je tzv. doprovodná dokumentace (tiskopisy, firemní letáky, fotografie).

Proces převzetí předmětů do sbírek se bude odehrávat v zákonem stanovených mantinelech, viz zákon č. 122/2000 Sb., o sbírkách muzejní povahy, který však neupravuje povinnost původního majitele předmětů muzeu předat, ať už jako dar či jakou koupí. Muzeum nemá na získání předmětu žádnou oporu v zákoně, musí s majitelem vést diskusi a nechat na jeho zvážení, zda k předání (odkupu) svolí.

06.06.01. Náhradní, doplňková dokumentace

K aktivní akviziční politice muzeí patří také vytváření sbírek náhradní doplňkové dokumentace v případě, kdy se originální doklady nedochovaly nebo je není možné do sbírek zařadit (pro rozměrové či hmotnostní limity). Jedná se o tvorbu modelů, maket, dioramat, kopií, reprodukcí, odlitků, imitací, rekonstrukcí, maket, faksimilií apod.

Stavba replik, rekonstrukce technologií či experimentální archeologie jsou uznávanými metodami. Poskytují nové poznatky o navrhování, konstrukci či výkonu průmyslových či jiných strojů – např. repliky lokomotiv, experimentální rekonstrukce nerealizovaného počítačového stroje Charlese Babbage pro stanovení hodnot polynomických funkcí – v londýnském Science museu,¹⁰⁴⁾ repliky taveb železné rudy ve slovanských hutích v Technickém muzeu v Brně.

Tyto předměty se obvykle nezařazují do muzejní sbírky jako tzv. muzejní sbírkové předměty evidované následně v CES. Jejich evidence podléhá jinému postupu, danému vnitřními předpisy instituce. Výjimečně mohou být zařazeny do sbírky, např. pokud zastupují již zaniklé pomůcky či nedochované výrobky apod.

103) JAROŠ, Jiří. Vodní mlýn ve Slupi. Expozice mlynářské techniky. (Principy a praxe památkové obnovy). In *Muzejní a vlastivědná práce*, roč. 30. Časopis společnosti přátel starožitností, roč. 100, č. 3, 1992, s. 141.

104) COSSONS, Neil. Průmysl včerejška, odkaz zítřku? In *Průmyslové dědictví. Industrial heritage. Sborník příspěvků z mezinárodního bienále Industriální stopy. Conference proceedings from The international biennial Vestiges of industry*. Praha 2008, s. 14–30, zde s. 21.

Hlučín-Darkovičky, Slezské zemské muzeum, Areál čs. opevnění Hlučín-Darkovičky. Autentická instalace části výzbroje jedné ze střeleckých místností pěchotního srubu. Dvojče těžkých kulometů vz. 37 ve střílně pěchotního srubu MO-S 19 Alej. Foto Ondřej Merta, 2018.

07. Tvorba muzejní sbírky – tezaurace

Primární činnost sbírkotvorné instituce je tzv. sbírkotvorná činnost, neboť hlavním komunikačním prostředkem muzeí jsou fyzické předměty (sbírkové předměty). Jejich hodnota tkví v informacích a významech, které v sobě předměty nesou, a v jejich relevanci pro společnost. Informace jsou pracovním nástrojem i řady dalších institucí (knihovny, archivy) a organizací, ovšem muzea jako jediná soustřeďují svou činnost primárně na koncepční vytváření sbírkových fondů, jejich uchování, zkoumání a vystavování pro veřejnost, přičemž předměty a jejich význam a hodnoty interpretují veřejnosti.¹⁰⁵⁾

Průmyslové dědictví extrahované ze skutečnosti jako předmět zájmu muzejní praxe je zpracováno v již kodifikovaném a právními normami podepřeném souboru technik označovaném souhrnně jako tezaurace – tvorba sbírky. Jedná se o postupy, které na sebe navazují nebo jsou vůči sobě v podmíněném vztahu: odborná tvorba sbírky, katalogizace, evidence a inventarizace, vystavování, konzervace a restaurování, tvorba projektů pro zapojení sbírkového fondu do výchovných, vzdělávacích i zážitkových programů (včetně elektronických a e-výstupů).

Dílní částí tezaurace je muzealizace – proces, v němž jsou ze skutečnosti vyjímány určité prvky na základě selekce (viz předcházející kapitola), jež dokumentují (autenticky a věrně dokládají) podobu a stav lidské kultury v určitém časovém období, a tyto vybrané hmotné prvky, v nichž je lidská kultura fixována, jsou pak v procesu muzealizace chráněny před přirozeným zánikem a dále využívány nejrůznějšími formami muzejní práce pro rozvoj lidské kultury.

Úkolem kurátora sbírky¹⁰⁶⁾ muzejních předmětů (muzejní sbírky) je tvorba a aktualizace sbírkotvorného plánu, na základě něhož pak provádí vlastní správu sbírky: evidenci, péči a využití pro výchovné a vědecké účely.¹⁰⁷⁾ Součástí tezaurace je i inventarizace a dle potřeby i deakcese (odpisy).

Sbírkotvorná činnost je kodifikována zákonem č. 122/200 Sb., v němž je přesně definováno jaké záznamy o získaných předmětech musí být vedeny ze správního (tvoření fondu) i odborného (odborné posouzení sbírky) důvodu. Muzejní dokumentace je ve vlastním slova smyslu specifická činnost prováděná ve veřejném zájmu a spočívající v plánovaném a systematickém soustřeďování dokladů o vývoji přírody, společnosti nebo lidské činnosti. Provádí se systematicky specificky muzejním způsobem a jejím výsledkem jsou muzejní fondy. Nový muzejní zákon č. 122/2000 Sb. ze dne 7. dubna 2000 zavedl nový pojem v evidenci sbírek, a to tzv. Centrální evidenci sbírek, vedenou na MK ČR.

07.01. Akvizice

Počátek péče o průmyslové dědictví leží v akvizici – zařazení předmětu do sbírky muzea, který může být vyjmut z původní nebo nálezové situace,¹⁰⁸⁾ nebo může být ponechán na místě jako součást interiéru budovy, vybavení dílny apod. Předmět se stává součástí muzejní sbírky po splnění právních kroků (viz zákon č. 122/2000 Sb.), kdy je vtělen do muzejní sbírky (evidován) a v procesu tezaurace je podroben výzkumu (muzealizaci) s cílem zachytit vztahy a informace spojené s předmětem.

105) ŠOBAŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium*. Olomouc 2014.

106) V české praxi se jedná o osoby odborně označované jako dokumentátor nebo kurátor sbírkových a mobiliárních fondů. Rozdíl je v obsahu a náplni práce daným Katalogem prací a Třídníkem prací.

107) ŽALMAN, Jiří a kolektiv. *Příručka muzejníka I. Tvorba, evidence, inventarizace a bezpečnost sbírek v muzeích a galeriích*. Praha – Brno 2002, s. 13–14.

108) Viz STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. *Úvod do studia muzeologie*. Brno 1979, s. 41. Heslo Selekce, muzejní.

Bielsko-Biala, Stara Fabryka – Muzeum Historyczne w Bielsku-Bialej. Specializovaná sbírka textilních strojů pocházejících zejména z regionu. Jednoduché mechanické tkalcovské stavy na ruční pohon. Foto Ondřej Merta, 2013.

Bielsko-Biala, Stara Fabryka – Muzeum Historyczne w Bielsku-Bialej. Specializovaná sbírka textilních strojů, exponáty pochází zejména z regionu. Exponáty k technologii přípravy příze pro tkaní a snování. Foto Ondřej Merta, 2013.

Bielsko-Biala, Stara Fabryka – Muzeum Historyczne w Bielsku-Bialej. Specializovaná sbírka textilních strojů, na fotografii selfaktor a mykací složení. Foto Ondřej Merta, 2013.

V případě průmyslového a technického dědictví je akviziční politika poměrně složitou oblastí, kde sehrávají významnou roli faktory jako sbírkový profil muzea, erudice kurátora a bohužel i transportní a úložné možnosti muzea. Akviziční politiku usměrňuje zejména ředitel muzea, pověřený řízením instituce, dále širší vedení muzea, poradní sbor pro sbírkovou agendu (tzv. nákupní komise) a v neposlední řadě též pracovníci oddělení péče o sbírku (konzervátoři, restaurátoři, správci depozitáře), viz předcházející kapitola.

Současně se do akviziční politiky v případě průmyslového dědictví zapracovává též nutnost spolupráce s odbornou veřejností z řad praktiků, techniků, vědců a pamětníků. Pro osvícenou sbírkotvornou politiku a akviziční strategii se osvědčuje využívat znalostí a zkušeností osob z oboru, z něhož sledovaný předmět pochází. Pracovník muzea, kurátor, není schopen postihnout celou šířku technických oborů od jeho počátku po současnost. Nutně potřebuje konzultace s odbornou veřejností, která mu pomůže v jeho rozhodování, či ho informuje o možných akvizicích v podnicích nebo školách.

Muzea provádí akviziční politiku na základě sbírkového plánu aktivně – vyhledávají předměty v terénu, mapují technické objekty, sledují výrobu. Získání předmětů do sbírek nevyplývá ze zákonné povinnosti vlastníků předměty muzeu nabízet, jedná se o dobrovolný krok. Proto je výhodné, pokud kurátor sbírky spolupracuje s odbornou veřejností (památkáři, architekti, technici apod.) i se skupinou spolupracovníků (například na bázi dobrovolnické činnosti, konzultační činnosti apod.), kteří jsou schopni sledovat situaci v terénu a upozorňovat na možné akvizice, podílet se na přemístění do muzejního depozitáře, případně i na následné katalogizaci či zprovoznění v expozicích a výstavách.

Příkladnou spolupráci vyvíjí Technické muzeum v Brně, které již několik desetiletí s úspěchem spolupracuje s řadou zaměstnanců firem, výzkumných ústavů, vysokých škol, odborných škol a dalších institucí, díky čemuž se mu daří poměrně úspěšně tipovat cíle akvizic do sbírek. Tato spolupráce je v mnoha případech opřena o členství dobrovolných

Bistra u Vrhnika (Slovinsko), Tehniški muzej Slovenije. Výdejní stojan na benzin. Příklad ilustrující dobovou techniku v expozici dopravy. Exponát-relikt je zástupcem kdysi běžného jevu. Foto Ondřej Merta, 2006.

Hlučín-Darkovičky, Slezské zemské muzeum, Areálu čs. opevnění Hlučín-Darkovičky, pěchotní srub MO-S 19 Alej. Instalace těžkého kulometu vz. 37 v ocelolitínové střílně. Instalace pojednána didakticky umožňující vysvětlení sestavy střílna, lafeta a zbraň. Exponáty-exempla instalovány v autentickém prostoru vojenského opevnění. Foto Ondřej Merta, 2018.

spolupracovníků v Kruhu přátel Technického muzea v Brně, který pracuje v devatenácti zájmových sekcích a nabízí pro veřejnost poměrně širokou paletu dalších možností, jak spolupracovat na činnosti muzea. Například se zapojují do příprav a realizací doprovodných programů, např. jako řidiči autobusů, trolejbusů, obsluha technických zařízení aj. V zahraničí je spolupráce muzeí s dobrovolníky v akviziční činnosti i v oblasti péče o sbírky či prezentace (výstavnictví) naprosto běžnou záležitostí a jsou i instituce, kde celá činnost stojí na modelu dobrovolnické práce.

07.02. Sbírkový fond

Sbírkový fond (sbírka předmětů) je označení pro sbírku muzejní povahy – sbírku muzeálií. Přestože první muzea vznikla (mimo jiné) z potřeby lidské společnosti vytvořit jakési banky kulturní paměti, během let se vyvinula v něco dalšího: v interpreta a zprostředkovatele této kulturní paměti; v činitele, který tuto paměť oživuje a poznání minulosti neustále obohacuje.¹⁰⁹⁾ Muzea nebudují své sbírky jen a pouze jako vědecké a uzavřené systémy, ale snaží se je zprostředkovat návštěvníkům.

Techniky práce sbírkotvorných institucí ve vztahu k ochraně průmyslového dědictví jsou založeny na péči o sbírku muzejních předmětů, které v případě průmyslového dědictví mají specifický charakter daný oblastí zájmu – jedná se často o velmi rozměrné a hmotné exponáty, sériové výrobky v mnoha řadách, soubory exponátů obsahující celou technologii, torza větších celků, exponáty dochované v budovách bez možnosti jejich transferu do depozitáře muzea, exponáty dochované v terénu bez možností přesunu do depozitáře, budovy samotné.

Specifickou stránkou pozůstatků průmyslové činnosti je také ta skutečnost, že vedle budov se jedná o technologické doklady, které byly konstruovány pro výrobu – primárně byly určeny pro práci nikoliv pro estetický dojem. Mnoho strojů bylo konstruováno pro přesný a jedinečný účel, pro dané místo apod. Opakem je situace, kdy jsou zachovány technologie konstruované jako sériové výrobky pro mnoho uživatelů a různé prostory či využití. Často se jedná o technologie stále udržované v chodu – v provozuschopném stavu (nikoli výrobním), jako například mikroskopy, počítače, vozy, lokomotivy, letadla, soustruhy, textilní stroje apod. V některých případech se podaří stroje a přístroje udržet i ve výrobním stavu. Tyto vlastnosti s sebou nesou nároky na speciální péči o předměty v depozitářích, na konzervátorském pracovišti či při výstavních aktivitách. Vždy platí, že technologie předpokládaly údržbu, opravy a repase či inovace, z čehož by měly vycházet pohledy na jejich hodnotu, význam pro sbírku, nároky na ko-re zásahy a požadavky na provádění preventivní konzervace. A zcela jistě tyto skutečnosti mají být reflektovány v prezentačních výstupech muzea.

07.02.01. Sbírkotvorný plán

Tvorba muzejní sbírky se odvíjí od její koncepce. Nejprve jsou stanovena kritéria pro výběr předmětů do sbírky v podobě sbírkotvorného plánu. Kritéria sbírkotvorného plánu mají být stanovena na základě cílených hledisek, neboť akvizice (zařazování předmětů do sbírky) nemá být nahodilou činností. Tvorba sbírky je „*tvorbou specifické hodnoty, která spočívá ve vypovídací schopnosti celé sbírky o přírodě nebo společnosti*“.¹¹⁰⁾

Aktivní selekce (výběr exponátů pro muzejní sbírku, muzejní aktivity) je v muzejní praxi prováděna v souladu se základními dokumenty, vydanými v muzeích na základě příslušných řídicích aktů. Těmito dokumenty jsou:

- zřizovací listina (v případě Národní galerie v Praze statut),
- charakteristika sbírky a jejích částí („podsbírek“) uvedená v žádosti o zápis sbírky do CES,¹¹¹⁾
- strategie či koncepce sbírkotvorné činnosti muzea a z ní vycházející akviziční politika (management sbírek), rozpracovaná podle jednotlivých „podsbírek“.¹¹²⁾

109) ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium*. Olomouc 2014.

110) Metodický pokyn MK ČR k provádění některých činností souvisejících s tvorbou sbírek, péčí o sbírky a vývozem sbírkových předmětů do zahraničí č. j. 14.639/2002, článek I. Sbírkotvorná činnost muzea.

111) Je základním vnitřním předpisem, vydává ji zřizovatel a upravuje v ní, mimo jiné, předmět hlavní činnosti. Tím je v případě muzea zejména sbírkotvorná činnost. Ve zřizovací listině by mělo být proto uvedeno: v jakých oborech muzeum sbírku tvoří a z jakého území převážně sbírkové předměty získává.

112) Viz Metodický pokyn MK ČR k provádění některých činností souvisejících s tvorbou sbírek, péčí o sbírky a vývozem sbírkových předmětů do zahraničí,

Chemnitz (Německo), Sächsisches Industriemuseum – Industriemuseum Chemnitz. Příklad koncepčně řešené selekce textilních strojů s důrazem na zachování jejich funkčnosti. Exponáty mají vazbu ke sledovanému regionu a jsou zabudovány do muzejní expozice. Foto Ondřej Merta, 2012.

V praxi to znamená, že akvizice se odvíjí od konkrétního zaměření muzea, akviziční politiky muzea (var. plán dokumentace) a sbírkotvorného plánu.

V současné době musíme konstatovat, že sbírky průmyslového dědictví obsažené v domácích muzeích jsou tvořeny velmi variabilně, nestandardizovaně. V případě soukromých iniciativ se jedná mnohdy o živelnou aktivitu bez hlubší analýzy. Na našem území není aplikována žádná zastřešující koncepce, která by cíleně podporovala reprezentativní, rovnoměrné či poměrné zastoupení sbírek průmyslového dědictví v oficiálních institucích dle určitého klíče. O vzniku sbírky cíleně zaměřené na dokumentaci průmyslového dědictví nebo o dokumentaci jevu v rámci širší pojeté sbírky rozhodovala a rozhoduje každá sbírkotvorná instituce nezávisle na jiných muzeích.

Domácí muzea proto opatrují sbírky koncipované podle vlastního klíče:

- dle struktury výrobních oborů zastoupených v minulosti a současnosti na území ČR,
- dle materiálové podstaty předmětů (dřevo, kov, textil apod.),
- dle společenských souvislostí – práce, zábava, nezaměstnanost aj.,
- dle estetických kritérií – sbírky designu, sbírky kutilů, aj.,
- dle původce – sbírky osobností, firem, značek,
- dle územního původu – sbírky z konkrétního místa, oblasti,
- dle časového původu – řemesla a živnosti, socialismus apod.

Nejčastěji jsou sbírky koncipovány pro dokumentaci určitého oboru, často s vazbou k určitému regionu – příklad: sbírka sklářství ve Sklářském muzeu v Kamenickém Šenově, podsbíрка umělecké litiny v Muzeu Blanenska, kolekce předmětů k hornictví a litině v Městském muzeu v Bystřici nad Pernštejnem. Za sbírky dokumentující široké spektrum oborů s nadregionálním pohledem považujeme z našeho prostředí sbírky NTM a TMB, ale také například sbírky Textilního muzea v České Skalici či Vojenského a historického ústavu (VHÚ).

Pro další praxi a srovnání dosažených úspěchů doporučujeme členění oborů dle klíče společného s dalšími obory, pro usnadnění společného pohledu na dokumentaci oboru – např. dle MDT soustavy, dle klasifikace oborů Metodického centra průmyslového dědictví pod NPÚ – viz výše.

Z nejnovejších vývojových směrů muzejní praxe lze uvést příklad, kdy muzea nebudují sbírkové fondy koncepčně jako vyvíjející se systém, ale vytváří kolekce s ohledem na aktuální (plánovaný) výstavní projekt a po jeho skončení již v daném směru nepokračují.¹¹³ Tato praxe není v českém prostředí zaznamenána.

07.02.02. Koncepce sbírky

Každé muzeum u své sbírky vždy stanovuje konkrétní strategii¹¹⁴ dle několika skutečností, v případě průmyslového dědictví je uvedeno, co je cílem agendy:

- zda je muzeum zaměřeno na dokumentaci průmyslových oborů, vědy a techniky či se jedná o úzce specializované průmyslové či technické muzeum (železniční, hornické, sklářské apod.),
- zda se jedná o muzeum s regionální, místní či nadregionální působností,
- jaké časové úseky jsou dokumentovány.

Dle znění metodického pokynu MK ČR č. j. 14.639/2002 připomínáme obecná pravidla tvorby strategie sbírkotvorného plánu: je vydávána vnitřním, individuálním řídicím aktem ředitele muzea. Vychází z charakteristiky sbírky a jednotlivých „podsbírek“ uvedených v žádosti o zápis do CES a ze zřizovací listiny muzea. Je jedním z prováděcích programů předmětu hlavní činnosti, buď střednědobým, nebo dlouhodobým.¹¹⁵ Z ní vyplývají akviziční politiky jednotlivých „podsbírek“, které jsou základním podkladem pro práci kurátorů. Strategie obsahuje zejména:

- a) období, pro něž je strategie zpracována,
- b) očekávané výsledky sbírkotvorné činnosti, tj. v čem lze očekávat zvýšení vypovídací schopnosti sbírky a jednotlivých

č. j. 14.639/2002, článek I. Sbírkotvorná činnost muzea.

113) DOLÁK, Jan. Otevírání se veřejnosti nebo „nová ortodoxie“? *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 2017, roč. 5, č. 1, s. 137–145.

114) Může být nazván také jako Koncepce rozvoje sbírek apod.

115) Obvykle na 5 let.

- „podsbírek“ jako celku o přírodě či společnosti,
- c) „vnitřní“ priority při získávání nových přírůstků do sbírky, tj. jak nejlépe zhodnotit sbírku,
- d) „vnější“ priority při získávání přírůstků do sbírky, tj. vytěžování známých zdrojů muzeálií, které jsou ohroženy nebo se aktuálně objevily, např. vytěžování zanikajících lokalit (zdroj přírodnin, archeologických nálezů atd.), zvýšený výskyt potenciálních sbírkových předmětů na trhu apod.,
- e) priority pro inventarizaci sbírkových předmětů (harmonogram),
- f) kritéria pro vyřazování věcí ze sbírkové evidence z důvodu přebytečnosti zpracovaná pro sbírku nebo jednotlivé „podsbírek“.¹¹⁶⁾

Koncepce sbírkotvorné činnosti pro sbírku zaměřenou na dokumentaci průmyslového dědictví (dále jako PD) je sestavována s ohledem na několik kritérií:

- povědomí o vývoji sledovaného jevu (prognózu nového směru vývoje oboru),
- vědomí o obsahu fondu vlastní instituce i institucí podobného zaměření,
- znalost muzejních tendencí ve sbírkové a prezentační rovině,
- pohled památkové sféry při hodnocení movitého i nemovitého PD,
- zhodnocení obsahu sbírky z hlediska úložné kapacity depozitářů a výstavních možností muzea, což je v případě PD stěžejní otázka,
- zhodnocení fyzického stavu předmětů a nároků na ko-re zásahy,
- zhodnocení technických parametrů a nároků na ošetřování (promazání, nafouknutí, skládání apod.),
- dosavadní akviziční možnosti a příležitosti k akvizicím,
- četnost výpůjček či expozičních a výstavních počinů,
- výhled na výstavní a publikační počiny.

07.02.03. Příprava sbírkotvorného plánu

Obsah a zaměření sbírkotvorného plánu je v rukou kurátora sbírky s ohledem na akviziční politiku muzea (var. dokumentační plán). Kurátor je pověřený péčí o sbírku, a tudíž i volbou rozhodnutí, jakým směrem bude sbírka dále koncipována. Koncepce sbírkotvorného plánu je dále korigována s ohledem na stanoviska osob pověřených péčí o sbírky (konzervátorské pracoviště), vědeckou náplní instituce (vědecký náměstek či referent) a vedením instituce (ředitel/ředitelka instituce).

Sbírkotvorný plán je pomůckou jednak pro kurátora samotného, ale i pro další osoby podílející se na správě a péči o sbírku. Může se jednat například o situace spojené s jednáním s donátory, dárci, zřizovatelem, přípravou ko-re záměrů, výstavních počinů apod.

Sbírkotvorný plán je obvykle veřejně přístupný na webových stránkách instituce.

07.02.04. Struktura sbírkotvorného plánu

Struktura sbírkotvorného plánu pro:

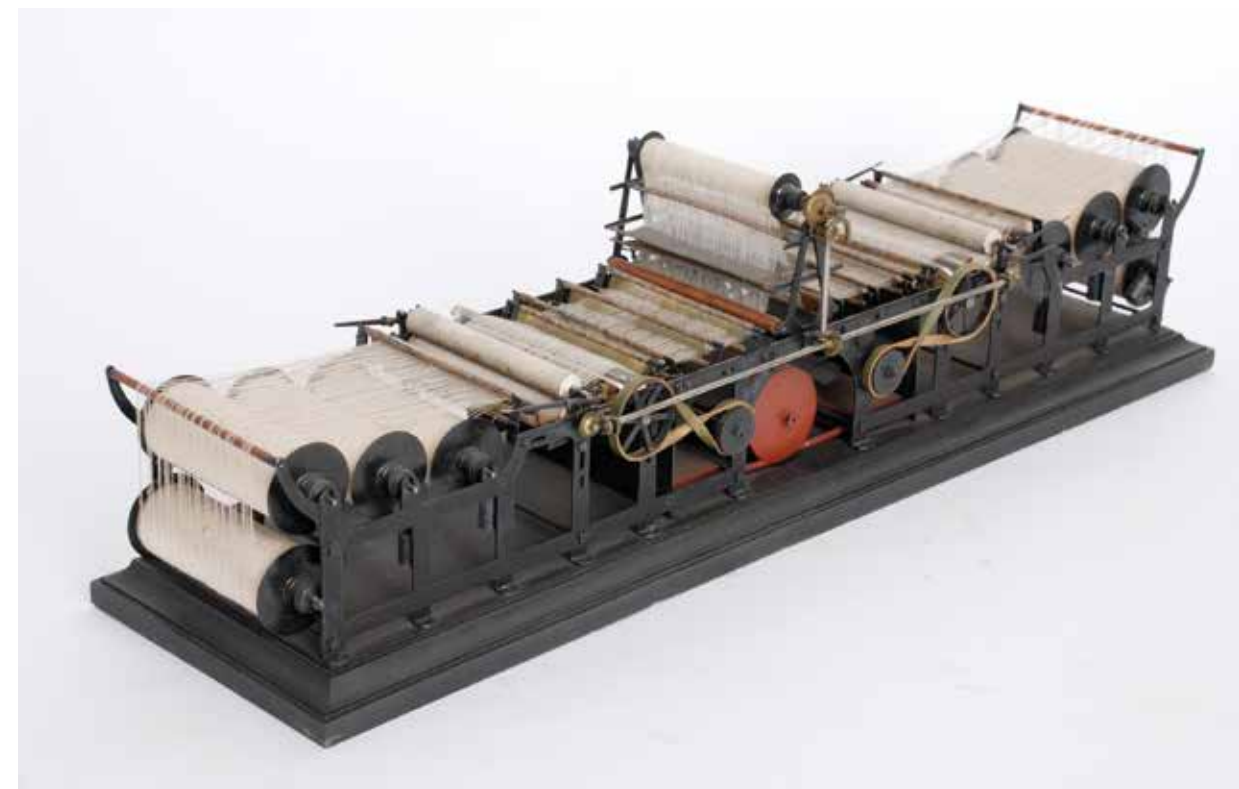
- 1) popis stávající sbírky a nároků na péči o ni,
  - oborové zařazení sbírky,
  - dělení na podsbírek,
  - analýza pozice sbírky vůči ostatním podobným sbírkám na území regionu, ČR či Evropy z hlediska kulturně historické hodnoty sbírky,
  - regionální a časové vymezení sbírky – odkud a z jakého období jsou předměty vyhledávány,
  - objem sbírky – počet sbírkových předmětů, počet přírůstkových a inventárních čísel,
  - historie sbírky – původní kurátoři, stěhování, výstavy a expozice apod.,

116) Viz Metodický pokyn MK ČR k provádění některých činností souvisejících s tvorbou sbírek, péčí o sbírky a vývozem sbírkových předmětů do zahraničí, č. j. 14.639/2002, článek I. Sbírkotvorná činnost muzea.

Brno, Technické muzeum v Brně.
Kazeta s ukázkami střížní vlny,
Napajedla 1861, inv. č. 08.10-07.
Příklad primárního sbírkového
předmětu v pozici raritního
předmětu. Foto Eva Řezáčová,
2014.

Brno, Technické muzeum v Brně.
Unikátní model šlichtovacího
stroje, inv. č. 08.21-77.
Foto Eva Řezáčová, 2014.

Jablonec nad Nisou, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, stálá expozice *Nekonečný příběh bižuterie*. Diorama ze zástupců exponátů muzejní sbírky cíleně dokumentující sklářskou a bižuterní technologii pocházející převážně z Jabloncka. Foto Ondřej Merta, 2018.

- zastoupení KP nebo NKP,
  - zastoupení archiválií,
  - popis převažujících předmětů – obecný výčet, významné a unikátní předměty, výčet dosud nezastoupených exponátů – proč tomu tak je,
  - zhodnocení stavu péče o sbírku – zhodnocení naplněnosti depozitářů, vhodnosti uložení, zvláštní požadavky na depozitární klima a úložné systémy, transportní parametry, předpokládané ko-re zásahy, plánované či již realizované ko-re záměry, nároky na pravidelnou údržbu – nátěry, mazadla, pohonné hmoty, výroba nebo nákup náhradních součástí apod.,
  - zhodnocení technických parametrů spojených s prezentací sbírek – vhodnost prostoru a klimatických podmínek, vhodnost podoby prezentace, opotřebování vlivem prezentačních aktivit apod.,
  - zhodnocení rizik vzhledem k rizikům požáru, krádeže či vandalismu,
  - zvláštní režim údržby, správy a uložení – zvláštnosti vzhledem k technickým parametrům sbírkových předmětů: např. velmi či nadměrně těžké a rozměrné předměty, pohyblivé stroje a pomůcky apod.,
  - zvláštnosti vzhledem k původním majitelům – požadavky vyplývající ze smluv,
- 2) zhodnocení výhledu
- popis korekce stávajícího sbírkového plánu, pokud je to nutné,
  - zhodnocení akvizičních možností ve vztahu k depozitárním možnostem – zaplněnost depozitářů,
  - zhodnocení akvizičních možností ve vztahu k finančním možnostem – nároky na nákupní agendu,
  - zdůvodnění výčtu předmětů, kterým bude dále věnována pozornost v akviziční rovině, případně i s údaji o počtu, rozměrových nárocích na depozitář a transport do sbírek, nákladů na nákup nebo výrobu,
  - cíle dlouhodobé a krátkodobé sbírkotvorné činnosti související např. s prezentací (výstavou, expozicí), publikacemi, vědeckými projekty (symposia, workshopy), plánovanými událostmi v regionu (zánik továren, demolice) apod.,
  - plán na konzervování a restaurování s ohledem na fyzický stav (okamžitě) či dlouhodobou péči o předměty.

07.03. Využití shromážděného materiálu

Akvizice není samoúčelným krokem. Získání nového sbírkového předmětu může obohatit sbírku. V případě nesbírkové akvizice jsou rozhojňovány knihovní či archivní sbírky, případně i sbírky studijního charakteru. Důsledkem akvizice může být:

- 1) obohacení obsahu muzejní sbírky,
- 2) obohacení obsahu sbírky Operativní evidence pomocného a studijního materiálu,
- 3) obohacení fondu knihovny muzea,
- 4) obohacení fotoarchivu muzea (fotografie případně i videozáznamy),
- 5) rozšíření odborných znalostí kurátora,
- 6) rozšíření kontaktů muzea se školami, výrobními podniky, zkušebními a výzkumnými ústavy atd.,
- 7) prezentace výsledků formou příspěvku na konferenci nebo semináři,
- 8) prezentace vývoje sledovaného odvětví na výstavě / v expozici za použití znalostí současného stavu,
- 9) prezentace výsledků veřejnosti nevýstavní formou (přednášky, exkurze),
- 10) zapojení výsledků či sbírkových předmětů do výchovných a edukačních projektů,
- 11) publikační výstupy – tištěné, elektronické aj.

Ostrava, Hornické muzeum Lanek Park, muzejní expozice báňského záchranářství. Zástupci unikátních dýchacích přístrojů potápěčské výstroje hornického záchranáře. Foto Ondřej Merta, 2018.

Svitavy, Městské muzeum a galerie ve Svitavách, expozice Historie prací techniky. Zástupci sbírky prací techniky budované bez ohledu na regionální příslušnost exponátů. Foto Ondřej Merta, 2015.

Terst (Itálie), Museo del mare. Modely v expozici věnované Josefu Resselovi. Foto Ondřej Merta, 2015.

Technická muzea nemohou vše zařadit do sbírek, proto současně budují fondy dokumentační hodnoty – fotografie z terénu, interiérů, pracovních postupů, kolekce firemních tiskovin, plakátů, videozáznamy apod., které nahrazují zničené, nadlimitní a jinak nedostupné exponáty. Vedle primárního sbírkového materiálu tak sbírka může evidovat i materiál sekundární či pomocný (tiskoviny, fotografie, videozáznamy, digitalizované záznamy apod.).

Muzejní sféra nabízí osvědčené metody pro uchování i nehmotných forem průmyslového dědictví, kterými památková péče či jiné sbírkotvorné instituce nedisponují:

- sleduje a dokumentuje situaci v terénu (technologie, postoje lidí, vědomosti, dovednosti, zvyky, slavnosti apod.),
- na základě selekce buduje sbírkový fond dokumentující nehmotné dědictví a řádně o něj pečuje, dle možností jej i prezentuje veřejnosti,
- muzealizované předměty a znalosti spojené s celým fenoménem PD zapojuje do edukativních a výchovných programů prostřednictvím muzejní pedagogiky mající vlastní techniky práce,
- muzejní praxe podporuje či se přímo nebo nepřímo podílí na uchovávání znalostí, dovedností či sociálních vazeb majících vztah k PD.

07.04. Dokumentace současnosti

Další možností muzejních pracovníků v případě péče o průmyslové dědictví je jistá forma předstupně hodnotícího a selektivního procesu, a to dokumentace současnosti, jakési mapování historického vývoje. Muzeum primárně nečeká na to, co ze skutečnosti bude posléze zachováno, ale samo aktivně mapuje současný průmyslový vývoj a snaží se odhadnout (prognózovat) vývoj a připravit se na možné akvizice. Pro dokumentaci současnosti je nutné osobní nasazení kurátora a přínosné je budování vazeb a vztahů s různorodou skupinou osob či institucí, neboť vždy není v silách muzejních pracovníků aktuální problematiku oboru obsáhnout a sledovat. Pomoci mohou:

- dobrovolní spolupracovníci muzea,
- pracovníci vysokoškolských i středoškolských zařízení,
- pracovníci výzkumných a vývojových center,
- pracovníci z aplikační sféry – závody, továrny apod.,
- různé státní úřady a instituce,
- donátorská obec (soukromý sektor – domácnosti, firmy apod.),
- obchodní sféra – starožitnosti, sběrný surovin, prodejny použitého zboží apod.

Proto je vhodné, aby muzeum navázalo dobrý kontakt s objekty zájmu (příslušnými podniky a zainteresovanými osobami) a ty do dokumentace současnosti zainteresovalo.

Muzeum vědy a techniky v Londýně zase dostává darem od průmyslových závodů nové přístroje a výrobky. Muzea běžně pořádají exkurze v podnicích, snaží se aktivně dokumentovat výrobu, získávat nové či soudobé výrobky nebo přístroje. Technické muzeum v Brně k této spolupráci využívá také členy Kruhu přátel Technického muzea v Brně.

V případě dokumentace současnosti je kurátor vystaven přílivu velkého množství informací, reklamních brožurek a letáků, vzorků produktů apod. Práce s tímto materiálem je zrádná, protože se jedná o živou současnost, na kterou ještě nenahlížíme s určitým časovým odstupem a perspektivou historického vývoje. Proto samozřejmě není možné získat znalosti o celé problematice najednou, nelze ani získat dokumentaci ke všemu a ani není nutné do muzejní sbírky zapisovat vše, co je možné získat. Utřídění získaných dokumentů a informací je vhodné až s určitým časovým odstupem – po 5 až 10 letech.

Dokumentace současnosti se musí vyrovnávat také s několika otázkami a problémy, které mohou výrazně ovlivnit její podobu a možnosti uplatnění získaného materiálu v muzeu samotném. Jedná se o dokumentaci dle statutu muzea, ve znění zákona č. 122/2000 Sb. v případě dokumentace současnosti; ochranu výrobních procesů vůči špionáži ze strany konkurence, přístupnost statistických údajů, technické a personální možnosti muzea (časová náročnost, vybavenost technikou, počet pracovníků aj.) a zpracovatelnost získaných poznatků a materiálu muzejními prostředky.

Výsledkem dokumentace současnosti bývají sbírky prototypů, modelů, vzorků apod., často také soubor doprovodné dokumentace – fotografická dokumentace, plány, rysy, letáky, propagační vzorky surovin, návody k použití apod.

Kropa (Slovinsko), Kovaški muzej Kropa, cvočkařská dílna (Klinarjeva hila). Autentická instalace vybavení cvočkařské dílny, v níž jsou také prakticky demonstrovány technologické postupy výroby cvočků a hřebíků. Foto Ondřej Merta, 2010.

o8. Péče o muzejní sbírku průmyslového dědictví

Ochrana dochovaného průmyslového dědictví v rukou muzejních institucí je organickou činností, která se snaží vyřešit také otázky spojené s péčí o sbírkové předměty dle jejich materiálové skladby, rozměrů, mechanických a kinetických vlastností, a to v momentu vyzvedávání z terénu, v dlouhodobé perspektivě uložení v depozitáři, či v momentu prezentace veřejnosti ve výstavách, v expozicích či v autentickém prostředí. Současně se muzejní praxe řady domácích muzeí (i zahraničních) odehrává ve více či méně autentickém prostředí s dochovaným technologickým zařízením nebo nově instalovaným, u něhož je důležité hledisko zprovoznění pro potřeby demonstrace technologie, stejně jako u mobilních sbírek (např. u dopravních prostředků), a to s ohledem na kinematický provoz (bezpečnost provozu z hlediska potřeb návštěvníka). I na tuto situaci musí současná muzejní praxe reagovat. Nejčastěji se příslušné otázky snaží vyřešit konzervátorská a restaurátorská pracoviště, oddělení provozu budov či ostrahy. Vždy však musí respektovat požadavky ze strany kurátora sbírkových a mobiliárních fondů, který určí parametry zacházení se sbírkovými předměty průmyslového dědictví uloženými v depozitáři či ve výstavních a expozičních prostorách.

o8.01. Strategie ochrany

Odborná péče o dochované průmyslové dědictví v prostředí paměťové instituce (muzea, galerie, památkové instituce) či v rukou jedince, spolků, sdružení či komunit pečujících o průmyslové dědictví je předpokladem pro jejich úspěšnou a dlouhodobou činnost na poli kulturních aktivit. Mezi základní poslání paměťových institucí, v našem prostředí definovaných zákonnými normami – viz níže, patří uchování předmětů kulturního dědictví stávajícím i dalším generacím.

Předpokladem naplnění daného úkolu je vymezení celkové strategie ochrany těchto předmětů (muzejních sbírek) a její důsledné dodržování na různých stupních jejich využívání a nakládání. Základem strategie ochrany je zajištění vhodných podmínek vnitřního prostředí všude tam, kde jsou předměty schraňovány (depozitáře, expozice, instalace apod.), a uplatňování zásad preventivní konzervace v praxi. V případě průmyslového dědictví se jedná o náročné úkoly, které často vyžadují unikátní řešení a nové přístupy dané charakterem samotného průmyslového dědictví – rozměry, stářím, vzácností, umístěním in situ, požadavky na funkčnost, požadavky na přístup návštěvníků či demonstrátorů k předmětům apod.

Do definice strategie ochrany průmyslového dědictví se zapojují v diskusi muzejníci, památkáři, architekti a další profese nutné pro nalezení optimálního přístupu. Všichni by se měli snažit nalézt opatření, která by skloubila moderní technické standardy s nároky muzejní a památkové profese na zachování kulturních statků.¹¹⁷ Často je nutné realizovat individuální řešení připravená na míru sbírkotvorným institucím a památkovým objektům, kdy se uplatní raději původní prvky budov, původní součásti technických zařízení, výrobních zařízení, strojů, vozů apod., jako jsou původní materiály, součástky, pneumatiky, polstrování, nátěry apod., oproti novým technologiím a materiálům. Strategie ochrany si vyžaduje také řešení problematik vyplývajících z vlastností průmyslového dědictví a prostředí, v němž se nachází (budov), jejich technologických systémů, požadavků na zabezpečení proti požáru a krádežím včetně požadavků na úložné systémy apod. Proto jsou v praxi využívány i normy z dalších souvisejících oborů.

Strategie ochrany průmyslového/kulturního dědictví v našem prostředí musí reflektovat doporučení a pokyny kodifikované zákonnými normami ČR. Což není ve všech zemích standardem. Základními legislativními dokumenty definujícími

117) SELUCKÁ, Alena – MRÁZEK, Martin – ŠTĚPÁNEK, Ivo – MAZÍK, Michal – GROSSMANNOVÁ, Hana (et al.). *Metodika uchování předmětů kulturní povahy*. Brno 2018, s. 7.

Brno, Technické muzeum v Brně, Kaplanova turbína – pohyblivý exponát Expozice vodních motorů. Expozice s ochrannými prvky pro bezpečnost návštěvnického provozu – ohrazení, výstražné tabulky. Foto Eva Řezáčová, 2014.

Brno, Technické muzeum v Brně, Expozice vodních motorů. Památník Viktora Kaplana s originály dotýkanými vynálezcem jednoho ze tří nejpoužívanějších typů vodních turbín. Exponáty vystaveny v ochranné vitrině. Foto Eva Řezáčová, 2003.

povinnosti správců nebo vlastníků muzejních sbírek nebo památkových fondů při jejich dlouhodobém uchovávání jsou zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů; vyhláška Ministerstva kultury č. 275/2000 Sb., kterou se provádí zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy; zákon ČNR č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči. V případě archivních a knihovnických dokumentů platí zákon 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon), zákon 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, a Evropské normy (EN) pro oblast ochrany kulturního dědictví, zpracované v rámci Evropské komise pro normalizaci, jejího výboru CEN/TC 346 a vydané formou českých technických norem (ČSN) Úřadem pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví.¹¹⁸⁾

V poslední době byly v domácím prostředí publikovány první metodické materiály zohledňující komplexní požadavky na péči o různé typy předmětů kulturní povahy, na preventivní konzervaci se znalostí domácí praxe a zahraničních příkladů. Tyto materiály mají pomáhat odpovědným pracovníkům lépe specifikovat zadávací podmínky nových projektů a rozhodovat jednotlivá řešení spojená s provozem depozitářů, přípravou a realizací výstavních aktivit i přípravou konzervátorsko-restaurátorského záměru u mobiliárních fondů. Jedná se o materiály realizované autorským kolektivem pracovníků Technického muzea v Brně – Metodického centra konzervace (dále jako TMB-MCK), které jsou volně přístupné na webové stránce pracoviště.¹¹⁹⁾

Další materiály pochází z konsorciálního projektu pracovníků TMB-MCK, Národního památkového ústavu a Moravské galerie v Brně s názvem *Metodika uchování předmětů kulturní povahy* zohledňující důležité aspekty související s budovami, jejich vnitřním prostředím, bezpečnostními kritérii a možnými riziky spojenými se způsoby užívání předmětů kulturního dědictví. V metodice je vysvětlena možnost vyhodnocovat vhodnost stavebních objektů pro dlouhodobé ukládání předmětů kulturní povahy i ze strany jejich majitelů či provozovatelů tak, aby bylo možné predikovat jejich vliv na uložené fondy a udržitelnost provozu. Druhým materiálem je publikace *Preventivní péče o předměty kulturní povahy v expozicích, depozitářích a zpřístupněných autentických interiérech* určená zejména pro personál, který s předměty kulturní povahy přichází do kontaktu.¹²⁰⁾

Z hlediska koncepce péče o kulturní dědictví je z obecného hlediska významným dokumentem návod na přípravu konzervátorsko-restaurátorského záměru publikovaný Komisí konzervátorů-restaurátorů AMG pod názvem Doporučení Komise konzervátorů-restaurátorů AMG pro zadávání veřejných zakázek na konzervátorsko-restaurátorský zásah sestavený Ivo Štěpánkem, Alenou Seluckou, Janem Josefem, Alenou Komendovou, Arankou Součkovou-Daňkovou a Dušanem Perlíkem. Další související dokument je Doporučení k vypracování dokumentace restaurování předložené podle § 14a odst. 4 písm. b) zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči. Tento text byl zpracován jako pracovní materiál Komise MK pro restaurování. Nejde o taxativní výčet, ale o výchozí pozici, která se nutně mění s ohledem na dokumentovaný restaurovatelský zásah. Obsah dokumentace restaurování musí vždy směřovat k prokázání odborných schopností v plném rozsahu požadované specializace.¹²¹⁾

118) Tamtéž, s. 16.

119) Jedná se o doporučení a metodické návody: Obecná charakteristika muzejního depozitáře, Doporučené hodnoty relativní vlhkosti a teploty pro uložení sbírkových předmětů, Vhodnost materiálů k užití v muzejním prostředí, Jednoduché metody identifikace kovových materiálů pro potřeby konzervátorského průzkumu, Odhad rizika požáru kulturního dědictví, Doporučené podmínky aplikace prostředků stabilizace rzi na bázi taninů – „Tanátování“, Monitoring VOC v muzejní praxi pomocí A-D STRIPS, Aplikace měření ručními XRF spektrometry v muzejní praxi, Možnosti použití mikroteček v ochraně sbírkových předmětů, Dotazník pro zjištění rizika poškození muzea požárem. Dále o metodiky: Technologie ochrany kulturního dědictví před požáry (certifikováno 2012), Metodický pokyn k ochraně sbírek muzejní povahy a sbírkových předmětů před krádežemi, vloupáním a požárem, vydaného příkazem ředitele odboru ochrany movitého kulturního dědictví MK ČR č. 1/2010. Viz <http://www.technicalmuseum.cz>.

120) SELUCKÁ, Alena – MRÁZEK, Martin – ŠTĚPÁNEK, Ivo – MAZÍK, Michal – GROSSMANNOVÁ, Hana (et al.). *Metodika uchování předmětů kulturní povahy*. Brno 2018; CICHROVÁ, Kateřina – OURODOVÁ, Ludmila – TROUPOVÁ, Ivana – VAVERKOVÁ, Zuzana. *Preventivní péče o předměty kulturní povahy v expozicích, depozitářích a zpřístupněných autentických interiérech*. České Budějovice 2017.

121) Oba dokumenty jsou přístupné na adrese AMG. Dokument o profesi konzervátora-restaurátora [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <https://www.cz-museums.cz/web/amg/organy-amg/komise/komise-konzervatoru-restauratoru/dokumenty>.

Hlučín-Darkovičky, Slezské zemské muzeum, Areál čs. opevnění Hlučín-Darkovičky, venkovní expozice – tank T-34/85 a protitankové překážky u pěchotního srubu MO-S 19 Alej. Obvodová překážka evokující stav v roce 1938 současně tvoří ohrazení objektu, tank evokuje události roku 1945. Foto Ondřej Merta, 2018.

Ostrava, Hornické muzeum Landek Park. Expozice báňského záchranářství s využitím vitrinové instalace. Foto Ondřej Merta, 2018.

o8.02. Preventivní péče

V péči o kulturní dědictví zaujímá významné místo tzv. preventivní péče. Jedná se o komplex opatření, jejichž cílem je zajistit co nejlepší uchování předmětů kulturní povahy v dobré kondici, aniž by bylo nutné provádět nákladné a někdy problematické restaurátorské zásahy. I drobné a šetrné restaurování představuje zásah do podstaty materiálu, a tím i ztrátu jeho hodnoty. Je tedy logicky žádoucí omezit nutnost restaurátorských zásahů na minimum. Z tohoto pohledu je preventivní péče také vždy lepší a v konečném důsledku také méně nákladná než napravování vzniklých škod.¹²²⁾

Toho je možné dosáhnout tím, že předmětům zajistíme pokud možno optimální prostředí, které nezpůsobuje na materiálech negativní změny. Neméně důležité je, aby se s předměty šetrně zacházelo, aby byly instalované vhodným způsobem, který je nepoškozuje, ale naopak přispívá k jejich zachování v dobrém stavu po co nejdelší dobu. Důležitá je také ochrana předmětů před návštěvníky, která je musí zabezpečit nejen před zcizením, ale i před poškozením.

Samozřejmě jsou všechna preventivní opatření neúčinnější na předmětech v dobré kondici. Ovšem i na předmětech, které vykazují drobnější i vážnější poškození zaviněná nevhodným prostředím, lze při zajištění příznivějších podmínek dosáhnout alespoň zpomalení degradačních procesů. Některá opatření se mohou jevit na první pohled obtížná a nákladná. Ovšem v péči o památky platí i v jiných oborech známá zásada, že negativním situacím je lépe předcházet než odstraňovat jejich následky. V konečném důsledku se při dlouhodobém sledování tato cesta ukazuje výhodnější i po ekonomické stránce.¹²³⁾

Panuje jistý rozdíl v přístupu k péči o průmyslové dědictví uložené jako muzejní předmět v depozitáři nebo vystavený v muzejní výstavě či expozicích, oproti péči o muzealizované průmyslové dědictví vystavené v původním prostředí – například v expozici kovárny, kde plní nejen statickou funkci, ale i funkci demonstrativní – měch se pohybuje, na kovadině se kove apod. Muzea kladou důraz na uchování a prezentaci jednotlivých exponátů, případně tematických celků, jako formu interpretace minulé skutečnosti. Interpretace průmyslového dědictví veřejnosti se odehrává různou formou, buď v interpretovaném prostředí, nebo v původním autentickém prostředí, a nejčastěji za použití výstavního mobiliáře (vitrín), pokud je to s ohledem na fyzické vlastnosti předmětu možné. Muzejní přístup v autentickém prostředí (interpretovaném prostředí) v případě průmyslového dědictví tradičně navazuje na principy památkové péče v historických objektech, kdy je uchovávan a prezentován nejen mobiliář, ale i historicky doložená instalace interiéru – tzv. autenticita posledního pracovního dne. Hlavním smyslem památkového přístupu je zachování co nejautentičtější historické instalace a rozmístění mobiliáře, ačkoli je v řadě případů zřejmé, že umístění exponátů ve vitrínách by jednotlivým artefaktům zajistilo lepší podmínky. Tato snaha je motivována úsilím o zachování informací o kultuře práce, bydlení a životního stylu v minulých dobách. Zachování představ o životě v minulosti je zcela v souladu se současnými trendy v historické vědě, která klade velký důraz na dříve poněkud přehlíženou „každodennost“ či „všednodennost“.¹²⁴⁾

Preventivní péče o průmyslové dědictví (kulturní dědictví obecně) musí být založena na znalosti parametrů prostředí, v nichž se předměty nachází či pohybují, zásad správné manipulace s předměty, zásad vhodného uložení v depozitáři a požadavcích na správné parametry prostředí i vhodný výstavní mobiliář pro potřeby výstavní praxe. Jedná se o požadavky ve vztahu k předmětům instalovaným ve vitrínách, volně uloženým ve výstavním prostoru, instalovaným v depozitářích či volně instalovaným v autentickém prostoru památky – ve výrobním či obytném prostoru apod. Výše jmenované parametry je nutné sledovat a mít tak přehled o změnách v čase (v průběhu dne) i o proměnách hodnot v delším časovém horizontu (v průběhu roku, v závislosti na změnách počasí či ročních obdobích). Současně s výše uvedenými parametry se v péči o průmyslové dědictví uplatňují též okolnosti vyplývající z vlivů okolního prostředí – koncentrace polutantů a přítomnost biologických škůdců. V neposlední řadě se jedná také o nepřímé vlivy jako ohrožení požárem, vodou, vandalismem či krádeží. To vše je nutné s ohledem na nutnost předměty uchovat pro budoucnost.¹²⁵⁾

122) CICHROVÁ, Kateřina – OURODOVÁ, Ludmila – TROUPOVÁ, Ivana – VAVERKOVÁ, Zuzana. *Preventivní péče o předměty kulturní povahy v expozicích, depozitářích a zpřístupněných autentických interiérech*. České Budějovice 2017, s. 8–9.

123) Tamtéž, s. 8.

124) Tamtéž, s. 9.

125) Tamtéž, s. 11.

Brno, Technické muzeum v Brně, expozice Historická stereovize. Panorama je unikátním řešením situace dané parametry a fyzickým stavem hlavního exponátu – prohlížečícího stroje na stereodiapozitiv. Místnost je vybavena klimatizační jednotkou, současně vitrínami s vnitřním klimatickým prostředím. Foto Eva Řezáčová, 2003.

Bistra u Vrhanika (Slovinsko), Tehniški muzej Slovenije. Svoz technologických zařízení na vodní pohon ve Slovinském technickém muzeu – muzejní hamr. Foto Ondřej Merta, 2010.

Jablonec nad Nisou, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou. Muzejní instalace s použitím proudových vitrín umožňujících řízení vnitřního klimatického prostředí a zaručujících požadované bezpečnostní parametry. Foto Ondřej Merta, 2018.

Vsetín. Šetrný převoz předmětu do sbírky muzea pomocí zvedací techniky určené k převozu těžkých zařízení do hmotnosti 1 t předpokládá také spolupráci pracovníků nejen převážející firmy, ale i osob na místě odvozu a následně i v depozitáři. Obě místa musí umožnit nejen naložení, ale též vyložení a přepravu na vhodné místo v depozitáři. Bezproblémový převoz do depozitáře předpokládá podrobnou přípravu, zmapování možností a schopností techniky, osob a časový harmonogram dle provozního řádu spolupracujících institucí či jednotlivců. Foto Petra Mertová, 2015.

Sledované parametry prostředí:

- relativní vlhkost (RV),
- teplota (T),
- osvětlení (Ix),
- polutanty,
- biologičtí škůdci.

Uvedené parametry prostředí ovlivňují kondici uložených či vystavených sbírkových předmětů v různé míře, podle jejich materiálového složení. Vymezení materiálových skupin a charakteristika rizikových faktorů i identifikace nejčastějších poškození je předmětem již vyjmenovaných a publikovaných metodik a dokumentů, na něž metodiky odkazují.¹²⁶⁾

o8.02.01. Vliv člověka

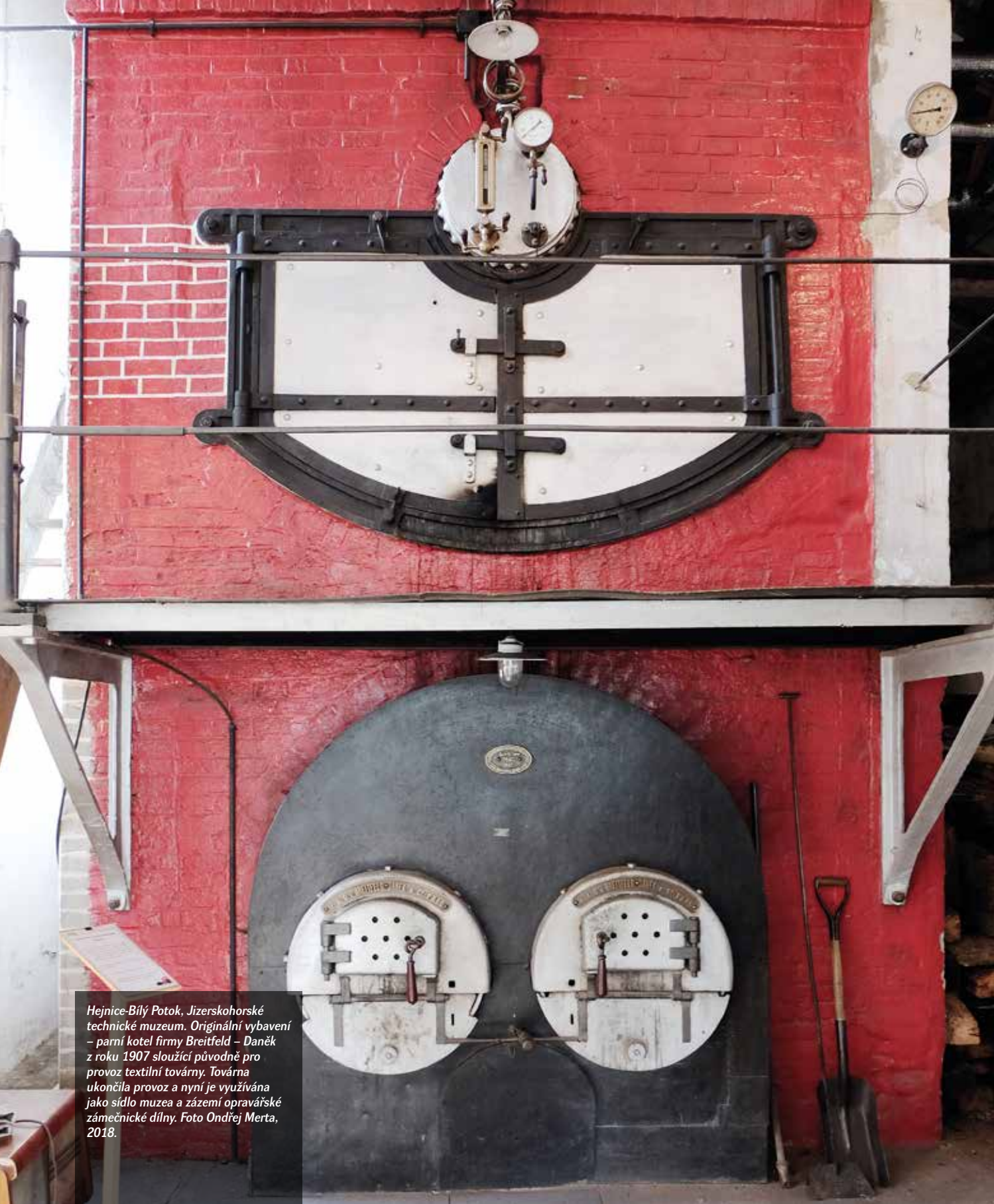
Významným faktorem, který péči o předměty, a tedy i preventivní konzervaci ovlivňuje pozitivním i negativním způsobem, je člověk. Máme na mysli osoby, které řídí či provádí péči samotnou (konzervátoři, restaurátoři, technici) i osoby, které se pohybují ve výstavních prostorách (expozici, výstavě, památce) nebo depozitáři jako kurátoři mobiliárních fondů či správci depozitáře. Do preventivní péče zasahují svou činností i přítomností také pracovníci ostrahy nebo techničtí pracovníci muzeí. Jak již bylo výše uvedeno, cílem preventivní péče je uchovávat předměty z mobiliárních fondů v nejvyšší možné autenticitě, s minimálními nutnými restaurátorskými a konzervačními zásahy. Proto je nutné, aby osoby, které mohou zasáhnout do procesu péče o mobiliární fondy, byly proškoleny a do procesu péče a preventivní konzervace zasahovaly s nejmenším negativním vlivem (například při manipulaci s předměty a volbou obalového materiálu, v případě úklidu ve výstavních prostorách, při regulaci vnitřního klimatu v interiéru apod.).

Péče o předměty kulturní povahy v praxi zahrnuje vždy činnost týmu muzejních pracovníků, jehož členové mají různé role v hierarchii muzejních činností. Pro úspěch preventivní konzervace je tedy důležitá jejich vzájemná informovanost a společné respektování nezbytných pravidel. Samotné řízení a koncepce nezbytných úkonů souvisejících se zavedením zásad preventivní péče do praxe je vždy v rukou řídicích pracovníků a specialistů. Případné konkrétní kroky jsou vždy konzultovány s kurátorem mobiliárního fondu, pokud se týkají pobytu exponátu ve výstavním prostoru, jsou požadavky na optimální postupy a hodnoty prostředí konzultovány také s realizátory výstav (architektury, stavební firmou) i s pedagogickými pracovníky (muzejními pedagogy, kteří koncipují programy pro konkrétní výstavy/expozice) atd.

V případě průmyslového dědictví se velký důraz klade na zpřístupnění exponátů a na možnost jejich obsluhy také návštěvníky. To je samozřejmě velkým přínosem muzejních expozic a výstav, současně tento požadavek klade velké nároky na zajištění jednak bezpečnosti návštěvníků, jednak na ochranu zpřístupněných exponátů. Je nutné zvážit míru, v jaké lze exponát udržet v chodu, po jak dlouhou dobu, než dojde k opotřebení, jaký rozsah činností bude možné demonstrovat, jakých teplot či kmitočtů apod. může být dosaženo v zájmu udržitelnosti stavu předmětu apod. S tím souvisí i různé technické normy, které musí stroje a pomůcky splňovat, aby je bylo možné provozovat – tlakové zkoušky, technické zkoušky pro silniční motorová vozidla apod.

126) Viz pozn. 118.

Hejnice-Bílý Potok, Jizerskohorské technické muzeum. Originální vybavení – parní kotel firmy Breitfeld – Daněk z roku 1907 sloužící původně pro provoz textilní továrny. Továrna ukončila provoz a nyní je využívána jako sídlo muzea a zázemí opravářské zámečnické dílny. Foto Ondřej Merta, 2018.

09. Presentace a interpretace průmyslového dědictví

Průmyslové dědictví v péči sbírkotvorné instituce je z velké části uloženo v depozitáři. Obvykle je prezentována pouze část nejrůznějšími formami výstavní či nevýstavní činnosti muzeí, která mají podporovat zájem a povědomí veřejnosti o tomto druhu kulturního dědictví a pomoci tak ke kultivaci veřejného prostoru, posílit národní a regionální identitu i povědomí odborné veřejnosti o tomto tématu. Toto ukazování historie a úrovně společnosti v minulosti se nevztahuje jen na hospodářství a techniku, ale i na úroveň kulturní. „Zájem a náklonnost veřejnosti, docenění hodnot průmyslového dědictví, je nejjistější cestou k jeho zachování. Veřejné instituce by měly vysvětlovat smysl a význam průmyslových budov a areálů aktivně, prostřednictvím publikací, výstav, televize, internetu a jiných médií, zajištěním stálého přístupu na důležitá místa a podporou turistů v průmyslových oblastech.“¹²⁷⁾

Součástí prezentace je i otázka interpretace, která souvisí s mírou autenticity, „(...) autenticita není vlastností věcí, protože věci mohou být pouze ‚vedle sebe‘, ale nemohou se k sobě vztahovat. Vytváření vztahů, v případě věcí jejich uvádění do kategoriálních vztahů známých např. z logiky, je produktem lidského vědomí (...) nositelem autenticity může být jedině muzejní návštěvník. Neplatí totiž pouze to, že návštěvník naším prostřednictvím něco poznává, poznáváme také my prostřednictvím návštěvníka. Naše poznávání, návštěvníkovo i muzejníkovo, má formu dialogu. (...) V muzeu vytváříme realitu nového typu, která není totožná s realitami, které tvoří vstupy naší muzejní práce, a tento kategoriální rozdíl musíme mít stále před očima, nemáme-li propadat iluzionismu hlubšímu, než jakým nás zahlcují současná informační media.“¹²⁸⁾

Jestliže jsou obsah i forma prezentace a interpretace pro veřejnost pochopitelné a přijatelné, muzeum se stane vhodným cílem pro sebevzdělávání či trávení volného času. Dnes jsou technická muzea významnou součástí ekonomiky volného času, neboť průmyslové dědictví se stává lákavým i bytostným osobním tématem řady návštěvníků. Výstavní i nevýstavní počiny muzeí pečujících o průmyslové dědictví jsou tak atraktivními cíli.

Ekonomika volného času je významnou pro tvorbu HDP a nových pracovních míst. Kultura nabízí možnosti, jak využít volný čas a uspokojit potřebu seberealizace jedince a zároveň generuje nová pracovní místa v prostředí ohrožených nezaměstnaností. To je patrné právě v případě muzeí vybudovaných v opuštěných průmyslových lokalitách, v oblastech s útlumem výroby (těžby, rybolovu, textilní výroby apod.), kde muzea zaměstnala část bývalých zaměstnanců z uzavřených továren a svým atraktivním programem a expozicemi přilákala návštěvníky, tedy vygenerovala další pracovní místa v terciálním sektoru služeb a obchodu.

Jedna z definic říká, že kultura se podílí na integraci jedince do společnosti. Přispívá k rozvoji intelektuální, emocionální i morální úrovně občanů. Plní výchovně vzdělávací, socializační, enkulturační (osvojování si kultury), významné kreativní a hodnototvorné funkce. Kultura je základem identity jedince a prostředkem přenosu informací mezi generacemi. Propojuje Českou republiku s okolním světem, ale současně ji z něho vyděluje a odlišuje v porovnání s ostatními světy.¹²⁹⁾

Průmyslové dědictví uložené v muzejní sbírce není samo o sobě vědeckou explikací. Tou se stává až badatelskou aktivitou člověka, který z teazuru vytváří médium, jehož prostřednictvím muzeum iniciuje přímý kontakt subjektů s těmito „paměťovými nosiči“. Pomocí nich a doprovodných informací zprostředkovává muzejní expozice poznání a podněcuje pochopení významu muzealizované skutečnosti. Předměty uchovávané v muzejních sbírkách nebo vystavené

127) Charta průmyslového dědictví TICCIH. Praha 2013. Bod 7. Presentace a popularizace.

128) ANTONÍN, Luboš. Fenomén „autenticity“ v prezentační činnosti muzeí. In *Rozpravy národního technického muzea v Praze, Tractatus musei nationalis technici Prague. Technická muzeologie I.* Praha 1991, s. 128–129.

129) TITTELBAHOVÁ, Šárka. *Turismus a veřejná správa.* Praha 2011, s. 56–57.

Brno, Technické muzeum v Brně, Technická herna. Didaktická expozice pro demonstraci základních fyzikálních jevů. Foto Eva Řezáčová, 2016.

v expozicích jsou zhmotnělým autentickým svědectvím o těchto skutečnostech. Muzejní sbírky fixují určitou, v čase dosaženou, podobu kultury, čímž umožňují její zpětné poznání a zkoumání.¹³⁰⁾

V současnosti muzea průmyslové dědictví prezentují veřejnosti řadou výstavních i nevýstavních forem. Výstavní prezentace (expozice, výstava) vychází ze základní podstaty muzea – sbírkového fondu, kdy jsou sbírkové předměty a doprovodné materiály přenášeny do umělého prostředí muzea, kde jejich prostřednictvím komunikujeme (muzeum s návštěvníky a obráceně),¹³¹⁾ nebo jsou ponechány na místě (v autentickém prostředí).

Sbírkový fond je prezentován v určitém prostředí a případně v určitém výstavním fundusu, pro podporu sdělnosti jsou použity různé textové, vizuální nebo multimediální prostředky. Podstatou muzejní prezentace ve výstavní formě je ukazování originálních věcí a komunikace prostřednictvím tohoto předvádění. Z hlediska poznávacích procesů je muzejní prezentace odlišná od jiných způsobů prezentace jevů, a proto je také účinným edukačním médiem, pojímaným tzv. muzejní pedagogikou. Muzejní prezentace nekončí pouhým vystavením, ale prezentace slouží ke zprostředkování poznání, a proto se do expozic doplňují inovativní (didaktické) prvky, které mají umocnit vypořádací hodnotu expozice/výstavy. Proto se do expozic/výstav doplňují vedle předmětů samotných i doprovodné informační a podpůrné materiály různého charakteru, které mají pomoci s interpretací tématu, s atraktivností či pedagogickými procesy a vytváří skupiny prvků, které mají různou úroveň v hierarchii výstavních prostředků: předměty poskytující informace objektové (vázané na předmět, muzejní předmět), kontextové (vřazení muzeálie do souvislostí), grafické (informační či ilustrační obrazy a grafická znázornění) a textové (popisy předmětů, popisky apod.). Vedle toho svou roli hrají také světlo, barva, prostorové řešení expozice (zaplněnost, hloubka, vzdálenost), umístění exponátů, volba výstavního mobiliáře.¹³²⁾

09.01. Výstavní formy

Prezentace pomocí expozice či výstavy je tedy založena na vystavování exponátů a dalších prvků. Terminologie výstavních aktivit v českém prostoru pracuje s několika termíny, které mají pomoci odlišit muzejní expozice a muzejní výstavy od nemuzejních aktivit a dále mají odlišit prezentační počiny z hlediska času, kdy muzejní expozice je chápána jako dlouhodobý prezentační počín v délce cca 5–15 let, a muzejní výstava je krátkodobým prezentačním počinem trvajícím několik týdnů až měsíců.¹³³⁾ Expozice je chápána jako projev dlouhodobého a komplexního výstavního programu zaměřeného na profilová témata muzea. Výstava je chápána jako krátkodobý doplňkový program muzea zaměřený na užší

130) ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium*. Olomouc 2014, s. 14.

131) DOLÁK, Jan. *Expozice jako prostředek muzejní komunikace muzeí*. In *Muzeum a změna III. The Museum and Change III*. Praha 2010, s. 59–67.

132) ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium*. Olomouc 2014, s. 22; WAIDACHER, Friedrich. *Průručka všeobecné muzeologie*. Bratislava 1999.

133) Pro ujasnění rozdílů v termínech lze použít překlad muzeologického slovníku *Základní muzeologické pojmy*.

Bielsko-Biala (Polsko), Stara Fabryka – Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej. Muzejní instalace selektovaných příkladů textilní technologie v původním výrobním objektu vlnářské továrny rodiny Büttner adaptované pro muzejní účely. Foto Ondřej Merta, 2013.

Trhové Sviny, Buškův hamr, autentická instalace – hamerské kladivo (kobyła) a brus poháněné vodními koly v hamerně. Foto Ondřej Merta, 2016.

Trhové Sviny, Buškův hamr. Areál okolí památky s pozůstatky zaniklých hamrů z okolí. Foto Ondřej Merta, 2016.

témata.¹³⁴⁾ Blíže se terminologii věnuje terminologický slovník, který vydal Mezinárodní výbor pro muzeologii pro ICOM ve spolupráci s Musée Royal de Mariemont.¹³⁵⁾ Zde se také objevují pojmy jako digital nebo cyber exhibition, které se odehrávají na internetu, ve virtuálním světě a prostoru.

Předměty mají být chápány v širokém sociálním, historickém a kulturním kontextu. Přístup muzeí k prezentovanému tématu nemá být formulací absolutní pravdy, vždyť kulturní vývoj nebyl a není neutrální.¹³⁶⁾ Návštěvníci expozic a výstav průmyslového dědictví oceňují funkční exponáty, exponáty umístěné do logických celků či interpretované ve vztazích. Je možné předvádět exponáty v chodu, vysvětlovat jejich účel a pomocí modelů demonstrovat konstrukci a funkční mechanismy. Návštěvníci také oceňují kontakt s exponáty, kdy si na ně tzv. „mohou sáhnout“. Například během Přehlídky automobilové techniky pořádané Technickým muzeem v Brně v depozitáři v Řečkovicích mohou nastoupit do autobusů či vojenské techniky, nebo je vidí funkční.

134) ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium*. Olomouc 2014, s. 17.

135) Pro ujasnění rozdílů v termínech lze použít překlad muzeologického slovníku Základní muzeologické pojmy.

136) DOLÁK, Jan. Otevírání se veřejnosti nebo „nová ortodoxie“? *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 2017, roč. 5, č. 1, s. 137–145.

Crimmitschau (Německo), Sächsisches Industriemuseum – Tuchfabrik Gerbr. Pfau. Autentický prostor tkalcovny a selfaktorové přádelny (dole) s originálními exponáty expozičně prezentován v tzv. momentu posledního pracovního dne. Foto Ondřej Merta, 2016.

Důležitou otázkou prezentace úrovně sdělované informace ve výstavách a expozicích je jejich rozsah a podoba (texty, obrazové podklady, zvuk, film, čichové vjemy apod.). Zejména v případě technických muzeí je velké nebezpečí v používání nadbytečného množství odborné terminologie, která běžného návštěvníka odradí a znechutí. Zde je potřeba značná dávka citu a zkušeností.

Druhou významnou devízou technických muzeí je dobře uchopený prostor. Nejlépe působí autentický prostor či aranžovaný prostor, který má upomínat na původní a pomáhá umocňovat dojem z demonstrace původního účelu a způsobu použití technických exponátů. Je rozdíl mezi prostorem autentickým a neautentickým, interiérem a exteriérem, a zcela jistě je z pozice návštěvníků velmi dobře přijímán tzv. oživený prostor. Technické muzeum v Brně využívá devízy autentických prostor a situací v případě svých externích expozic na těchto technických objektech: národní kulturní památka Vodní mlýn ve Slupi, národní kulturní památka Větrný mlýn v Kuželově, areál technických staveb Stará huť v Josefově u Adamova, kulturní památka Kovárna v Těšanech, kulturní památka Šlakhamr v Hamrech nad Sázavou a areál československého opevnění v Šatově se zpřístupněným pěchotním srubem MJ-S3 Zahrada u Šatova. Výhodou těchto expozic je možnost přímo na místě představit návštěvníkům původní účel objektu, jeho technologické zázemí (vodní kola, mlecí stolice, kovářskou výheň apod.), které ožívá pouze v určité dny – v kovárně se kove, mlýnské stroje se pohybují na volnoběh apod. Praxe prokázala, že památky ožívající původní činností, k níž byly stvořeny, umocňují celkový dojem z prohlídky o zvukové, čichové i zrakové vjemy. Návštěvník si odnáší takřka komplexní dojem z technologie, z pracovního procesu. Díky těmto zážitkům se opakovaně vrací. Původní autentické prostory přináší největší odezvu ze strany návštěvníků, stejně tak exponáty instalované v prostředích originálních či nejvíce se blížících původním. Proto je nutné mít přístup k fotografiím, nákresem a další dokumentaci daných interiérů nebo výrobních prostor.

Pro kvalitní a odbornou prezentaci techniky je nutné zabezpečit personál, který bude vzdělán, a to nejen v úrovni intelektuální, ale i po stránce dovedností. Ne vždy se podaří, že má jeden člověk obě úrovně dovedností. Proto Technické muzeum v Brně využívá spolupráce s odborníky, např. s historiky či s řemeslníky ze škol i z praxe. Taková spolupráce je velmi užitečná pro obě strany. Pokud totiž kurátor pochopí, jak byl daný předmět používán a k čemu sloužil, dokáže jej správně interpretovat v prezentačních aktivitách. To znamená, že jej dokáže správně instalovat, případně používat, pokud je uváděn do chodu nebo je využíván jako pomůcka.

Pro úspěch prezentačních aktivit je důležitou podmínkou úspěšnosti akcí vhodný personál, který je schopný na základě svého vzdělání a erudice komentovat či vysvětlovat děje, instruovat návštěvníky, asistovat u manuálních úkolů apod. Výhodou je, pokud je činnost demonstrována prostřednictvím profesionála, který je schopen upozornit návštěvníky na nejrůznější drobnosti odlišné od současné praxe. Z toho těží samozřejmě i muzeum samotné, jež tyto informace může pomocí kurátorů dále využívat v přednáškové a výstavní praxi, případně i při katalogizaci fondu. Pokud totiž kurátor pochopí, jak byl daný předmět používán a k čemu sloužil, dokáže správně interpretovat důsledky plynoucí z používání daného předmětu na objemy a kvalitu výroby, na obsluhující personál, na životní prostředí apod. To znamená, že jej dokáže vidět i v dalších rovinách a souvislostech. V tomto případě upozorňujeme na běžný model dobrovolnické spolupráce (víkendové, prázdninové, časově ohraničené) v zahraničí v případě demonstrace průmyslového dědictví či společenských souvislostí.

Exponátem může být i samotný muzejní prostor v případě, že jeho estetická kvalita přesahuje vystavené exponáty. Posun času a podrobný průzkum prokázaly, že na první pohled odpudivé pozůstatky často skrývají hodnotnou architekturu, zapomenuté technologie a vzácné řemeslné detaily.

09.01.01. Formy výstavní prezentace

09.01.01.01. Prezentace sbírky exponátů v podobě aranžované expozice (kombinace vitrín, dioramat, panelů apod.) na neutrálním prostoru

Využity jsou muzejní sbírky či zapůjčené exponáty. Jejich vztah k prostoru je nulový. Interpretace tématu je závislá na komunikaci expozice s návštěvníkem. Je potřeba zapojit více úrovní sdělovaných informací, více edukativních prostředků.

Příklady:

- **Stavanger (Norsko), Norsk Oljemuseum.** Norské muzeum ropy je vybudováno v moderní budově. Expozice přibližují vznik ropy, způsob těžby v současnosti a různé podoby jejího využívání. Součástí expozice jsou názorné ukázky technologického toku v ropném průmyslu.¹³⁷⁾
- **Bochum (Německo), Deutsches Bergbau-Museum Bochum.** Německé muzeum hornictví v Bochumi vzniklo v roce 1930. Současná muzejní budova byla vybudována pod vedením architekta Fritze Schuppa v letech 1935–1941. Muzeum prezentuje hornictví v různých podobách na celém světě. Zvláštní atrakcí je tzv. demonstrační baňka, která se nachází přibližně 20 metrů pod muzeem. Na ploše přibližně 20 000 m² o délce 3 km jsou zobrazeny skutečné podmínky v dolu, stejně jako postupy a techniky.¹³⁸⁾

Stavanger (Norsko), Norsk Oljemuseum. Foto Michaela Ryšková, 2015.

137) Viz <https://www.norskolje.museum.no/>.

138) Viz <https://www.bergbaumuseum.de/en/>.

Rožmítal pod Třemšínem, Podbrdské muzeum.
Aranžovaná expozice cvočkařské dílny umožňuje
i předvádění řemesla. Foto Ondřej Merta, 2016.

Nový Jičín, Muzeum Novojičínska, Muzeum klobouků.
Aranžovaná instalace kloboučnické dílny – diorama.
Foto Petra Mertová, 2018.

Oelsnitz (Německo),
Bergbaumuseum Oelsnitz –
Museum des Sächsischen
Steinkohlenbergbaus. Model
jako substitut skutečnosti.
Foto Jiří Merta, 2012.

Kopřivnice, Regionální
muzeum v Kopřivnici, o. p. s.,
Technické muzeum Tatra.
Muzejní expozice – diorama
k počátkům firmy Tatra,
původně Nesselsdorfer
Wagonenbau-Fabriks-
Gessellschaft. Foto Ondřej
Merta, 2018.

Liberec, Technické muzeum Liberec.
Diorama – náleзовý stav historického automobilu,
instalace situace. Foto Ondřej Merta, 2018.

Chazelles-sur-Lyon (Francie), Atelier-Musée du Chapeau. Autentický provoz s provozuschopnými stroji v kloboučnické dílně v muzeu klobouků. Foto Petra Mertová, 2002.

Chazelles-sur-Lyon (Francie), Atelier-Musée du Chapeau. Muzejní instalace originálních strojů v autentickém prostoru v muzeu klobouků. Foto Petra Mertová, 2002.

Chazelles-sur-Lyon (Francie), Atelier-Musée du Chapeau. Muzejní instalace originálních strojů spolu s obrazovými doklady v muzeu klobouků. Foto Petra Mertová, 2002.

Stará Huť u Adamova, Technické muzeum v Brně. Muzejní expozice k železářství v Moravském krasu instalována v objektu bývalé slévárny. Foto Eva Řezáčová, 2005.

09.01.01.02. Sbírka v autentickém prostoru/objektu

Muzea mohou pracovat se sbírkou v autentickém prostoru/objektu označeném jako průmyslové dědictví a ten využít pro muzejní účely. V tomto případě není objekt sbírkovým předmětem (i když by mohl být dle zákona č. 122/2000 Sb.), je výstavním předmětem díky své extatické kvalitě a historii. Objekt může být na základě odborné činnosti NPÚ vyhlášen jako kulturní či národní kulturní památka. V tomto případě se může jednat o prezentaci aranžované expozice (vitríny, dioramata, panely apod.) v autentickém prostoru, který prošel úpravou pro muzejní účely. Jedná se o kombinaci KP/NKP a zón či rezervace. Jde o kombinaci památkářského a muzejního přístupu. Téma je pojednáno formou výstavy či expozice pomocí kombinace sbírkových předmětů a dalších substitutů bez vazby k místu. Návštěvník hodnotí celkové vyznění expozice, její atraktivnost a informační úroveň. V případě zapojení modelů či funkčních celků je vyznění a informační hodnota expozice vyšší než u nefunkční statické expozice. Expozice nemusí s historií či původním účelem objektu plně souviset. Příklady:

- **Steyr (Rakousko), Museum Arbeitswelt.** Muzeum světa práce bylo ybudováno v bývalých Hakových závodech na výrobu nožů a příborů na předměstí Steyeru v Währgrabenu. Muzeum vybudoval spolek, který získal budovu v roce 1985. Obnova muzea je součástí revitalizace celé lokality (předměstí Währgrabenu) z rozhodnutí Spolkového památkového úřadu v roce 1966. Muzeum vlastní převážně dvourozměrné sbírky k tematice práce. Jeho expozice prezentuje proměnu světa práce v posledních 150 letech.¹³⁹⁾
- **Kerschbaum (Rakousko), Pferdeeisenbahn Museum & Gaststätte.** Muzeum koněspřežné dráhy v Kerschbaumu v Horním Rakousku bylo otevřeno v původní staniční budově koněspřežné dráhy na trase České Budějovice – Linec. Muzeum vybudovala obec Rainbach a v budově provozuje také restauraci, školící středisko a obytný dům.¹⁴⁰⁾
- **Nový Knín, Muzeum zlata,** spravované Hornickým muzeem Příbram. Muzeum těžby a zpracování zlata na Novoknínsku a historie města Nový Knín se nachází v historické budově tzv. mincovny z 15. století na náměstí Jiřího z Poděbrad, někdejší sídle perkmistrovského úřadu v královském horním městě. Expozice přibližují historii těžby a zpracování zlata na Novoknínsku od nejstarších dob až do 20. století, dějiny města, místní řemesla a průmysl či historii mistrovství světa v rýžování zlata u nás i v zahraničí.¹⁴¹⁾

139) Viz <https://museum-steyr.at/>.

140) Viz <https://www.pferdeeisenbahn.at/index.php?page=museum/>.

141) Viz <https://muzeum-pribram.cz/>.

Plasy, Národní technické muzeum, Centrum stavitelského dědictví. Objekt Centra stavitelského dědictví vznikl revitalizací hospodářského zázemí bývalého kláštera – pivovaru a hospodářského dvora a adaptací pro muzejní účely. Foto Ondřej Merta, 2016.

Plasy, Národní technické muzeum, Centrum stavitelského dědictví. Expozice prezentující originální sbírkové předměty a stavební hřiště určené dětským návštěvníkům a vybavené didaktickými hracími a naučnými prvky. Foto Ondřej Merta, 2016.

Plasy, Výstavní síň plaské litiny. Expozice, v níž tvoří stěžeňní instalační prvek dobový model slévárny. Foto Ondřej Merta, 2016.

Lodź (Polsko), Muzeum fabryki. Příklad muzejních výstavních prostředků kombinujících sbírkové předměty (kazeta s vlněnými rouny, konev na přádelnické odpady, selfaktor) s podpůrným informačním materiálem – obrazovým doprovodem a autentickým příkladem suroviny. Způsob instalace podporuje zprostředkování poznání na několika informačních rovinách. Foto Jiří Merta, 2013.

Těšany, Technické muzeum v Brně, Kovárna v Těšanech. Aranžovaná instalace v autentickém objektu. Foto Eva Řezáčová, 2013.

Slup, Technické muzeum v Brně, vodní mlýn. Fotodokumentace výměny hřídele jednoho z vodních kol. Foto Ondřej Merta, 2012.

09.01.01.03. Prezentace průmyslového dědictví ve formě technologického toku aranžovaného v autentickém objektu/prostoru

Jedná se o kombinaci památkářského a muzejního přístupu. Technologický tok je aranžován ze sozů, ze sbírkových předmětů bez autentické vazby k místu, případně z předmětů s vazbou na místo. Návštěvník hodnotí kompletnost technologie, její atraktivnost. V případě funkčnosti je vyznění a informační hodnota expozice vyšší než u nefunkční statické expozice.

Příklady:

- **Slup, Vodní mlýn ve Slupi.** Památka spravovaná Technickým muzeem v Brně. Renesanční stavba velkomlýna je sama o sobě unikátní estetickou hodnotou. Stavba je opatřena čtyřmi funkčními vodními koly. Expozice prezentuje vývoj mlynářství, přičemž těžiště prohlídky spočívá ve vlastních prostorách mlýna, kde si návštěvník může prohlédnout čtyři kompletní výrobní celky – obyčejné mlýnské složení, kašník, umělecké a válcové mlýnské složení. Na nich lze vysvětlit proces mletí obilí. Mlýn leží na krhovicko-jaroslavickém náhonu, který je kulturní památkou.¹⁴²⁾

142) Viz <https://www.technicalmuseum.cz/pamatky/vodni-mlyn-ve-slupi/>.

Slup, Technické muzeum v Brně, vodní mlýn. Vysévačová podlaha s přenesenými stroji z různých lokalit tvořícími logický výrobní celek. Foto Eva Řezáčová, 2012.

Slup, Technické muzeum v Brně, vodní mlýn. Expozice vývoje mlynářství instalovaná v obytných prostorách vodního mlýna ve Slupi využívá pro sdělení informací kombinaci originálních sbírkových předmětů a obrazových, textových a světelných prvků pro interpretaci různých rovin sdělení. Foto Eva Řezáčová, 2012.

Salhus (Norsko), Norsk Trikotasjemuseum. Foto Michaela Ryšková, 2016.

09.01.01.04. Presentace technologického toku v autentické podobě na autentickém prostoru

Zde je nejvyšším možným stupněm ochrany záchrana průmyslového dědictví vytyčeného jako typologicky významné v podobě technického zařízení, v jeho kontinuitě technologického toku. Presentace veřejnosti kombinuje památkářský a muzejní přístup. Zde se může uvažovat o realizaci obnovy památky se zachováním technologického toku či o zpřístupnění zakonzervované památky i technologického toku (např. formou řízené ruiny), což je z hlediska návštěvnické bezpečnosti velmi náročným krokem. Tento přístup se daří spíše u menších staveb, často etnografického charakteru. Kombinace obnovy areálu a budov a zachování technologického toku metodou posledního pracovního dne, chce zachovat atmosféru místa, například v dole Michal v Ostravě-Michálkovicích (zřizovatel NPÚ) či ve Staré čistírně odpadních vod v Praze-Bubenči (soukromý zřizovatel, majitel magistrát hl. m. Prahy). Zde je míra autenticity prezentace na nejvyšším stupni.

Příklady:

- **Lozère (Francie), Le musée vivant de la Filature des Calquières.** Textilní expozice založená na prezentaci dochované technologie přádelny vlny vybavené originálními stroji z 19. a 20. století. Expozice se nachází v nejstarší přádelně na území Francie. Expozice je osvěžena animačními prvky.¹⁴³⁾
- **Salhus (Norsko), Norsk Trikotasjemuseum.** Muzeum vybudované v bývalé textilní továrně Salhus Tricotagefabrik (1859–1989). Expozice prezentuje historii pletářské výroby v Norsku a technologie přibližuje celý proces od předení po pletení a šití (kompletování) oděvů.¹⁴⁴⁾

143) Viz <https://www.musee-lozere.com/>.

144) Viz <https://www.muho.no/en/the-norwegian-knitting-industry-museum/>.

Ostrava, Hornické muzeum Lanek Park. Řetězková šatna – expozice v tzv. momentu posledního pracovního dne. Foto Ondřej Merta, 2018.

Ostrava, Hornické muzeum Lanek Park. Povrchová expozice báňské razicí a dobývací techniky s autentickými exponáty. Foto Ondřej Merta, 2018.

Dobřív, Západočeské muzeum v Plzni, vodní hamr. Národní kulturní památka Hamr v Dobřívě s kompletně vybaveným strojním vybavením ve funkčním stavu umožňujícím prezentaci technologie.
Foto Ondřej Merta, 2016.

Vordernberg (Rakousko), Hochofenmuseum Radwerk IV. Autentické sáně a vůz na dopravu dřevěného uhlí, konec 19. století z vybavení železářské huti Radwerk IV.
Foto Martin Barák, 2017.

- **Rouen (Francie), La Fabrique des Savoirs.** Multidisciplinární instituce zahrnující vedle muzea též archiv a centrum pro studium architektury (CIAP). Muzeum bylo založeno již v roce 1884 díky kolekci Pierra Noury. Nachází se ve staré textilní továrně Blin et Blin.¹⁴⁵⁾
- **Dobřív, Vodní hamr (NKP).** Památka ve správě Západočeského muzea v Plzni. Vodní hamr Dobřív a celá industriální krajina s hamernickými rybníčky, náhony a roubenými chalupami (památková zóna) patří mezi nejvýznamnější památky železářství v našich zemích. V době své aktivní existence byl součástí dobřívských hutí, v nichž si výroba a zpracování železa udržely čtyřistapadesátiletou kontinuitu. Zdejší vysoká pec zůstala v provozu až do roku 1817, válcovna do roku 1903. Zánik vysokopecní výroby ovlivnil i technologii Horního hamru, stal se takzvaným hamrem nářadovým. V roce 1901 bylo obnoveno výrobní zařízení a jeho kola se zastavila v roce 1949. Od roku 1967 je přístupný jako technická památka. V hamru je dochován rozsáhlý soubor náradí, nástrojů a pomůcek z 18. až 20. století. Hamr je napojen na historický průtočný systém s rozvodem energie z Padrtského potoka (někdy v tomto úseku již považovaného za horní tok říčky Klabavy) k jednotlivým objektům bývalých hutí, vedený zčásti i klenutými podzemními kanály. V obci je rovněž zachována budova bývalé válcovny, vodoenergetické příslušenství bývalých hutí, správní budova, architektonicky hodnotné zemědělské usedlosti a dělnické domky. Most, zvaný Švédský, spojuje od konce 17. století vesnici s areálem Dolního Hamru. Prezentace technologie je založena na aktivních ukázkách.¹⁴⁶⁾
- **Lešetice, Památník Vojna.** Muzeum obětí komunismu a dějin uranového hornictví. Autenticky dochovaný vězeňský areál v prostoru střední Evropy původně sloužil jako zajatecký tábor pro německé válečné zajatce. Byl situován mezi bývalými uranovými šachtami. V letech 1949–1951 byl využíván jako tábor nucených prací a následně do roku 1961 jako vězeňské zařízení pro politické odpůrce komunistického režimu. Expozice seznamují s perzekucí po únoru 1948, protikomunistickým odporem a přibližují dějiny uranového hornictví.¹⁴⁷⁾

145) Viz <https://lafabriquedessavoirs.fr/fr/la-fabrique-des-savoirs/>.

146) Viz <https://www.zcm.cz/pro-navstevniky/expozice/>.

147) Viz <https://www.muzeum-pribram.cz/cz/pamatnik-vojna-lesetice/z-historie/>.

Příbram, Hornické muzeum Příbram, důl Vojtěch, parní těžní stroj z roku 1889. Foto Hornické muzeum Příbram, p. o., 2015.

Příbram, Hornické muzeum Příbram, pohled na Ševčínský důl a vodní štola dolu Anna. Foto Michaela Ryšková, 2011.

Ostrava, DOV. Venkovní expozice v autentickém prostoru – solitér. Koliba – vagón pro přepravu strusky od vysoké pece v areálu Dolní oblasti Vítkovice je opatřen informační tabulí s popisem historie i účelu exponátu. Foto Michaela Ryšková, 2011.

- **Příbram, Hornické muzeum.** Expozice je umístěna v historických provozních a správních objektech a přibližuje bohatou montánní minulost oblasti spojené s těžbou stříbra, uranu a dalších rud. Návštěvník má možnost využít tři prohlídkové trasy: Ševčínský důl, důl Anna a důl Vojtěch. Prohlídky nabízí seznámení s unikátními parními těžními stroji, rozsáhlou mineralogickou sbírkou a havířským folklorem.¹⁴⁸⁾

09.01.01.05. Muzea v přírodě

Etablovanou formou muzejní činnosti je muzeum v přírodě – svozy budov i technologií, případně muzea v přírodě vybudovaná na původním místě. Muzea v přírodě obsahují technické památky, které nebylo možné zachránit na původním místě. Nevýhodou transferu je ztráta autenticity. V případě přemístění větších staveb i technologických celků je nutné jejich rozebrání a znovu postavení, čímž se ztrácí míra autenticity. V současnosti je vybudováno již několik industriálních skanzenů jak pro budovy, tak pro stroje, dopravní prostředky aj.

Příklady:

- **Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Mlýnská dolina.** Na ploše areálu, otevřeného v roce 1983, jsou sdruženy dodnes funkční technické stavby převážně na vodní pohon. Umístění valchy, mlýna a pily je téměř přesnou rekonstrukcí situace, která ještě v první polovině 19. století existovala ve Velkých Karlovicích v údolí Podtáté. Lisovna oleje je původní stavbou ze 17. století. Hamr je rekonstrukcí provozu z Ostravice. S výjimkou lisovny jsou všechny mechanismy poháněny vodní silou. V objektu vozovny z Ostravice je instalována expozice Dopravní prostředky na Valašsku. Výstava představuje svým zaměřením různé formy dopravních prostředků, které se využívaly v zemědělství, lesnictví, obchodní činnosti, dopravě osob a v rámci dalších živností a řemesel. V letech 2008–2009 byl areál rozšířen o nové objekty – obytný dům z Trojanovic, kovárnu z Horní Lidče a stodolu z Podtátého ve Velkých Karlovicích. Hamerní část Mlýnské doliny doplnila také roubená zvonice z Dolní Bečvy, která původně stála v areálu Dřevěného městečka.¹⁴⁹⁾

148) Viz <https://www.muzeum-pribram.cz/cz/hornicky-skanzen-brezove-hory/prohlidkove-arealy/>.

149) Viz <https://www.vmp.cz/cs/navstevnici-prohlidka-muzea/prohlidka-muzea/mlynska-dolina/>

Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě, Mlýnská dolina, lisovna oleje a pila. Foto Michaela Ryšková, 2018.

- **Vysoký Chlumec, Skanzen / Muzeum vesnických staveb středního Povltaví (vodní pila z Dolní Sloupnice na Chrudimsku).** Skanzen uchovává cenné památky venkovské architektury, které dokládají vývoj lidového domu od poloviny 17. do počátku 20. století na území Středočeské pahorkatiny a ve středním Povltaví, v oblasti dotčené těžbou kamene. Do přírodního areálu v údolí potoka jsou postupně přenášeny obytné, hospodářské, technické a drobné sakrální objekty ohrožené na původním místě zánikem. Interiérové expozice přibližují způsob bydlení a hospodaření na vesnici. Při instalaci expozic je též využíván stávající národopisný sbírkový fond Hornického muzea Příbram a fond Městského muzea v Sedlčanech, s nímž Hornické muzeum Příbram velmi úzce spolupracuje.¹⁵⁰⁾

150) Viz <https://www.muzeum-pribram.cz/cz/skanzen-vysoky-chlumec/z-historie/>.

Telford (Velká Británie), Ironbridge Gorge Museums, The Iron Bridge. Foto Michaela Ryšková, 2011.

09.01.01.06. Ekomuzea

Výsledkem tzv. muzeologické revoluce je vznik nových typů muzeí označovaných jako ekomuzea. Prvním z nich bylo Ecomusée de la Communauté Le Creusot Montceau ve Francii, otevřené v roce 1972. Model tzv. ekologických muzeí charakterizuje program tzv. upotřebitelné muzealizace celého okolí jak pro obyvatele, tak i turisty. Vedle sbírání a vystavování materiálních pozůstatků je zde akcentován požadavek na celistvé zaznamenávání a zachovávání celé oblasti, její kultury i s její přírodou.

Příklady:

- **La Louvière (Belgie), Site minier du Bois-du-Luc.** Památka UNESCO. Muzeum hornictví a udržitelného rozvoje Bois-du-Luc je pozoruhodným příkladem hornické obce zachované jako celek včetně města a sady průmyslových, společenských, kulturních, slavnostních a náboženských budov. Cílem expozičních projektů je představit a na vlastní kůži zažít zvláštnosti života v Bois-du-Luc, kulturní prostředí, které rámcovalo život pracovníka a jeho rodiny v jemné rovnováze mezi ziskovostí a sociální kontrolou.¹⁵¹⁾
- **Muzea v Ironbridge Gorge (Anglie).** Soubor muzeí, historických budov a objektů na originálním a uceleném prostoru provozuje organizace Ironbridge Gorge Museum Trust, jejíž hlavní poslání je prezentovat a interpretovat místo, kde se zrodila průmyslová revoluce. Prezentace jsou vedeny názornou formou s důrazem na maximální míru autenticity. Demonstrátoři ovládají techniku, jsou oblečeni v dobovém kostýmu. To vše je možné zažít i v pozici návštěvníka, včetně zážitků souvisejících s životem v době na přelomu 18. a 19. století. Muzeum nabízí komplexní zkušenost s prezentovaným tématem.¹⁵²⁾

151) Viz <https://www.ecomuseboisduluc.be/>.

152) Viz <https://www.ironbridge.org.uk/>.

09.02. Nevýstavní formy (přednášky, exkurze, popularizace)

Muzea nabízí veřejnosti prostor pro budování vztahů a vazeb k průmyslovému dědictví formou nevýstavních aktivit, prostor pro aktivní trávení volného času. Může se jednat o programy navazující na expozice nebo výstavy či o speciální programy pro veřejnost bez vazby na výstavní počiny. Řada muzeí i galerií pořádá pravidelně nebo při příležitosti významné události také odborné projekty jako tematické konference, semináře či workshopy. Příprava takové akce je poměrně časově i personálně náročná, stejně jako zajištění konání akce samotné a následně i odborných výstupů ve formě tištěných nebo elektronických médií. Rukověť přípravy těchto akcí poskytují návrhové listy, které ve většině muzeí bývají standardními formuláři agendy sbírkotvorného oddělení.

Průmyslové dědictví je také tématem řady tematických naučných stezek a turistických cest, jako např. The European Route of Industrial Heritage (ERIH).¹⁵³⁾ Reute der Industriekultur je projekt zahrnující nabídku turistických cílů v krajině Porúří v okruhu o délce přibližně 400 km. Nabídka zahrnuje cíle prezentující průmyslové dědictví oblasti spojené s těžbou.¹⁵⁴⁾

Stále více oblíbené veřejností i odborníky jsou exkurze na místa spojená s výrobou či do míst, kde je stále výroba či doprava přítomna. Exkurze mají za cíl přispět k pochopení významu dochovaných budov, vývoje urbanismu průmyslových čtvrtí či genia loci jednotlivých míst u návštěvníků přímo na místech, kde výroba/doprava žila a kde jsou dochovány, či již zdemolovány autentické objekty. I muzejní instituce mohou tuto nabídku zahrnout do svých aktivit.

Mezi prezentační aktivity nevýstavní formy patří také publikační počiny muzeí. Může se jednat o periodické tiskoviny, katalogy sbírek, odborné publikace, průvodce a další. Jedná se povětšinou o textově-obrazové materiály vydávané v tištěné nebo elektronické formě (DVD, online databáze, www stránky apod.).

V současnosti je velmi oblíbenou formou komunikace s veřejností a prezentace uchovávaného dědictví online katalog sbírek či databáze. Obvykle se jedná o vyhledávací rozhraní, kde si návštěvník může libovolně prohledávat zpřístupněná data i obrazový doprovod. Pokud má o některý exponát zájem, lze se propojit s kurátorem či vedoucím odborníkem a domluvit případnou návštěvu depozitáře či komentovanou prohlídku v expozici. Online jsou také možné prohlídky muzejních prostor – expozic, či je možné v expozicích využít různé aplikace nebo zařízení s tzv. repozitářem, kde jsou k dispozici digitální informace ke sbírkám nebo prezentované aktivitě. Stále více oblíbené jsou také příspěvky muzeí na sociálních sítích, např. Facebook, Twiter, Tripadvisor apod.

Z pohledu muzejní nabídky bychom mohli říci, že nevýstavní segment muzejní prezentace dnes tvoří významnou část aktivit technických muzeí a současně se jedná o ekonomicky významnou část kulturní sféry, nevýrobního segmentu.

Brno, Technické muzeum
v Brně, konference
Textil v muzeu. Foto Eva
Řezáčová, 2019.

10. Závěr

Péče o movité i nemovité kulturní dědictví je posláním kulturního sektoru, zejména muzejní a památkové sféry. Průmyslové dědictví jako jedna k části kulturního dědictví České republiky je hodnoceno ze strany muzejní sféry, která může poskytnout ochranu vybraným zástupům. Pro podporu osvětleného postupu hodnocení dochovaných předmětů v jednotlivých muzeích v závislosti na koncepci sbírkotvorné činnosti a potřeb místní komunity je vytvořena tato metodika.

153) European Route of Industrial Heritage [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <https://www.erih.net>.

154) Route der Industriekultur [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://www.route-industriekultur.ruhr>.

Roubaix (Francie), La Manufacture. Muzeum historie textilní výroby s početnou sbírkou funkčních textilních strojů. Foto Michaela Ryšková, 2013.

11. Prameny a literatura

11.01. Literatura

ANTONÍN, Luboš. Fenomén „autenticity“ v prezentační činnosti muzeí. In *Rozpravy Národního technického muzea v Praze, Tractatus musei nationalis technici Prague. Technická muzeologie I.* Praha: Národní technické muzeum v Praze, 1991, s. 128–129.

BERKA, Miroslav. K aktuálním otázkám muzejní dokumentace techniky. In *Sborník Technického muzea v Brně.* Brno: Technické muzeum v Brně, 1975, s. 22–27.

BUCHANAN, Robert A. *Industrial Archeology in Britain.* Harmondsworth: Penguin, 1972.

CICHROVÁ, Kateřina – OURODOVÁ, Ludmila – TROUPOVÁ, Ivana – VAVERKOVÁ, Zuzana. *Preventivní péče o předměty kulturní povahy v expozicích, depozitářích a zpřístupněných autentických interiérech.* České Budějovice: Národní památkový ústav, 2017.

COSSONS, Neil. Průmysl včerejška, odkaz zítřku? In *Průmyslové dědictví. Industrial heritage. Sborník příspěvků z mezinárodního bienále Industriální stopy. Conference proceedings from The international biennial Vestiges of industry.* Praha: Vysoké učení technické v Praze, 2008, s. 14–30.

ČERNÝ, Karel. Úkoly Národního technického muzea a ostatních muzeí v oblasti ochrany technických památek. In *Rozpravy Národního technického muzea v Praze. 87. Sympozium Technické památky. Technische Denkmäler.* Praha 4.–6. 9. 1980.

DESVALLÉES, André – MAIRESSE, François a kol. *Základní muzeologické pojmy.* Brno: Technické muzeum v Brně, 2011.

DOLÁK, Jan. Otevírání se veřejnosti nebo „nová ortodoxie“? *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 2017, roč. 5, č. 1, s. 137–145.

DOLÁK, Jan. Expozice jako prostředek muzejní komunikace muzeí. In *Muzeum a změna III. The Museum and Change III.* Praha: Asociace muzeí a galerií, 2010, s. 59–67.

DOLÁK, Jan. Dokumentace současnosti a nedávné historie. *Museologica Brunensi*, 2014, roč. 3, č. 1, s. 34–35.

DOUET, James (ed.). *Industrial Heritage Re-tooled. The TICCIH guide to Industrial Heritage Conservation.* Lancaster: TICCIH, 2012.

DVORÁKOVÁ, Eva. Nové využití technického a průmyslového dědictví. *Zprávy památkové péče*, 2013, roč. 73, č. 3, s. 171–178.

DVOŘÁKOVÁ, Eva – MERTA, Jiří – VITÁSKOVÁ, Karin. *Revitalizace a konverze průmyslových objektů.* Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010. CD-ROM.

Evropská strategie pro podporu průmyslového dědictví. Návrhy pro další rozvoj a realizaci Rezoluce 1924 (2013) „Industrial Heritage in Europe“ přijaté Stálým výborem Rady Evropy jednajícím jménem parlamentního shromáždění dne 8. března 2013. Vypracovaná v rámci partnerství projektu programu Central Europe SHIFT-X s podporou evropských sítí a zainteresovaných subjektů. Přijata v Genku (Belgie) v říjnu 2014.

HUDSON, Kenneth. *Industrial Archeology. An Introduction.* London: Baker, 1967.

Charta průmyslového dědictví TICCIH. Praha: Výzkumné centrum průmyslového dědictví FA ČVUT, 2013.

FOLTÝN, Dušan – HAVLŮJOVÁ, Hana. *Kulturní dědictví a udržitelný rozvoj místních komunit. Cultural Heritage and Sustainable Development of Local Communities*. Praha: Brontosauři ekocentrum Zelený klub (BEZK), o. s., 2012.

FIALOVÁ, Dagmar. *Profesní a etické standardy a výkonnostní ukazatele muzejní práce. Národní systém muzeí jako nástroj udržení společné odborné a etické základny muzeí v ČR*. Praha: Asociace muzeí a galerií ČR, 2003.

JAROŠ, Jiří. Vodní mlýn ve Slupi. Expozice mlynářské techniky. (Principy a praxe památkové obnovy). In *Muzejní a vlastivědná práce, roč. 30. Časopis společnosti přátel starožitností*, roč. 100, č. 3, 1992.

LEHMANNOVÁ, Martina (ed.). *Etické kodexy. Etický kodex ICOM, Etický kodex ICOM pro přírodovědná muzea. Dokument o profesi konzervátora-restaurátora*. Praha: Český výbor ICOM, 2014.

MATĚJ, Miloš – RYŠKOVÁ, Michaela – GUSTAFSSON, Ulf Ingemar (eds.). *Technical monuments in Norway and The Czech republic. Technické památky v Norsku a České republice*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2016.

Metodický pokyn MK ČR č. j. 5762/2005 k provádění zákona č. 122/2000 Sb., ve znění zákona č. 483/2004 Sb., a k dopadu zákona č. 1/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 243/2000 Sb., o rozpočtovém určení daní na změny v centrální evidenci sbírek.

Metodický pokyn MK ČR k provádění některých činností souvisejících s tvorbou sbírek, péčí o sbírky a vývozem sbírkových předmětů do zahraničí, č. j. 14.639/2002.

PALMER, Marylin – JONES, Wiliam R. *Dictionary of Industrial Archeology*. Sutton, 2006.

Problémy výzkumu, evidence a využití technických památek. Probleme der Erforschung, Evidenz und Ausnutzung der Technischen Denkmäler. II. díl. Praha: Národní Technické muzeum, 1982, s. 159–160.

REISROCK, Artur. *Industrial Archeology*. London: Eyre Methuen, 1972.

Rozpravy Národního technického muzea v Praze 87. Sympozium Technické památky. Technische Denkmäler. Praha 4.–6. 9. 1980.

Rozpravy Národního technického muzea v Praze 113. Technická muzeologie I. Praha: Národní technické muzeum, 1991.

Rozpravy Národního technického muzea v Praze 137. Rekonstrukce výrobně-technických staveb k novým účelům. Praha: Národní technické muzeum, 1995.

SELUCKÁ, Alena – MRÁZEK, Martin – ŠTĚPÁNEK, Ivo – MAZÍK, Michal – GROSSMANNOVÁ, Hana (et al.). *Metodika uchování předmětů kulturní povahy*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018.

STADLER, Gerhard A. Konverze – všelék průmyslové památkové péče? Příklady z Rakouska. *Zprávy památkové péče*, 2007, roč. 64, č. 4, s. 279–283.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. *Úvod do studia muzeologie*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. Fakulta Filozofická, 1979.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. *Úvod do studia muzeologie*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Filozofická fakulta, 1980.

ŠENBERGER, Tomáš. České země součástí evropského industriálního prostoru. In *Průmyslové dědictví. Industrial heritage. Sborník příspěvků z mezinárodního bienále Industriální stopy. Conference proceedings from The international biennial Vestiges of industry*. Praha: Vysoké učení technické v Praze, 2008, s. 114–153.

ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium. 1. díl. Přístupy k tvorbě expozic a jejich inovace. 1. vydání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014.

Technické muzejnictví. Problémy a praxe. Praha: Národní technické muzeum, 1982.

TITTELBACHOVÁ, Šárka. *Turismus a veřejná správa*. Praha: Grada, 2011.

VORLÍK, Petr. *Industriální topografie. Průmyslové dědictví a role akademické sféry*. Praha: České vysoké učení technické, Fakulta architektury, Výzkumné centrum průmyslového dědictví, 2015.

WAIACHER, Friedrich. *Průručka všeobecné muzeologie*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Národné muzejné centrum, 1999.

Zákon č. 122/2000 Sb. – Zákon o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů.

ŽALMAN, Jiří a kolektiv. *Příručka muzejníková I. Tvorba, evidence, inventarizace a bezpečnost sbírek v muzeích a galeriích*. Praha – Brno: Asociace muzeí a galerií České republiky, Český výbor ICOM, Moravské zemské muzeum, Ministerstvo kultury České republiky, 2002.

11.02. Elektronické zdroje

Benátská charta (Mezinárodní charta konzervace a restaurování památek. The Venice Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites) [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://www.icomos.cz/images/dokumenty/benatska-charta.pdf>.

CES online. Centrální evidence sbírek muzejní povahy [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://www.cesonline.cz/arl-ces/cs/ces-uvod>.

Centrální evidence sbírek [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://www.ntm.cz/muzeum/centralni-evidence-sbirkek>.

CIMUSET. International Committee for Museums and Collections of Science and Technology [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://network.icom.museum/cimuset>.

České MDT Online [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://cz.udc-hub.com/cs/login.php>

Dokument o profesi konzervátora-restaurátora [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://www.cz-museums.cz/web/amg/organy-amg/komise/komise-konzervatoru-restauratoru/dokumenty>.

eSbírky – kulturní dědictví online. O nás [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: esbirky.cz.

Europeana collections [online]. [cit. 1.9.2018]. Dostupné z: europeana.eu/portal/cs.

European Route od Industrial Heritage [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <https://www.erih.net>.

Industriální topografie [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://vcpd.cvut.cz/industrialni-topografie-cr/>

Mezinárodní desetinné třídění [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://www2.nkp.cz/mdt/index.htm>.

Národní autority ČR [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://authority.nkp.cz/>.

Památkový katalog [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://pamatkovykatalog.cz>.

Polytematický strukturovaný heslář [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://www.techlib.cz/cs/82897-polytematicky-strukturovany-heslar>.

Route der Industriekultur [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://www.route-industriekultur.ruhr>.

Technické muzeum v Brně [online]. [cit. 2. 8. 2018]. Dostupné z: www.technicalmuseum.cz.

The Library of Congress [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://www.loc.gov/catdir/cpsol/lcco/>

Technické památky Moravy a Slezska [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <http://mapy.npu.cz/flexviewers/indd>.

THE NIZHNY TAGIL CHARTER FOR THE INDUSTRIAL HERITAGE [online]. [cit. 1. 9. 2018]. Dostupné z: <https://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf>.

Železniční depozitář Národního technického muzea v Chomutově [online]. [cit. 4. 9. 2018]. Dostupné z: <http://muzeum-chomutov.cz>.

Železniční muzeum [online]. [cit. 4. 9. 2018]. Dostupné z: <http://www.ntm.cz/muzeum/sbirkova-oddeleni/zeleznicni-muzeum>.

**Metodika ochrany
průmyslového dědictví
muzejními prostředky**

Petra Mertová

Vydal Národní památkový ústav,
Metodické centrum průmyslového dědictví v Ostravě,
Odboje 1941/1, 702 00 Ostrava
a Technické muzeum v Brně,
Purkyňova 2950/105, 612 00 Brno-Královo Pole
v roce 2019 jako 101. svazek edice
Odborné a metodické publikace
1. vydání

Redaktor: Markéta Kouřilová
Grafické zpracování a sazba: Ivo Sumec
Tisk: Printo, spol. s. r. o., Gen. Sochora 1379/6,
708 00 Ostrava-Poruba

ISBN 978-80-88240-14-3 (NPÚ)
ISBN 978-80-87896-79-2 (TMB)

ISBN 978-80-88240-14-3

9 788088 240143